

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

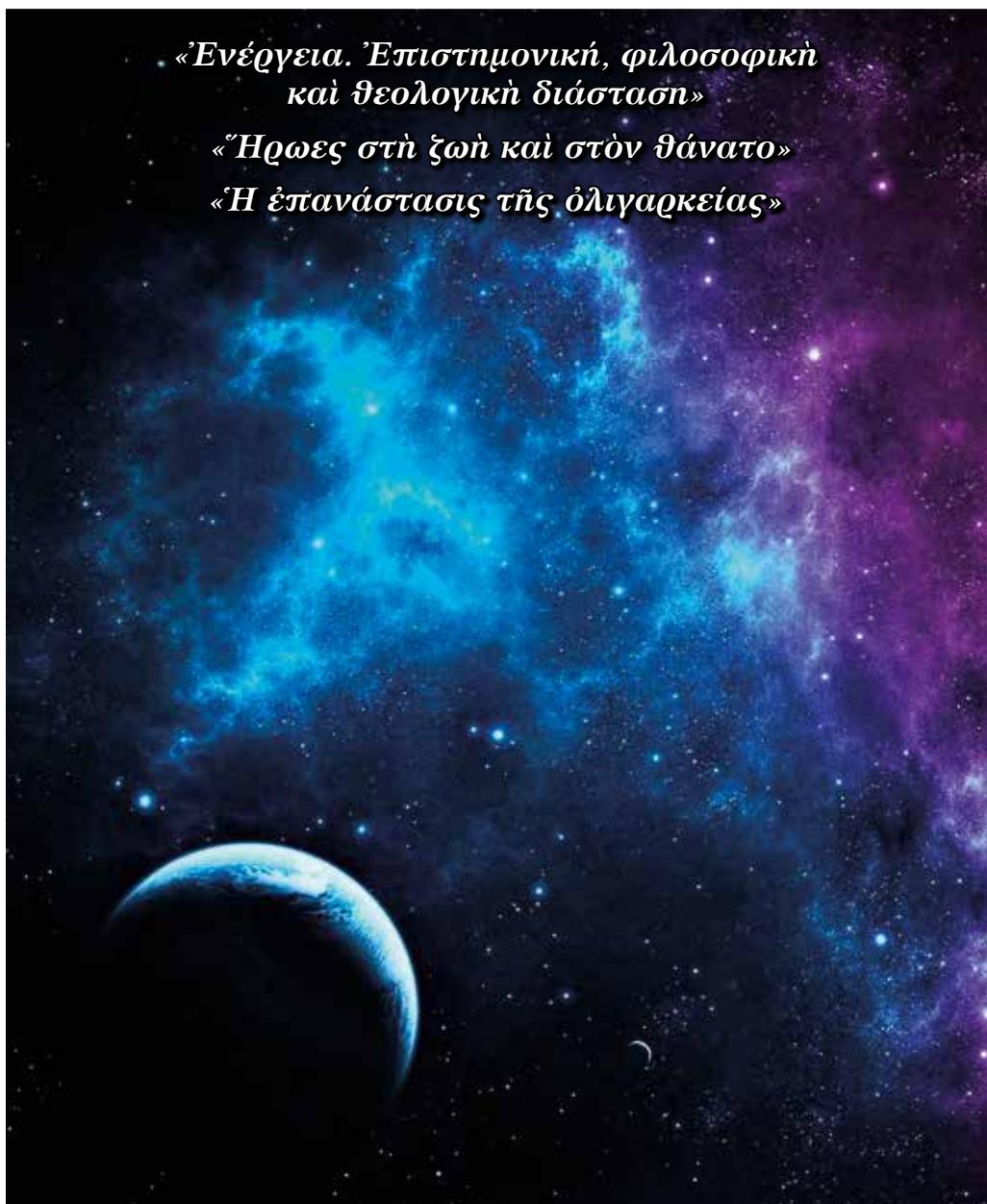
ΕΤΟΣ 82^ο | ΜΑΪΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 2019 | ΑΡΙΘ. 775

*«Ένέργεια. Έπιστημονική, φιλοσοφική
καὶ θεολογική διάσταση»*

«Ἡρώες στὴ ζωὴ καὶ στὸν θάνατο»

«Ἡ ἐπανάστασις τῆς ὀλιγαρχείας»

ΗΡΩΕΣ ΣΤΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟ Γ.Β.Μ.	81
ΕΝΕΡΓΕΙΑ. ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ, ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΛΟΥΚΑΣ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΥ	83
ΜΕΤΤΕΡΝΙΧ. Ο ΟΡΚΙΣΜΕΝΟΣ ΕΧΘΡΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ • ΜΕΡΟΣ Β΄ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ	97
ΚΥΝΗΓΙ ΚΟΜΗΤΩΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ	107
ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΤΗΣ ΑΓΙΑ-ΣΟΦΙΑΣ ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΝ. ΣΑΝΤΑΡΜΗΣ	113
Η ΔΙΑΦΟΡΑ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΜΑΓΚΛΙΒΕΡΑΣ	116
Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΟΛΙΓΑΡΚΕΙΑΣ Ι. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ	118
ΕΙΣ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΑΡΑΓΚΟΣ ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΕΚΗΣ	120

83

97

107

ΟΡΓΑΝΟ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΤΕΧΝΗ

www.xee.gr • ΚΩΔΙΚΟΣ 1692.

Διμηνιαίο περιοδικό

Έκδοτης

«Χριστιανική Ένωση Ακτίνες»

Καρύτση 14, 105 61 Αθήναι, Τηλ. 210 32.35.023

Διευθυντής Σύνταξης

Γιάννης Κ. Τσέντος

Θελξινόης 1, 166 74 Γλυφάδα

Η Επιτροπή επιφυλάσσει σε εαυτήν τό δικαίωμα νά μήν δημοσιεύει
ἢ νά συντέμνει κατά τήν κρίση της ὅποιοδήποτε χειρόγραφο. Χει-
ρόγραφα, δημοσιευόμενα ἢ μή, δέν ἐπιστρέφονται.

Δημιουργικό - Έκτύπωση

«Λυχνία Α.Ε.» Όλοκληρωμένες ἡύσεις ἔντυπης ἐπικοινωνίας

Άνδραβίδας 7, 136 71 Χαμόμυθο Άχαρνών, Τ. 210 3410436, F. 210 3425967

www.lyhnia.com, info@lyhnia.com

Τόπος ἔκδοσης: Άθήνα, Ιούνιος 2019

Τιμή τεύχους 2€
Έτήσια συνδρομή
Έσωτερικοῦ 10€
Έξωτερικοῦ 20€

ΗΡΩΕΣ ΣΤΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟ

Κυριακή τῶν Ἀγίων Πάντων. Τὴν ἡμέρα αὐτή, «ὡς πορφύραν καὶ βύσσον τὰ αἵματα» ἡ Ἐκκλησία στολισμένη, ἐμφανίζεται σὲ ὅλη τὴν ἥρωικὴ μεγαλοπρέπειά της. Γιορτάζει τὰ πλήθη τῶν ἀφανῶν καὶ ἀγνώστων μαρτύρων ποὺ πρόσφεραν τὴ ζωὴ τους γιὰ τὴν ἐδραίωση τῆς πίστεως. Τιμᾷ τὰ πλήθη τῶν Ὁσίων, τῶν Ἀγίων, τῶν Ἀσκητῶν, τῶν

τῶν θλίψεων. Naί, εἶναι σύννεφο ὁλόκληρο οἱ Πατέρες, οἱ Ἅγιοι, οἱ ἥρωες καὶ μάρτυρες τῆς πίστεως. Πλῆθος ἀναρίθμητο, ποὺ ἔχει καλύψει τὸν οὐρανό. Προέρχονται ἀπὸ ὅλες τὶς ἡλικίες καὶ τὶς κοινωνικὲς τάξεις. Νέοι καὶ ὥραιοι, μικρὰ παιδιὰ καὶ λευκασμένοι γέροντες, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ἀριστοκράτες καὶ δοῦλοι, ὅλοι σταθεροὶ στὴ χριστιανικὴ ζωὴ, ἀλύγιστοι καὶ στὰ πιὸ φορικτὰ βασανιστήρια,

*Κυριακὴ τῶν Ἀγίων Πάντων. Τὴν ἡμέρα αὐτή,
«ὡς πορφύραν καὶ βύσσον τὰ αἵματα» ἡ Ἐκκλησία
στολισμένη, ἐμφανίζεται σὲ ὅλη τὴν ἥρωικὴ μεγαλοπρέπειά
της. Γιορτάζει τὰ πλήθη τῶν ἀφανῶν καὶ ἀγνώστων
μαρτύρων ποὺ πρόσφεραν τὴ ζωὴ τους γιὰ τὴν ἐδραίωση
τῆς πίστεως. Τιμᾷ τὰ πλήθη τῶν Ὁσίων, τῶν Ἀγίων,
τῶν Ἀσκητῶν, τῶν Διδασκάλων, τῶν Ὁμολογητῶν, τῶν
Πατέρων ποὺ μὲ τὴ ζωὴ καὶ τὴ διδασκαλία τους φύλαξαν
ἀνόθευτὴ τὴν πίστιν καὶ φώτισαν τὴν οἰκουμένη ὁλόκληρη.*

Διδασκάλων, τῶν Ὁμολογητῶν, τῶν Πατέρων ποὺ μὲ τὴ ζωὴ καὶ τὴ διδασκαλία τους φύλαξαν ἀνόθευτὴ τὴν πίστιν καὶ φώτισαν τὴν οἰκουμένη ὁλόκληρη.

Γιὰ νὰ νιώσουμε τὸ νόημα τῆς μεγάλης αὐτῆς γιορτῆς, πρέπει νὰ πλησιάσουμε «τὸ περικείμενον νέφος» (Εβρ., ιβ' 1), γιὰ τὸ ὁποῖο κάνει λόγο ὁ θεῖος Παῦλος. Ἐξησαν οἱ ἴδιοι τὸν καύσωνα τῶν δοκιμασιῶν καὶ τῶν θλίψεων στοὺς πολύμοχθους ἀγῶνές τους. Καὶ τώρα σὰν νεφέλη περιίπτανται καὶ μᾶς σκεπάζουν καὶ μᾶς δροσίζουν στὴν πορεία μας, στὸν δικό μας καύσωνα τῶν πειρασμῶν καὶ

θυσιάσαν τὰ πάντα γιὰ τὸν Χριστὸ καὶ τὴν ἀλήθεια Του.

Καὶ δὲν ἦταν οἱ Ἅγιοι Πάντες μόνο μάρτυρες στὶς ἐποχὲς τῶν αἱματηρῶν διωγμῶν. Ὑπῆρξαν καὶ οἱ ἀναίμακτοι μάρτυρες. Ἐθελόθута θύματα στὸν βωμὸ τοῦ χρέους, ἔκαναν τὸν πνιγηρὸ ἀπὸ τὶς ἀναθυμιάσεις τοῦ ψεύδους καὶ τῶν συμβιβασμῶν πλανίτη μας νὰ ἀρωματισθεῖ ἀπὸ τὸ πιὸ εὐωδιαστὸ θυμίαμα, τὴν ἀγία καὶ ἥρωικὴ ζωὴ τους.

Γίνεται σήμερα λόγος γιὰ τοὺς ἥρωες καὶ μάρτυρες τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων. Καὶ ἡ σκέψη πηγαίνει σὲ πολλοὺς

πού θεωρούνται πρωτεργάτες. Αλλά οι πρώτοι ήρωες και μάρτυρες των δικαιωμάτων του ανθρώπου ήταν οι άγιοι, οι μάρτυρες του Χριστιανισμού. Τότε πού όλοι έτρεμαν την αυθαιρεσία της εξουσίας και έσκυβαν δουλικά τὸ κεφάλι μπροστά στην ανεξέλεγκτη τυραννία, οί ήρωες της πίστεως ὄρθωναν τὸ ἀνάστημά τους, γιὰ νὰ μαστιγώσουν τὴν ὑπεροψία καὶ τὴ βία.

Ἄν οί εἰδωλολάτρες περίτρομοι χαμογελοῦσαν στὸν ἐξευτελισμὸ καὶ στὸν στραγγαλισμὸ τῆς συνειδήσεώς τους, οί Χριστιανοί ἀπέκρουαν τὸν ἐξευτελισμὸ καὶ δέχονταν μὲ τὸ χαμόγελο στὰ χεῖλη τὰ βασανιστήρια καὶ τὸν θάνατο. Ἀντὶ γιὰ τὸν δουλικὸ χαιρετισμὸ στὸν Καῖσαρα, βροντοφωνοῦσαν τὸ ὄχι τῆς γενναιοῦτη-
τας στὸν αὐτοκράτορα. «Χαῖρε Καῖσαρ, οί μελλοθάνατοι σὲ χαιρετοῦν», φώναζαν οί δειλοί. «Ὅχι Καῖσαρ», φώναζαν οί Χρι-
στιανοί. Ὅχι, δὲν σοῦ ἐπιτρέπεται, ἄνθρω-
πος ἐσύ, νὰ θεοποιεῖς τὸν ἑαυτὸ σου. Καὶ ἐμεῖς ἀρνούμαστε νὰ σὲ λατρεύσουμε. Ναί, αὐτὰ τὰ κυνηγημένα πλάσματα διατήρη-
σαν τὸν πολιτισμὸ ἀπὸ τὴν καταλυτικὴ ἔφοδο τοῦ βαρβαρισμοῦ. Περιφρόνησαν τὴν εἰδωλολατρικὴ βία καὶ μαστίγωσαν τὸν ἡθικὸ ἐξευτελισμὸ. Οἱ μάρτυρες καὶ οἱ ἀγωνιστὲς τῆς πίστεως, μὲ τὸ αἷμά τους, μὲ τὸ θάρρος καὶ τὴν παρησία τους, ἔσω-
σαν τὴν τιμὴ τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τὴν πνευματικὴ ὑποδούλωση.

«Οἱ μάρτυρες τοῦ Χριστιανισμοῦ», ἔγραφε ὁ Jacques Fontaine, «ὑπῆρξαν οἱ μάρτυρες τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσε-
ως, πού τὴν ἐπικύρωσαν μὲ τὸν θάνατό τους μπροστά στην ὀλοκληρωτικὴ ἐξου-
σία. Ὑπῆρξαν τὸ κάλεσμα καὶ ἡ ὑπόμνη-
ση, τὸ σάλλισμα σὲ ὅλους, γιὰ νὰ μὴ δι-
στάσει ποτὲ κανεὶς νὰ ἀγωνισθεῖ σὲ κάθε καταπίεση πού ἀπειλεῖ τὴν ἐσωτερικὴ ἐλευθερία, τὴν πιστότητα στὶς ἀρχές, τὸ ἀπαράγραπτο δικαίωμα τῆς προσωπικῆς συνειδήσεως».

Γιὰ ὅλα αὐτά, θὰ ἔπρεπε ἡ ἡμέρα

*Γίνεται σήμερα λόγος γιὰ
τοὺς ἥρωες καὶ μάρτυρες
τῶν ἀνθρωπίνων
δικαιωμάτων. Καὶ ἡ σκέψη
πηγαίνει σὲ πολλοὺς πού
θεωροῦνται πρωτεργάτες.
Αλλά οἱ πρώτοι ἥρωες
καὶ μάρτυρες τῶν δικαι-
ωμάτων τοῦ ἀνθρώπου
ἦταν οἱ ἅγιοι, οἱ μάρτυρες
τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τότε
πού ὅλοι ἔτρεμαν τὴν
αὐθαιρεσία τῆς ἐξουσίας
καὶ ἔσκυβαν δουλικά τὸ κε-
φάλι μπροστά στην ἀνεξέ-
λεγκτη τυραννία, οἱ ἥρωες
τῆς πίστεως ὄρθωναν
τὸ ἀνάστημά τους,
γιὰ νὰ μαστιγώσουν
τὴν ὑπεροψία καὶ τὴ βία.*

τῶν Ἁγίων Πάντων νὰ ἐορτάζεται ὡς ἡ μεγαλύτερη ἡμέρα τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἄν αὐτοί, ἄγνωστοι οἱ πῶς πολλοί, ἅγιοι καὶ μάρτυρες, δὲν πρό-
σφεραν τὴ μαρτυρία τῆς πίστεως, πόσο φτωχὸς θὰ ἦταν πνευματικὰ καὶ πολιτι-
στικὰ ὁ κόσμος μας! Ἄγιοι στὴ ζωὴ καὶ στὸν θάνατο. Ἀγωνίσθηκαν νὰ ζήσουν ὡς ἀληθινοὶ Χριστιανοί, τίμιοι, ἄγνοί, εἰλι-
κρινεῖς, ἀνυποχώρητοι στὶς ἀρχές τους, γεμάτοι ἀγάπη καὶ αὐταπάρνηση. Ἐκεῖνοι πέθαιναν πρόθυμοι γιὰ τὸν Χριστό. Ἐμεῖς σήμερα μίπως τὸ βρίσκουμε δύσκολο νὰ ζήσουμε, ὅπως θέλει ὁ Χριστός;

G.B.M.

ΕΝΕΡΓΕΙΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ, ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ

1. Είσαγωγή

Το θέμα της σημερινής όμιλίας¹ είναι η έπιστημονική, φιλοσοφική και θεολογική θεώρηση της ενέργειας.

Πρώτος ο Άριστοτέλης εισήγαγε τη λέξη *ένεργεια* και πρώτος αυτός σχολίασε τη θεμελιακή της σημασία στην κατανόηση του φυσικού κόσμου.

Πρὶν σχολιάσω τὴν Ἀριστοτελικὴ φιλοσοφία γιὰ τὴν ἐνέργεια σὲ σχέση μετὰ τὴ σημερινὴ ἐπιστημονικὴ γνώση, θὰ ἀναφερθῶ στὴ σημασία τῶν ἐννοιῶν πάνω στὶς ὁποῖες στηρίζονται οἱ νόμοι τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης, διότι αὐτὸ εἶναι ἀναγκαῖο ὑπόβαθρο γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ φυσικοῦ κόσμου καὶ τῆς φιλοσοφικῆς διάστασης τῆς ἐνέργειας.

Ὁ *φυσικὸς κόσμος* στὸν ὁποῖο ζοῦμε συμπεριλαμβάνει ὅ,τι ὑπάρχει: ὅλο τὸν ὥρο, ὅλα τὰ ὑλικά ἀντικείμενα καὶ ὅλη τὴ μὴ ὑλικὴ πραγματικότητα (λ.χ., *φυσικὰ πεδία* καὶ *φυσικὲς δυνάμεις*), ποὺ δὲν εἶναι ὁρατὰ, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ διαπιστωθεῖ μετὰ τὶς ἐπιδράσεις τῆς καὶ νὰ προσδιοριστεῖ μετὰ τὰ μέσα τῆς ἐπιστήμης. Ὁ *φυσικὸς κόσμος* στὸν ὁποῖο ζοῦμε ἐμπεριέχει ὅλες τὶς μορφές τῆς ἐνέργειας καὶ ὅλους τοὺς μετασχηματισμοὺς τῆς ἐνέργειας· εἶναι ἡ παροῦσα φάση μιᾶς

μακρᾶς ἐξελικτικῆς πορείας 13,7 δισεκατομμυρίων ἐτῶν.

Ἡ γνώση μας γιὰ τὸν φυσικὸ κόσμο, μέσῳ τῶν νόμων τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν ἐννοιῶν στὶς ὁποῖες αὐτοὶ στηρίζονται, εἶναι ὄντως ἐντυπωσιακὴ, παρότι εἶναι ἀναδυόμενη. Οἱ νόμοι τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης μποροῦν νὰ ἀλλάξουν ἢ νὰ τροποποιηθοῦν, καὶ οἱ φυσικὲς ἐννοιες πάνω στὶς ὁποῖες στηρίζονται ἐπαναπροσδιορίζονται ἢ ἀντικαθίστανται ἀπὸ ἄλλες ἀνάλογα μετὰ τὶς ἀπαιτήσεις τῆς νέας γνώσης. Κάθε ἐρμηνεία καὶ λογικὴ ἐξήγηση τῶν φυσικῶν φαινομένων, καὶ ἐπομένως κάθε κατανόηση τοῦ φυσικοῦ κόσμου βασισμένη στὸν φυσικὸ νόμο, ἐξαρτᾶται ἄμεσα ἀπὸ τὶς φυσικὲς ἐννοιες ποὺ ἐκάστοτε χρησιμοποιεῖ ἡ ἐπιστήμη. Τέτοια, γιὰ παράδειγμα, ὑπῆρξε ἡ ἀλληλουχία τῶν ἐννοιῶν τοῦ σωματιδίου, τῆς δυνάμεως, τῆς βαρύτητας, τοῦ πεδίου, τοῦ ἠλεκτρομαγνητισμοῦ, τοῦ ἀτόμου, τῆς κβάντωσης, τῆς σχετικότητας κλπ.

Ὡς παράδειγμα τῆς σημασίας τῶν φυσικῶν ἐννοιῶν ἀναφέρω τὴν ἔννοια τοῦ *φυσικοῦ πεδίου* καὶ τὴν ἔννοια τῆς *φυσικῆς δυνάμης*, ποὺ σχετίζονται ἄμεσα μετὰ τὸ θέμα μας. Τὸ φυσικὸ πεδίο παράγεται ἀπὸ κάποια πηγή, καὶ ἀπὸ αὐτὸ προέρχεται ἡ δύναμη ἡ ὁποία προκαλεῖ τοὺς μετασχηματισμοὺς τῆς ἐνέργειας (μετασχηματισμοὺς τῆς ἐνέργειας μεταξὺ τῶν διάφορων μορφῶν τῆς) (Σχῆμα 1).

Πηγὲς φυσικῶν πεδίων εἶναι τὰ ἠλεκτρικὰ φορτία, ἡ μᾶζα (ὑλὴ) καὶ ἡ ἐνέργεια. Τὰ φυσικὰ πεδία δὲν καταλαμβάνουν ὀρισμένο ὥρο, ἀλλὰ ἐκτείνονται

1. Τὸ κείμενο ἀποτελεῖ ἐπεξεργασμένη μορφή τῆς εἰσηγήσεως τοῦ κ. Λουκᾶ Χριστοφόρου στὶς 3 Μαρτίου 2019 σὲ ἐκδήλωση τῆς Χριστιανικῆς Ἑνώσεως Ἐπιστημόνων στὴ μεγάλη αἴθουσα ἐκδηλώσεων τοῦ κεντρικοῦ κτηρίου τοῦ Συλλόγου Ὁρθοδόξου Ἐσωτερικῆς Ἱεραποστολῆς «Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος» ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Καρύτση 14 στὴν Ἀθήνα.

*Πηγή (Source) → Φυσικό Πεδίο (Field) → Δύναμη (Force)
→ Μετασχηματισμοί Ενέργειας (Energy Transformations)*

Σχήμα 1: Τα φυσικά πεδία προέρχονται από πηγές και μέσω των δυνάμεων που παράγουν προκαλούν τούς μετασχηματισμούς της ενέργειας.

σέ αυτόν, συμπεριλαμβανομένου και του «κενού» χώρου. Τα φυσικά πεδία είναι άορατα· γίνονται «όρατά» έμμεσα, μέσω των επιδράσεών τους.

2. Η Αρχή και η Έξελξη του Σύμπαντος

Με το έρώτημα «Είναι το Σύμπαν άπειρο ή πεπερασμένο;» ασχολήθηκαν φιλόσοφοι, θεολόγοι και επιστήμονες πολλών εποχών. Αρχαίοι φιλόσοφοι, όπως ο Άριστοτέλης, θεωρούσαν το Σύμπαν άπειρο στον χώρο και τον χρόνο, ενώ μονοθεϊστικές θρησκείες θεωρούσαν ότι το Σύμπαν δεν υπήρχε πάντοτε, αλλά άρχισε απότομα «έκ του μηδενός» σε κάποια χρονική στιγμή.

Η σύγχρονη επιστήμη έχει σοβαρές ενδείξεις ότι το Σύμπαν άρχισε να υπάρχει με μια κοσμική έκρηξη σε κάποια στιγμή στο παρελθόν· αυτήν την επικρατούσα επιστημονική άποψη αποδεχόμαστε στην παρούσα όμιλία, αν και υπάρχουν και άλλες, λιγότερο αποδεκτές επιστημονικές απόψεις. Λόγου χάρι, μερικοί επιστήμονες ισχυρίζονται ότι η κοσμική έκρηξη δεν μπορεί να επαληθευθεί ή να διαφραυθεί όριστικά, ενώ μερικοί άλλοι επιστήμονες θεωρούν ότι η θεωρία της κοσμικής έκρηξης δεν αποδεικνύει ότι υπήρχε κάποια αρχή του χρόνου, διότι η παρούσα διαστολή του Σύμπαντος είναι δυνατόν να είναι μία φάση ενός ταλαντούμενου ή κυκλικού Σύμπαντος. Υπάρχει ακόμη και η άκρoία υπόθεση του «πολυσύμπαντος» (multiverse), σύμφωνα με την οποία

το δικό μας Σύμπαν πιθανόν να είναι ένα από ένα άπειρο σύνολο.

Οι κυριότερες ενδείξεις ότι το Σύμπαν δεν είναι αιώνιο, αλλά άρχισε να υπάρχει σε μια κοσμική έκρηξη, σε ένα big bang, πριν από 13,7 δισεκατομμύρια έτη, είναι οι έξης:

- (i) η διαστολή του Σύμπαντος,
- (ii) η ύπαρξη κοσμικής ακτινοβολίας υποβάθρου (cosmic background radiation),
- (iii) το ότι το Σύμπαν σήμερα δεν βρίσκεται σε θερμοδυναμική ισορροπία και
- (iv) η σχετική ποσότητα των διαφόρων στοιχείων, λ.χ. του υδρογόνου (H) και του ήλιου (He) στο Σύμπαν.

(i) Πριν από ένα σχεδόν αιώνα (το 1929), η επιστήμη ανακάλυψε ότι το Σύμπαν διαστέλλεται. Μετρήσεις από τον Edwin Hubble έδειξαν ότι οι απομακρυσμένοι Γαλαξίες απομακρύνονται ό ένας από τον άλλο με ταχύτητα περίπου ανάλογη με τη μεταξύ τους απόσταση· έπομένως, το Σύμπαν διαστέλλεται προς όλες τις κατευθύνσεις και πρέπει να ήταν πιο πυκνό στο παρελθόν.

Με δεδομένη τη διαστολή του Σύμπαντος, η επιστήμη έφθασε στην αρχή του κόσμου, στο big bang (BB), αρχίζοντας από τα σημερινά επιστημονικά δεδομένα. Με βάση τούς φυσικούς νόμους όπως τούς γνωρίζουμε σήμερα, η επιστήμη έφθασε, προχωρώντας σταδιακά πίσω στον χρόνο, σε στιγμές που το Σύμπαν ήταν πυκνότερο και θερμότερο, ως τη

στιγμή που το Σύμπαν ήταν άφάνταστα μικρό (ένα σημείο άπειροελάχιστων διαστάσεων), άφάνταστα πυκνό (όλοκληρη η μάζα του Σύμπαντος περιεχόταν σ' αυτό το άπειροελάχιστων διαστάσεων σημείο) και άφάνταστα θερμό. Η στιγμή αυτή, πριν από 13,7 δισεκατομμύρια έτη, σηματοδοτεί την αρχή του Σύμπαντος. *Υπάρχει, επομένως, σαφής επιστημονική ένδειξη ότι το Σύμπαν έχει κάποια αρχή.*

(ii) Λίγο αργότερα, το 1965, η επιστήμη ανακάλυψε ότι υπάρχει κοσμική ακτινοβολία υποβάθρου ομοιόμορφα κατανομημένη στο Σύμπαν, η οποία σήμερα αντιστοιχεί σε θερμοκρασία 2,7 K. Η ομοιόμορφη κατανομή της κοσμικής ακτινοβολίας καταδεικνύει ότι αφορᾷ ολόκληρο το Σύμπαν και ότι είναι ακτινοβολία που απέμεινε, όταν το Σύμπαν ήταν ακόμη πολύ θερμό (περίπου 3000 K) και πολύ πυκνό, και το κυρίαρχο συστατικό του ήταν η θερμική ακτινοβολία υποβάθρου (blackbody background radiation).

Όσο το Σύμπαν διαστελλόταν, τόσο η θερμική ακτινοβολία υποβάθρου αντιστοιχοῦσε σε χαμηλότερες θερμοκρασίες, ως τη σημερινή της τιμή, 2,7 K. Η ύπαρξη της κοσμικής ακτινοβολίας υποβάθρου είναι σαφής ένδειξη ότι το Σύμπαν άρχισε να υπάρχει σε κάποια χρονική στιγμή. Οί παρατηρήσεις των Arno Penzias και Robert Wilson για την ύπαρξη κοσμικής ακτινοβολίας υποβάθρου ομοιόμορφα κατανομημένης στο Σύμπαν ανακοινώθηκαν

το 1964. Το 1989 η NASA εκτόξευσε τον δορυφόρο *Cosmic Background Explorer (COBE)*, ο οποίος βρήκε ότι το φάσμα της κοσμικής ακτινοβολίας υποβάθρου συμπίπτει σχεδόν απόλυτα με εκείνο του ιδανικού μελανού σώματος θερμοκρασίας $2,725 \pm 0,002$ K. *Αυτή η παρατήρηση είναι καταπληκτικά σύμφωνη με τις προβλέψεις της θεωρίας του big bang.*

(iii) Εφόσον το Σύμπαν εμπεριέχει ὅ,τι υπάρχει, συνιστᾷ ένα κλειστό θερμοδυναμικό σύστημα που τείνει σε θερμοδυναμική ισορροπία. Εάν το Σύμπαν ήταν αιώνιο, θα είχε ἤδη υποβαθμισθεῖ ενεργειακά και θα είχε ἤδη ἐκλείψει. Εφόσον το Σύμπαν σήμερα υπάρχει και δεν βρίσκεται σε θερμοδυναμική ισορροπία, δεν μπορεί να είναι αιώνιο, ἀλλὰ πρέπει να ἄρχισε να υπάρχει.

Στο συμπέρασμα ότι το Σύμπαν είναι πεπερασμένο ὁδηγείται κανείς ἐπίσης και ἐὰν λάβει ὑπόψη ότι ἡ ποσότητα τῶν ραδιενεργῶν ἀτόμων ἐλαττώνεται μετὰ τὸν χρόνο τοῦ χρόνου, γιατί τὰ ραδιενεργὰ ἄτομα εἶναι μετασταθῆ καὶ ἀποδιεγείρονται αὐτόματα, ἐκπέμποντας μέρος τῆς μάζας τους ὡς ἀκτινοβολία. Εάν το Σύμπαν ήταν αιώνιο, δὲν θὰ ὑπῆρχαν σήμερα στὴ Γῆ ραδιενεργὰ ἄτομα· θὰ εἶχαν ἤδη ἀποδιεγερθεῖ καὶ θὰ εἶχαν μετατραπεί σὲ σταθερὰ ἄτομα.

Κατὰ παρόμοιο τρόπο θὰ μπορούσε κανείς νὰ παρατηρήσει ὅτι, ἐὰν τὸ Σύμπαν ἦταν αιώνιο, ὁ πυρήνας τῆς Γῆς δὲν θὰ ἦταν σήμερα θερμός, ἀλλὰ θὰ εἶχε ψυχθεῖ.

Ἡ σύγχρονη ἐπιστήμη θεωρεῖ ὅτι ἡ κοσμικὴ ἔκρηξη σηματοδοτεῖ τὴν ἀπόλυτη ἀρχὴ τοῦ φυσικοῦ κόσμου: τὴν ἀπόλυτη ἀρχὴ τοῦ χώρου, τοῦ χρόνου, τῆς ἐνέργειας (ὕλης) καὶ τῆς ἀλλαγῆς. Ὁ χρόνος ἄρχισε, ὅταν ἄρχισε ὁ χῶρος, ὅταν δημιουργήθηκε ἡ ἐνέργεια, καὶ ἄρχισε ἀπὸ τὴ στιγμὴ ἐκείνη ἡ ἀέναν ἀλλαγὴ καὶ ἐξέλιξη τοῦ φυσικοῦ κόσμου.

(iv) Ἡ σχετικὴ ποσότητα τῶν διαφορῶν ἀτόμων (λ.χ., τοῦ H καὶ τοῦ He): H (10.000), He (1000), O (6), C (1), ὅλα τὰ ὑπόλοιπα (< 1). Τὸ H καὶ τὸ He εἶναι «ἀρχέγονα» στοιχεῖα· δημιουργήθηκαν κατὰ τὸ πλεῖστον στὶς ἀρχικὲς φάσεις τοῦ Σύμπαντος καὶ δίνουν τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἐξέλιξής του.

Ἡ σύγχρονη ἐπιστήμη, ἐπομένως, θεωρεῖ ὅτι ἡ κοσμικὴ ἔκρηξη σηματοδοτεῖ τὴν ἀπόλυτη ἀρχὴ τοῦ φυσικοῦ κόσμου: τὴν ἀπόλυτη ἀρχὴ τοῦ χώρου, τοῦ χρόνου, τῆς ἐνέργειας (ῥλης) καὶ τῆς ἀλλαγῆς. Ὁ χρόνος ἄρχισε, ὅταν ἄρχισε ὁ χῶρος, ὅταν δημιουργήθηκε ἡ ἐνέργεια, καὶ ἄρχισε ἀπὸ τὴ στιγμή ἐκείνη ἡ ἀέναν ἀλλαγὴ καὶ ἐξέλιξη τοῦ φυσικοῦ κόσμου.

Ἡ διαστολὴ τοῦ Σύμπαντος καὶ ἡ συνακόλουθη πτώση τῆς θερμοκρασίας καὶ τῆς πυκνότητάς του, κυρίως στὰ πρῶτα λεπτὰ τῆς ἡλικίας του, καθόρισαν καὶ τὴν ὑλικὴ σύσταση ὑπὸ τὴν ἀέναν

εἶδους ἀκτινοβολίες καὶ ἄλλου εἶδους σωματίδια καὶ ἀντισωματίδια: στὴν ἀρχὴ σὲ κουάρκ (quarks)· ἀργότερα, σὲ νουκλεόνια (πρωτόνια, νετρόνια), σὲ λεπτόνια (ἠλεκτρόνια, νετρίνα καὶ ἄλλα ἐλαφρὰ σωματίδια), καί, πολὺ ἀργότερα, σὲ ἀτομικοὺς πυρῆνες (ἀπὸ τὴ σύντηξη πρωτονίων καὶ νετρονίων). Ἔτσι, σὲ μερικὰ μόλις λεπτὰ τῆς ἡλικίας τοῦ Σύμπαντος, ἀναδύθηκαν ἀπὸ τὴν πρωταρχικὴ «ἄυλη» ἐνέργεια ὅλα τὰ βασικὰ συστατικὰ γιὰ τὴ δημιουργία τῶν οὐδέτερων ἀτόμων τῆς ῥλης. Ἄν καὶ τὰ ἄτομα τοῦ ὕδρογόνου (H) καὶ τοῦ ἡλίου (He) ἐμφανίστηκαν στὰ πρῶτα λεπτὰ τῆς ἡλικίας τοῦ Σύμπαντος, ἡ ἀτομικὴ ἐποχὴ ἀκολούθησε πολὺ ἀργότερα.

Ὅταν ἡ ἡλικία τοῦ Σύμπαντος ἦταν περίπου 380.000 ἔτη καὶ ἡ θερμοκρασία του ~3.000 K, τὸ Σύμπαν ἄρχισε νὰ γεμίζει ἀπὸ οὐδέτερον ῥλη· τὰ ἠλεκτρόνια καὶ οἱ πυρῆνες ποὺ ὑπῆρχαν ἄρχισαν νὰ συνδέονται μεταξύ τους, παράγοντας

Ἡ ἐπιστήμη μᾶς ὀδήγησε σὲ μία μοναδικὴ στιγμή, στὴν ἀπόλυτη ἀρχὴ τῆς δημιουργίας τοῦ Σύμπαντος. Ἡ ἐπιστήμη ὁμως ἀδυνατεῖ νὰ ἐξηγήσει τί προκάλεσε αὐτὴν τὴν ἀρχὴ καὶ ἀπὸ ποῦ προῆλθε ἡ πρωταρχικὴ ἐνέργεια στὴν ἀρχὴ τοῦ Σύμπαντος.

ἐπίδραση τῶν δυνάμεων τῆς φύσης καὶ τῶν ἀκατάπαυστων μετασχηματισμῶν τῆς ἐνέργειας.

Στὴν ἀπόλυτη ἀρχὴ τοῦ Σύμπαντος οἱ ἐπικρατοῦσες συνθήκες ἦταν ἀκραίες. Ἄν καὶ δὲν γνωρίζουμε ἐπαρκῶς τὶς μορφὲς τῆς ἐνέργειας στὶς πρῶτες στιγμὲς τοῦ Σύμπαντος, στὴν ἀρχὴ ἐπικρατοῦσε ἡ «ἄυλη» ἐνέργεια, ἐνέργεια ὑπὸ μορφὴ ἀκτινοβολίας (φῶς) σὲ ἀσύλληπτες ποσότητες καὶ σὲ τεράστιες θερμοκρασίες.

Ἡ «ἄυλη» ἐνέργεια (τὸ φῶς) στὴν ἀρχὴ τοῦ Σύμπαντος μετατράπηκε διαδοχικὰ σὲ ἄλλες μορφὲς ἐνέργειας, ἄλλου

οὐδέτερο ἄτομα. Μὲ τὴν ἐξαφάνιση τῶν ἠλεκτρονίων καὶ τῶν πυρηνίων, ἡ ῥλη ἄρχισε νὰ γίνεται διαφανὴς στὴν ἀκτινοβολία· τὸ φῶς ἄρχισε ἔκτοτε νὰ πληροῖ τὸ Σύμπαν, καὶ ἡ ἐνεργειακὴ σύνθεση τοῦ Σύμπαντος ἄρχισε νὰ ἀλλάζει δραματικά. Ἡ πυκνότητα τῆς ῥλης ἄρχισε διαδοχικὰ νὰ ὑπερτερεῖ τῆς πυκνότητος τῆς ἀκτινοβολίας, καὶ ἡ ῥλη (ἡ συμπεκνωμένη μορφὴ ἐνέργειας) ἐπικράτησε τελικὰ στὸ Σύμπαν. Ἡ ἀπλὴ οὐδέτερον ῥλη (ἀρχικὰ ὑπὸ μορφὴ ὕδρογόνου καὶ ἡλίου) ἔγινε διαδοχικὰ πολυπλοκώτερη καὶ διαφοροποιήσε τὴ μικροσκοπικὴ καὶ

τὴ μακροσκοπικὴ σύνθεση τοῦ Σύμπαντος. Οἱ ἀκατάπαυστοι μετασχηματισμοὶ τῆς ἐνέργειας καὶ ἡ ἀέναη ἀλλαγὴ ὁδήγησαν στὸ μακροσκοπικὸ Σύμπαν, στίς θαυμαστὰς δομές του, καί, στὴ Γῆ, στὴν τάξη καὶ τὴν ὁργάνωση τῶν βιολογικῶν ὁργανισμῶν καὶ στὴν ἴδια τὴ ζωὴ.

Σήμερα, ἡ ἀκτινοβολία στὸ Σύμπαν συνιστᾷ ἓνα πολὺ μικρὸ ποσοστὸ τῆς ὕλης - ἐνέργειας, καὶ ἡ ἀντιῦλη δὲν ὑπάρχει πλέον στὴ μακροσκοπικὴ κλίμακα (ὁλόκληρος ὁ Γαλαξίας μας συνίσταται ἀπὸ ὕλη, καὶ ὄχι ἀπὸ ἀντιῦλη). Ἡ ὕλη καὶ ἡ ἀντιῦλη ποὺ ὑπῆρχαν στὰ ἀρχικὰ στάδια τοῦ Σύμπαντος ἐξουδετερώθηκαν ἐν πολλοῖς ἀμοιβαῖα καὶ ὑπὸ συνθήκες

ἀρχὴ τῆς δημιουργίας τοῦ Σύμπαντος. Ἡ ἐπιστὴμη ὅμως ἀδυνατεῖ νὰ ἐξηγήσει τί προκάλεσε αὐτὴν τὴν ἀρχὴ καὶ ἀπὸ ποῦ προῆλθε ἡ πρωταρχικὴ ἐνέργεια στὴν ἀρχὴ τοῦ Σύμπαντος.

3. Ἐνέργεια στὴν Ἀρχὴ καὶ ἀπὸ τὴν Ἀρχὴ τοῦ Σύμπαντος

Στὴν ἀπόλυτη ἀρχὴ τοῦ Σύμπαντος, λοιπόν, ὅλα ἦσαν ἓνα: ἐνέργεια· ἀσύλληπτη συγκέντρωση ὁρατοῦ καὶ ἀόρατου φωτός. Ἀπὸ τὴν πρωταρχικὴ ἐνέργεια προῆλθαν ὅλες οἱ μορφές τῆς ἐνέργειας καὶ τῆς ὕλης ποὺ ἔκτοτε ὑπῆρχαν καὶ ποὺ σήμερα ὑπάρχουν. Κάθε νέα μορφή

Πολλὰ βασικὰ ἐρωτήματα ποὺ ἀφοροῦν στὴν ἐνέργεια, ἐνῶ ὀρίζονται ἐπιστημονικά, ἐκτείνονται πέραν τῆς ἐπιστήμης καὶ παραμένουν ἀναπάντητα· ἐρωτήματα ὅπως «Τί προκάλεσε τὴν ἀρχὴ τοῦ Σύμπαντος;»· «Ἀπὸ ποῦ προῆλθε ἡ πρωταρχικὴ ἐνέργεια;»· «Τί ὑπῆρχε πρὶν ἀπὸ τὴν πρωταρχικὴ ἐνέργεια;»· «Τί ἐνώνει ὅλες τὶς μορφές ἐνέργειας;» ἢ, ἀκόμη, «Τί εἶναι ὄντως ἡ ἐνέργεια;». Παρὰ ταῦτα, ἡ ἐνέργεια εἶναι τὸ θεμελιῶδες κοινὸ τῆς ἐπιστήμης, τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς θεολογίας.

ποὺ ὁδήγησαν στὴν ἐπικράτηση τῆς ὕλης ποὺ βλέπουμε σήμερα. Πῶς ἐπικράτησε ἡ ὕλη τῆς ἀντιῦλης; – δὲν ὑπάρχει πλήρης ἐρμηνεία αὐτῆς τῆς ἀσυμμετρίας μεταξὺ ὕλης καὶ ἀντιῦλης. Σὲ ὁλόκληρο τὸ Σύμπαν, τὸ 99% τῆς συνηθισμένης ὕλης εἶναι ὑπὸ μορφή ὑδρογόνου (H) καὶ ἡλίου (He), ἐνῶ ἡ σκοτεινὴ ὕλη (*drak matter*), σύμφωνα μὲ τὶς σύγχρονες ἀνακαλύψεις στὴν ἀστρονομία καὶ τὴν κοσμολογία, φαίνεται νὰ ἐπικρατεῖ τῆς συνηθισμένης ὕλης. Τί εἶναι ὅμως ἡ σκοτεινὴ ὕλη; – ἐπιστημονικὰ δὲν γνωρίζουμε ἀκόμα.

Ἡ ἐπιστὴμη λοιπόν μᾶς ὁδήγησε σὲ μία μοναδικὴ στιγμὴ, στὴν ἀπόλυτη

ἐνέργεια προέρχεται ἀπὸ κάποια ἄλλη μορφή ἐνέργειας ἢ ἀπὸ κάποιες ἄλλες μορφές ἐνέργειας ποὺ προϋπῆρχαν. Ἐνέργεια προέρχεται ἀπὸ ἐνέργεια. Θὰ μπορούσε ἴσως νὰ λεχθεῖ ὅτι ζοῦμε σὲ ἓνα φυσικὸ Σύμπαν ἐνέργειας, ὅπου «ὅλα» εἶναι διάφορες μορφές τῆς ἐνέργειας.

Σὲ αὐτὸ τὸ Σύμπαν οἱ ἀέριοι μετασχηματισμοὶ τῆς ἐνέργειας ὑποβαθμίζουν ἐνεργειακὰ τὸ Σύμπαν καὶ αὐξάνουν τὴν ἐντροπία του καὶ τὴν ἀταξία τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ἐνῶ, παρὰλληλα, ὁδηγοῦν στὴν τάξη καὶ τὴν ὁργάνωσή του· παντοῦ καὶ πάντοτε, ἀκατάπαυστα, διαφοροποιοῦν τὴ σύσταση τοῦ φυσικοῦ κόσμου καὶ καθορίζουν τὰ φυσικὰ φαινόμενα, τὴ συμπε-

ριφορά και την εξέλιξή του. Η *ένεργεια* είναι *σήμερα* πολύ διαφορετικών μορφών και πολύ διαφορετικά κατανοημένη στο Σύμπαν από ό,τι στο *απώτερο παρελθόν*.

Παρά ταυτα, η επιστήμη αδυνατεί να απαντήσει επαρκώς στο ερώτημα «*Τί είναι ενέργεια*;». Γνωρίζουμε προφανώς πολλά για τις διάφορες μορφές ενέργειας και τις αντιδράσεις τους, αδυνατούμε όμως να απαντήσουμε στο ερώτημα «*Τί είναι η ενέργεια*;», όπως αδυνατούμε να απαντήσουμε και στο συναφές ερώτημα «*Από ποῦ προήλθε η πρωταρχική ενέργεια*;». Αδυνατεί η επιστήμη να εξηγήσει πῶς «*ἀπὸ τὸ τίποτε*» μπορεί να γεννηθεῖ τὸ *κάτι*, η *πρωταρχική ενέργεια*. Ακόμη και η εισήγηση μερικῶν ὅτι τὸ κβαντικὸ κενὸ μπορεί να ἀποτελέσει πηγὴ *ένεργειας*, προϋποθέτει τὴν ὑπαρξὴ αὐτοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ κβαντικοῦ κενοῦ καὶ τοὺς νόμους ποὺ τὸ διέπουν· μετατοπίζει τὸ ερώτημα, δὲν ἀπαντᾷ τὸ ερώτημα. Ὅπως ὁρθὰ ἐλέχθη, τὸ «*κενὸ*» τοῦ φυσικοῦ ἐπιστήμονα διαφέρει ἀπὸ τὸ «*κενὸ*» τοῦ φιλοσόφου, διότι στὴν πραγματικότητα τὸ κενὸ τοῦ φυσικοῦ ἐπιστήμονα δὲν εἶναι τὸ «*τίποτε*». Ἡ θεωρία ὑποθέτει τὴν ὑπαρξὴ κβαντικοῦ πεδίου καὶ τοὺς νόμους τῆς κβαντικῆς φυσικῆς. Ἐπομένως, δὲν ἐξηγεῖται ἡ αὐτόματη γένεση τοῦ Σύμπαντος *ἐκ τοῦ μηδενός*. Τὸ Σύμπαν δὲν εἶναι *ένεργεια τοῦ τίποτε*.

Στὴν *πρωταρχική ενέργεια* ποὺ δημιουργήθηκε στὴν ἀρχὴ τοῦ χρόνου «*ἐκ τοῦ μηδενός*» ὑπῆρχε ὅ,τι ἦταν ἀναγκαῖο γιὰ τὴν ἐξέλιξη τοῦ Σύμπαντος καὶ τῆς ζωῆς. Ὑπάρχουμε ὡς ζωντανοὶ ὁργανισμοί, ἐπομένως τὸ Σύμπαν εἶχε τὶς κατάλληλες μορφές *ένεργειας* γιὰ τὴ ζωὴ, τοῦλάχιστον σὲ αὐτὸν τὸν Πλανήτη.

4. Ἡ Φιλοσοφικὴ Διάσταση τῆς *ένεργειας*

Ἡ φιλοσοφία τῆς *ένεργειας*, ὅπως ἀνέφερα, ἄρχισε μὲ τὸν Ἀριστοτέλη τὸν

4^ο π.Χ. αἰῶνα. Ὡστόσο, ἡ φιλοσοφικὴ διάσταση τῆς *ένεργειας* χρήζει σοβαρῆς μελέτης. Πολλὰ βασικὰ ἐρωτήματα ποὺ ἀφοροῦν στὴν *ένεργεια*, ἐνῶ ὀρίζονται ἐπιστημονικά, ἐκτείνονται πέραν τῆς ἐπιστήμης καὶ παραμένουν ἀναπάντητα· ἐρωτήματα ὅπως «*Τί προκάλεσε τὴν ἀρχὴ τοῦ Σύμπαντος*;»· «*Απὸ ποῦ προήλθε ἡ πρωταρχικὴ ενέργεια*;»· «*Τί ὑπῆρχε πρὶν ἀπὸ τὴν πρωταρχικὴν ενέργεια*;»· «*Τί ἐνώνει ὅλες τὶς μορφές *ένεργειας**;» ἢ, ἀκόμη, «*Τί εἶναι ὄντως ἡ *ένεργεια**;». Παρά ταυτα, ἡ *ένεργεια* εἶναι τὸ θεμελιῶδες κοινὸ τῆς ἐπιστήμης, τῆς φιλοσοφίας καί, ὅπως θὰ δοῦμε, καὶ τῆς θεολογίας.

Θὰ ἀναφερθῶ, λοιπόν, πρῶτα στὶς φιλοσοφικὲς ἀπόψεις τοῦ Ἀριστοτέλη γιὰ τὴν *ένεργεια*, καὶ ἀκολουθῶς στὴν ἀντίληψη τῆς Ἀνατολικῆς (Ὀρθόδοξης) Χριστιανικῆς Θεολογίας σχετικὰ μὲ τὴν *ένεργεια* καὶ τὶς *ένεργειες*, ἀντίληψη ἡ ὁποία ἄρχισε νὰ διαμορφώνεται ὀκτῶ αἰῶνες μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη, στὸν 4^ο μ.Χ. αἰῶνα. Ἀναφερόμενος στὴ φιλοσοφικὴ διάσταση τῆς *ένεργειας*, προφανῶς ἐπεκτείνομαι πέρα ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη, στὸν *χῶρο* τῆς «*τράνς-σάιενς*» (“*transcience*”) ὅπου τὰ ἐρωτήματα διατυπώνονται μὲν ἐπιστημονικά, δὲν ἐπιδέχονται ὅμως ἐπιστημονικὲς ἀπαντήσεις, ὅταν διατυπώνονται, γιὰτὶ τὴ χρονικὴ ἐκείνη στιγμή βρίσκονται σὲ ἄλλο *χῶρο*.

4.1. Ἡ Φιλοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλη γιὰ τὴν Ἑνέργεια καὶ ἡ Σχέση τῆς μὲ τὴ Σημερινὴ Ἐπιστημονικὴ Ἀποψη

Γιὰ πολλοὺς αἰῶνες ἡ ὕλη (ἡ *ένεργεια*) ἐθεωρεῖτο ἄπειρη στὸν *χῶρο* καὶ τὸν χρόνο. Ὁ Ἀριστοτέλης θεωροῦσε τὴν ὕλη αἰώνια· «*ἄφθαρτον καὶ ἀγέννητον ἀνάγκη αὐτὴν εἶναι*», γράφει. Ἐὰν ὅμως ἡ *ένεργεια* (ἡ ὕλη) εἶναι αἰώνια, δὲν θὰ εἶχε ἀρχὴ καὶ δὲν θὰ ὑπῆρχε ἀπότομη μετάβαση ἀπὸ τὸ *ἀπόλυτο τίποτε* στὸν

κόσμο. Ἐὰν τὸ Σύμπαν ἄρχισε ἀπότομα σὲ κάποια στιγμή, αὐτὴ ἡ στιγμή εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ χρόνου, καὶ δὲν ὑπῆρχε τίποτε πρὶν ἀπὸ αὐτή. Ἐπομένως, ἡ ἀπότομη μετάβαση ἀπὸ τὸ ἀπόλυτο τίποτε στὸν κόσμο σημαίνει ὅτι ἡ ἐνέργεια στὴν ἀρχὴ τοῦ κόσμου δὲν ὑπῆρχε πάντοτε, δὲν προϋπῆρχε τοῦ κόσμου· σημαίνει ὅτι ἡ ἐνέργεια δὲν εἶναι οὔτε αἰώνια, οὔτε ἄπειρη.

Ὁ Ἀριστοτέλης ἀναφέρεται ἰδιαίτερα στὴν πρώτη ὕλη, τὴν ὁποία θεωρεῖ ὡς τὴν πηγὴ ὅλων τῶν πραγμάτων, ὅλων τῶν ἐν ἐνεργείᾳ ὄντων. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, ἡ πρώτη ὕλη ἐμπεριέχει τὴ μορφή ἐν δυνάμει. Ἡ μετάβαση ἀπὸ τὴν πρώτη ὕλη στὴ μορφή, ἀπὸ τὸ ἐν δυνάμει στὸ

κατὰ συνέπεια τὴ μετάβαση ἀπὸ τὸ ἐν δυνάμει στὸ ἐν ἐνεργείᾳ ὄν. Ὅλη ἡ ὑλικὴ πραγματικότητα εἶναι δυνατὴ, ἐν δυνάμει, ὅπως ὑποστήριζε ὁ Ἀριστοτέλης, καὶ γίνεται ὑπαρκτή, ἐν ἐνεργείᾳ ὄντα, μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου.

Ἄς ἀποδεχθοῦμε, λοιπόν, μία ἀρχὴ τῆς ἐνέργειας, τοῦ χρόνου, τοῦ χώρου καὶ τῆς ἀλλαγῆς ἡ ἐρμηνεία τῆς ὁποίας βρίσκεται πέρα ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη καί, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Ἀριστοτέλη, ἀλλὰ σύμφωνα μὲ τὴ σύγχρονη ἐπιστήμη, ἃς ἀποδεχθοῦμε ὅτι ἡ ἐνέργεια-ὕλη δὲν εἶναι οὔτε ἄπειρη οὔτε αἰώνια. Τότε, μποροῦμε νὰ θεωρήσουμε ὅτι ἡ πρωταρχικὴ ἐνέργεια εἶναι ἡ πηγὴ τῶν πρωταρχικῶν πεδίων καὶ δυνάμεων ποὺ διαμόρφωσαν τὸ

Κάθε νέα μορφή ἐνέργειας προέρχεται ἀπὸ κάποια ἄλλη μορφή ἐνέργειας ἢ ἀπὸ κάποιες ἄλλες μορφές ἐνέργειας ποὺ προϋπῆρχαν. Ἐνέργεια προέρχεται ἀπὸ ἐνέργεια. Θὰ μπορούσε ἴσως νὰ λεχθεῖ ὅτι ζοῦμε σὲ ἓνα φυσικὸ Σύμπαν ἐνέργειας, ὅπου «ὅλα» εἶναι διάφορες μορφές τῆς ἐνέργειας.

ἐν ἐνεργείᾳ ὄν, εἶναι ἡ φυσικὴ συνέπεια τῆς «μεταξὺ τῶν ὑφιστάμενης ἀένας κίνησης». Ἐάν, λοιπόν, θεωρήσουμε ὅτι ἡ πρώτη ὕλη τοῦ Ἀριστοτέλη ταυτίζεται μὲ τὴν πρωταρχικὴ ἐνέργεια στὴν ἀρχὴ τοῦ Σύμπαντος, καὶ ἂν θεωρήσουμε ὅτι ἡ κίνηση τοῦ Ἀριστοτέλη προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀένα ἀλλαγὴ ποὺ προκαλοῦν οἱ δυνάμεις τῆς Φύσης, ἀναγνωρίζουμε στοιχεῖα τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας ποὺ σαφῶς σχετίζονται μὲ τὴ σύγχρονη ἐπιστημονικὴ ἄποψη.

Ἡ πρωταρχικὴ ἐνέργεια καὶ οἱ μετέπειτα μορφές της μέσω τῶν φυσικῶν πεδίων καὶ τῶν δυνάμεων ποὺ αὐτὰ παράγουν μετασχηματίζονται ἀκατάπαυστα, καὶ οἱ μετασχηματισμοὶ αὐτοὶ τῆς ἐνέργειας ἐπιφέρουν τὴν ἀένα ἀλλαγὴ τοῦ φυσικοῦ κόσμου καὶ τὴν ἐξέλιξή του, καὶ

ἀρχικὸ Σύμπαν. Ἐκτοτε, ὅλες οἱ ἐκάστοτε μορφές ἐνέργειας μέσω τῶν φυσικῶν πεδίων καὶ τῶν δυνάμεων ποὺ παράγουν μετασχηματίζουν ἀένα τὴν ἐνέργεια καὶ ὁδηγοῦν στὴν ἀένα ἀλλαγὴ καὶ ἐξέλιξη τοῦ Σύμπαντος, ὡς τὴ σημερινὴ μορφή του (Σχῆμα 2).

Ἄς προχωρήσουμε, ὥστόσο, λίγο ἀκόμη στὴ φιλοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλη γιὰ τὴν ἐνέργεια καὶ ἃς ἐστιᾶσουμε τὴν προσοχή μας στὴν ἀλλαγὴ. Ἡ ἀλλαγὴ ἄρχισε, ὅταν ἄρχισε τὸ Σύμπαν. Ἐκτοτε τὰ πάντα συνεχῶς ἀλλάζουν· βρίσκονται σὲ ἓνα ἀέναο γίνεσθαι. Τὸ ὑπάρχον συνεχῶς γίνεται. Ἐμεῖς εἴμαστε, ἀλλὰ συνεχῶς ἀλλάζουμε. Ἡ σκοπιὰ αὐτὴ δὲν ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὴ φιλοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλη γιὰ τὴν κίνηση.

Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, ἡ κίνηση εἶναι

Πρωταρχική Ένέργεια → ΣΥΜΠΑΝ (Όλες οι Έκάστοτε Μορφές Ένέργειας
→ Φυσικά Πεδία/Δυνάμεις → Μετασχηματισμοί Ένέργειας → Άέναν Άλλαγή
→ Έξέλιξη) → ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΣΥΜΠΑΝ

Σχῆμα 2: Η πρωταρχική ενέργεια είναι η πηγή των πρωταρχικών πεδίων και δυνάμεων που διαμόρφωσαν το αρχικό Σύμπαν. Έκτοτε, όλες οι έκάστοτε μορφές ενέργειας μέσω των φυσικών πεδίων και των δυνάμεων που παράγουν μετασχηματίζονται άέναα την ενέργεια και οδηγούν στην άέναν άλλαγή και εξέλιξη του Σύμπαντος, ως τη σημερινή μορφή του.

(Στο Σχῆμα αυτό και σε αυτά που θα ακολουθήσουν, η επιστημονική γνώση παρουσιάζεται με έντονους χαρακτήρες, η υποθετική/θεολογική με υπογραμμισμένους και η φιλοσοφική με πλάγιους)

αιώνια και προϋποθέτει κάποια αίτια· κάτι που να προκαλέσει κίνηση. Κατά τον Άριστέλη, άκόμη, η κίνηση προκαλεί άλλαγή, και για να άλλάξει κάτι, πρέπει ἥδη να υπάρχει· επομένως, η ύλη που υφίσταται την άλλαγή προϋπάρχει της άλλαγῆς. Εάν το κάθε τι που κινείται, επιχειρηματολογεί περαιτέρω ο Άριστοτέλης, πρέπει να ἔχει κινήθει από κάτι άλλο (και όχι από τον εαυτό του), πρέπει να υπάρχει ένα τελικό σημείο στην πορεία αυτής της άπειρης διαδοχῆς· ένα

Άκίνητο Πρῶτο Κινοῦν, από το οποίο προέρχεται κάθε κίνηση (κάθε άλλαγή) στον κόσμο. Και επειδή η κίνηση είναι αιώνια και αναγκαία, το Άκίνητο Πρῶτο Κινοῦν πρέπει επίσης να είναι αιώνιο και αναγκαίο· προκαλεί άλλαγή, χωρίς να άλλάζει, και είναι αιώνιο στην ενέργειά του («ένέργεια δὲ ἡ καθ' αὐτὴν ἐκείνου ζωὴ ἀρίστη καὶ αἰδῖος»).

Ὡστόσο, δὲν είναι η κίνηση που είναι αιώνια, ἀλλὰ το Άκίνητο Πρῶτο Κινοῦν. Ούτε είναι η κίνηση που προηγείται της άλλαγῆς, ἀλλὰ αντίστροφα, είναι οί μετασχηματισμοί της ενεργείας που προκαλοῦν την άέναν άλλαγή, και επομένως την άέναν κίνηση. Και εφόσον ο κάθε μετασχηματισμός της ενέργειας προϋποθέτει την ύπαρξη ενέργειας, η ενέργεια πρέπει να εκπορεύεται από το Άκίνητο Πρῶτο Κινοῦν. Ἀποδεχόμενοι, επιπλέον, ὅτι η πρωταρχική ενέργεια δὲν είναι ούτε αιώνια ούτε άπειρη, συμπεραίνουμε ὅτι η κίνηση του Άριστοτέλη δὲν είναι αιώνια, ἀλλὰ ἔχει κάποια αρχή. Η πρωταρχική ενέργεια ἔμπεριέχει δυναμικά κάθε είδος μορφῆς, κάθε είδος ενεργείας-ύλης, κάθε μετασχηματισμό ενεργείας και κάθε άλλαγή και κίνηση.

Ἄν, λοιπόν, θεωρήσουμε ὅτι η πρώτη ύλη του Άριστοτέλη αντιστοιχεί στην πρωταρχική ενέργεια από την οποία προήλθαν όλες οί μορφές της ενεργείας

*Αὐτὸ πὸν ἡ ἐπιστήμη
ἀδυνατεῖ νὰ ἀπαντήσῃ,
ὁ Χριστιανισμὸς τὸ ἐρμηνεύει
μὲ τὸν δικό του
τρόπο: Ὅποιοι καὶ νὰ
ἦσαν οἱ νόμοι πὸν καθό-
ρισαν τὴν ἀνάδυση τοῦ
Σύμπαντος, ἔπρεπε νὰ
υἱῆρχαν ἀπὸ τὴν ἀπόλυ-
τη ἀρχή του, καὶ ἐπομένως
νὰ προέρχονταν ἀπὸ
κάποια πηγὴ ἐκτὸς τοῦ
Σύμπαντος, καὶ αὐτὴ ἡ
πηγὴ εἶναι ὁ αἰώνιος Θεός.*

Άρχικη Πηγή (Επιστημονικά Άγνωστη) → Πρωταρχική Ένέργεια → **ΣΥΜΠΑΝ**
 (Όλες οι Έκάστοτε Μορφές Ενέργειας → Φυσικά Πεδία/Δυνάμεις
 → Μετασχηματισμοί Ενέργειας → Άέναν Άλλαγή → Έξέλιξη)
 → **ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΣΥΜΠΑΝ**

Σχήμα 3 (Σχήμα 2 τροποποιημένο): Από την αρχική πηγή, που είναι επιστημονικά άγνωστη, προήλθε η πρωταρχική ενέργεια, που είναι η πηγή των πρωταρχικών πεδίων και δυνάμεων που διαμόρφωσαν το αρχικό Σύμπαν. Έκτοτε, όλες οι έκάστοτε μορφές της ενέργειας μέσω των φυσικών πεδίων και των δυνάμεων που παράγουν μετασχηματίζουν άέναα την ενέργεια και οδηγούν στην άέναν άλλαγή και εξέλιξη του Σύμπαντος, ως τη σημερινή μορφή του.

ας, τὰ φυσικά πεδία και οί αντίστοιχες δυνάμεις που προκαλούν τους μετασχηματισμούς της ενέργειας και την άέναν άλλαγή, τότε έρμηνεύεται ή *κίνηση* του Άριστοτέλη και ή άποψη του άναφορικά με τη μετάβαση από το *έν δυνάμει* στο *έν ένεργεία* όν.

Άν θεωρήσουμε, έπιπλέον, ότι ή πηγή της *πρωταρχικής ένεργείας* είναι επιστημονικά άγνωστη και ότι, έπίσης, ή έρμηνεία της άπότομης άρχης του χρόνου, του χώρου και της ενέργειας βρίσκεται πέραν της έπιστήμης (όχι όμως πέραν της φιλοσοφίας και της θρησκείας), τότε μπορούμε νά τροποποιήσουμε το Σχήμα 2, ώστε νά προκύψει το Σχήμα 3.

4.2. Η Φιλοσοφική/Θεολογική Διάσταση της Ένέργειας

Αϊώνες μετά τον Άριστοτέλη –στον 13^ο αιώνα ό Θωμάς Άκινάτης και στον 18^ο αιώνα ό Gottfried Leibniz, μεταξύ άλλων– διετύπωσαν, στηριζόμενοι στον Άριστοτέλη, τη λεγόμενη κοσμολογική άπόδειξη (cosmological argument) για την ύπαρξη του Θεού: Το Σύμπαν πρέπει νά έχει κάποια αίτια για την ύπαρξή του, και αυτή ή αίτια είναι ό Θεός. Έν όψει της θεωρίας της κοσμικής έκρηξης, το έπιχείρημα αυτό της αιτιότητας διατυπώθηκε ως έξης: *Ότι άρχίζει νά ύπάρχει έχει κάποια αίτια για την ύπαρξή του*.

το Σύμπαν άρχισε νά ύπάρχει· έπομένως, το Σύμπαν *είχε* κάποια αίτια για την ύπαρξή του.

Η άρχή του Σύμπαντος σηματοδοτεί και την άρχή των νόμων της Φύσης, διότι πριν από την άρχή δέν ύπήρχε ή Φύση· δέν ύπήρχαν νόμοι του τίποτε. Οί φυσικοί νόμοι δέν ισχύουν πέραν του σημείου όπου δέν ύπάρχει χώρος, χρόνος και ενέργεια. Από ποϋ λοιπόν προήλθαν αυτοί οί νόμοι της Φύσης; Αναζητώντας άπάντηση στο έρώτημα αυτό, πολλοί έπεκτείνονται πέραν της έπιστήμης και έπιχειρηματολογούν ότι οί νόμοι της Φύσης είναι δυνατόν νά είναι αιώνιοι. Μιά τέτοια έκδοχή θα σήμαινε την ύπαρξη νόμων για ένα Σύμπαν που δέν ύπάρχει. Ό Χριστιανισμός άπομακρύνεται άκόμη περισσότερο από την έπιστήμη έπ' αυτού και άποδέχεται *αιτιολογικά* ότι τέτοιοι νόμοι *προϋπάρχουν* στη βούληση του αιώνιου όντος και *προβάλλονται* στο Σύμπαν. Έτσι, αυτό που ή έπιστήμη άδυνατεί νά άπαντήσει, ό Χριστιανισμός το έρμηνεύει με τον δικό του τρόπο: *Όποιοι και νά ήσαν οί νόμοι που καθόρισαν την άνάδυση του Σύμπαντος, έπρεπε νά ύπήρχαν από την άπόλυτη άρχή του, και έπομένως νά προέρχονταν από κάποια πηγή εκτός του Σύμπαντος, και αυτή ή πηγή είναι ό αιώνιος Θεός*.

Πριν προχωρήσουμε περαιτέρω, ας

ἀνακεφαλαιώσουμε μερικά συμπεράσματα βασισμένα στα ὅσα ὡς τώρα ἐλέχθησαν:

– Τὸ Σύμπαν ἄρχισε σὲ κάποια χρονικὴ στιγμή στὸ παρελθόν. Ὅποιοι φυσικοὶ νόμοι περιέγραφαν τὴ συμπεριφορὰ του στὶς πρώτες στιγμὲς τῆς δημιουργίας του ἦταν θεμελιώδεις. Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, τὸ Σύμπαν ἔγινε πρὸς πολὺπλοκο. Ἡ ἐνέργεια καὶ οἱ μετασχηματισμοὶ τῆς ὁδήγησαν στὸν φυσικὸ κόσμον, ὅπως τὸν γνωρίζουμε σήμερα.

– Ἡ ἐνέργεια δὲν ὑπῆρχε πάντοτε· δὲν εἶναι ἀπειρη οὔτε αἰώνια. Δημιουργήθηκε στὴν ἀρχὴ τοῦ Σύμπαντος ἐκ τοῦ μηδενός.

– Ἐπιστημονικὰ δὲν γνωρίζουμε τί προκάλεσε τὴν ἀρχὴ τοῦ Σύμπαντος.

– Ἡ πρωταρχικὴ ἐνέργεια στὴν ἀρχὴ τοῦ χρόνου ἐμπεριείχε δυνητικὰ τὸ κάθε τι ποὺ ἀκολούθησε.

– Ἐὰν τὸ Σύμπαν ἔχει ἀρχή, πρέπει νὰ ἔχει Δημιουργό. Ὅ,τι ἀρχίζει νὰ ὑπάρχει ἔχει κάποια αἰτία γιὰ τὴν ὑπαρξή του· τὸ Σύμπαν ἄρχισε νὰ ὑπάρχει· δηλαδὴ τὸ Σύμπαν ἔχει αἰτιακὴ ὑπαρξὴ. *Ἡ ἐνέργεια, ἐπομένως, προήλθε ἀπὸ κάτι ἐκτὸς χώρου καὶ χρόνου.*

Ἐάν, λοιπόν, δεχθοῦμε ὅτι ὁ χρόνος δημιουργήθηκε ἀπὸ κάποιο ἀνώτερον ὄν ποὺ βρίσκεται ἐκτὸς τόπου καὶ χρόνου, τότε, ὄχι μόνον ἡ ἐνέργεια στὴν ἀρχὴ τοῦ χρόνου – *ἡ πρωταρχικὴ ἐνέργεια* – δημιουργήθηκε ἐκ τοῦ μηδενός τῇ στιγμῇ τῆς ἐκρηξῆς ἀπὸ τὸ ἐκτὸς χώρου καὶ χρόνου αἰώνιο ὄν, ἀλλὰ καὶ οἱ νόμοι ποὺ ὑπῆρχαν στὴν ἀρχὴ τοῦ Σύμπαντος, καὶ αὐτοὶ ποὺ ἀκολούθησαν ἔκτοτε, προὑπῆρχαν στὸ αἰώνιο ὄν καὶ προβάλλονται στὸν πεπερασμένο κόσμον. Ἄν, λοιπόν, ὁ *κόσμος εἶναι ἔργο ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΥ*, τότε ἡ *κοσμικὴ ἐκρηξὴ εἶναι ἡ ἀρχικὴ ἐπαφὴ τοῦ αἰώνιου μὲ τὸ πεπερασμένο*. Ὁ Δημιουργὸς εἶναι ἐκτὸς χώρου, χρόνου καὶ ἀλλαγῆς – ἀπέραντος, ἄχρονος (αἰώνι-

ος) καὶ ἀναλλοίωτος. Τὸ πεπερασμένο Σύμπαν καὶ ὅ,τι ἐμπεριέχει εἶναι ἐντὸς χώρου καὶ χρόνου· συνεχῶς μεταβάλλεται καὶ συνεχῶς ἐξελίσσεται.

Σύμφωνα μὲ τὸν Χριστιανισμό, τὸ Σύμπαν δημιουργήθηκε ἀπὸ τὸν Θεό «*στὴν ἀρχή*» (Γεν. 1:1), *ἐκ τοῦ μὴ ὄντος*. Τὸ Σύμπαν εἶχε ἀρχὴ στὸν χρόνο, καὶ ἐπομένως εἶναι ὀρισμένης ἡλικίας. Ὁ Μέγας Βασίλειος θεωροῦσε ὅτι «*ἡ τοῦ χρόνου ἀρχὴ οὐπω χρόνος, ἀλλ' οὐδὲ μέρος αὐτοῦ τὸ ἐλάχιστον*». Κατὰ παρόμοιο τρόπο, ὁ ἅγιος Αὐγουστίνος θεωροῦσε ὅτι «*ὁ κόσμος καὶ ὁ χρόνος εἶχαν τὴν ἴδια ἀρχή*», ὅτι «*ὁ κόσμος δὲν δημιουργήθηκε στὸν χρόνο, ἀλλὰ ταυτόχρονα μὲ τὸν χρόνο*».

Ἡ λέξη «ἐνέργεια» σπάνια ἐμφανίζεται στὰ κείμενα τῆς *Καινῆς Διαθήκης* (ἐμφανίζεται, μὲ διάφορες ἔννοιες, ὁκτὼ φορὲς στὶς ἐπιστολὲς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου), σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ λέξη «*φῶς*», ποὺ εἶναι διάσπαρτη στὰ κείμενα τῆς *Καινῆς* (καὶ τῆς *Παλαιᾶς*) *Διαθήκης*. Ἀπὸ τὸν 4^ο μ.Χ. αἰῶνα, ὅμως, οἱ λέξεις «ἐνέργεια» καὶ «ἐνέργειες» ὑπεισπῆλθαν κατὰ ἓνα ἰδιαίτερα σημαντικὸ τρόπο στὴν παράδοση τῆς Ἀνατολικῆς (Ὁρθόδοξης) Χριστιανικῆς Θεολογίας, σὲ μιὰ δογματικὴ διαμάχη ἑνδεκα σχεδὸν αἰώνων, στὴ βάση τῆς ὁποίας βρίσκονται ἡ διερεύνηση τῆς ἔννομιας τῶν ἐνεργειῶν καὶ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ καθορισμὸς τῆς σχέσης καὶ τῆς διαφορᾶς μεταξύ των. Ἡ θεολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας κάνει σαφῆ διαχωρισμὸ μεταξύ τῶν ἐνεργειῶν καὶ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ.

Πολλοὶ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, κυρίως τοῦ 4^{ου} μ.Χ. αἰῶνα (ὅπως ὁ Μέγας Βασίλειος, ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὁ Γρηγόριος Νύσσης, ὁ Αὐγουστίνος, ὁ Μέγας Ἀθανάσιος, ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας), ἀλλὰ καὶ μετέπειτα (ὅπως ὁ Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής), ἀναφέρθηκαν στὶς ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ ὡς τὴ ζωοποιὸ ἐνέργεια ποὺ ἐνεργεῖ

σε ὅλη τὴν κτίση· ἡ Γῆ δίνει καρπὸν, ἀλλὰ μὲ τὴν ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, ποὺ εἶναι σ' αὐτὴν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς Δημιουργίας. Κατὰ παρόμοιο τρόπο, ἀργότερα, ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς (1296-1359) θεωρεῖ ὅτι ἡ κτίση εἶναι τὸ ἔργον τῆς ἐνέργειας.

Γράφει ὁ Lossky: Ὁ Θεός, ἐντελῶς ἀκατάληπτος στὴν οὐσία του, ἀποκαλύπτεται πλήρως στὴν ἐνέργειά του, καὶ ὁ ἀόρατος ἐκ φύσεως γίνεται ὁρατὸς μὲ τὴν ἐνέργειά του. Σύμφωνα μὲ τὸν Μέγα Βασίλειο, «αἱ γὰρ ἐνέργειαι αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς καταβαίνουν, ἡ δὲ οὐσία αὐτοῦ μένει ἀπρόσιτος», καὶ σύμφωνα μὲ τὸν Γρηγόριο Νύσσης ὁ Θεός «διὰ μόνης ἐνεργείας γινώσκεται».

Ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς εἰσήγαγε τὸν ὄρο *ἄκτιστες ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ*, τὶς ὁποῖες διαχώρισε ἀπὸ τὶς κτιστὲς ἐνέργειες (ἐνέργειες στὴν κτιστὴ φύση), καὶ ἀναφέρθηκε στὴν *ἄκτιστη ἐνέργεια* τοῦ Θεοῦ ὡς τὴ Θεία Χάρη, διασαφηνίζοντας ὅτι αὐτὴ δὲν ταυτίζεται μὲ τὴν οὐσία, ἀλλὰ μὲ τὴν ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ. Ἦταν ἡ κοινὴ πίστιν τῶν Πατέρων τοῦ 4^{ου} μ.Χ.

αἰῶνα, γράφει ὁ Florovsky, ὅτι ἡ Θεία Χάρις δὲν διαχωρίζεται ἀπὸ τὸν Θεό· ὑπάρχει οὐσιαστικὴ διάκριση, ὄχι ὅμως διαχωρισμὸς μεταξὺ τῆς οὐσίας καὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι, ἡ Ἀνατολικὴ (Ὁρθόδοξη) Χριστιανικὴ Θεολογία κάνει σαφὴ διάκριση μεταξὺ τῶν *ἀκτίστων ἐνεργειῶν* καὶ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ. *Ἡ ἄκτιστη ἐνέργεια ὑπάρχει αἰωνίως, ἐνῶ οἱ κτιστὲς ἐνέργειες ἔχουν μιὰ ἀρχή· δὲν εἶναι αἰώνιες.*

Μπορεῖ, ἔτσι, κανεὶς νὰ θεωρήσει τὸ Σχῆμα 4 ὡς τὴ σύνοψη τῆς θεώρησης τῆς Ἀνατολικῆς (Ὁρθοδόξου) Χριστιανικῆς Θεολογίας: Ἡ *πρωταρχικὴ ἐνέργεια* εἶναι προῖον τῆς ἄκτιστης ἐνέργειας τοῦ Θεοῦ στὴν ἀρχὴ τῆς Δημιουργίας· πρὶν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς Δημιουργίας δὲν ὑπῆρχε Φυσικὸς Κόσμος (δὲν ὑπῆρχε τίποτε ἐκτὸς Θεοῦ)· ἀπὸ τὴν *πρωταρχικὴ ἐνέργεια* προῆλθε τὸ Σύμπαν, ὁ Φυσικὸς Κόσμος καὶ ὅλες οἱ μορφὲς κτιστῆς ἐνέργειας.

Ἄς ἀποδεχθοῦμε, λοιπόν, μιὰ ἀρχὴ τοῦ Σύμπαντος, τὸ ὁποῖο ἔκτοτε συνεχῶς μεταβάλλεται καὶ ἐξελίσσεται. Ἄς ἀποδε-

Ἐάν δεχθοῦμε ὅτι ὁ χρόνος δημιουργήθηκε ἀπὸ κάποιον ἄνωτερο ὃν ποὺ βρίσκεται ἐκτὸς τόπου καὶ χρόνου, τότε, ὄχι μόνον ἡ ἐνέργεια στὴν ἀρχὴ τοῦ χρόνου – ἡ πρωταρχικὴ ἐνέργεια – δημιουργήθηκε ἐκ τοῦ μηδενὸς τῇ στιγμῇ τῆς ἐκρηξης ἀπὸ τὸ ἐκτὸς χώρου καὶ χρόνου αἰώνιο ὃν, ἀλλὰ καὶ οἱ νόμοι ποὺ ὑπῆρχαν στὴν ἀρχὴ τοῦ Σύμπαντος, καὶ αὐτοὶ ποὺ ἀκολουθῶσαν ἔκτοτε, προϋπῆρχαν στὸ αἰώνιο ὃν καὶ προβάλλονται στὸν πεπερασμένο κόσμον. Ἄν, λοιπόν, ὁ κόσμος εἶναι ἔργο ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΥ, τότε ἡ κοσμικὴ ἐκρηξὴ εἶναι ἡ ἀρχικὴ ἐπαφὴ τοῦ αἰώνιου μὲ τὸ πεπερασμένο.

Ὁ Δημιουργὸς εἶναι ἐκτὸς χώρου, χρόνου καὶ ἀλλαγῆς – ἀπέραντος, ἄχρονος (αἰώνιος) καὶ ἀναλλοίωτος. Τὸ πεπερασμένο Σύμπαν καὶ ὅ,τι ἐμπεριέχει εἶναι ἐντὸς χώρου καὶ χρόνου· συνεχῶς μεταβάλλεται καὶ συνεχῶς ἐξελίσσεται.

Θεός (οὐσία καὶ ἄκτιστες ἐνέργειες)
Δὲν ὑπῆρχε Φυσικὸς Κόσμος / Δὲν ὑπῆρχε τίποτε ἐκτὸς Θεοῦ

<u>Ἡ ἀρχὴ τοῦ Σύμπαντος (BB)</u> <u>/ Δημιουργία</u>	-----	<u>Πρωταρχικὴ ἐνέργεια (προϋδὼν</u> <u>τῆς ἄκτιστης ἐνέργειας τοῦ Θεοῦ</u>
---	-------	---

Τὸ Σύμπαν (ὁ Κόσμος)

Σχῆμα 4: Σχηματικὴ θεώρηση τῆς Ἀνατολικῆς Χριστιανικῆς Θεολογίας

Ἀρχικὴ Πηγὴ (Θεός) → Πρωταρχικὴ Ἐνέργεια (δημιουργία, συμπεριλαμβανομένων
τῶν φυσικῶν νόμων) → ΣΥΜΠΑΝ (Ὅλες οἱ Ἐκάστοτε Μορφές Ἐνέργειας
→ Φυσικὰ Πεδία/Δυνάμεις → Μετασχηματισμοὶ Ἐνέργειας
→ Ἀέναν Ἀλλαγὴ → Ἐξέλιξη) → ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΣΥΜΠΑΝ

Σχῆμα 5: Ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ πηγὴ (τὸν Θεό) δημιουργήθηκε ἡ *πρωταρχικὴ ἐνέργεια*. Ἡ *πρωταρχικὴ ἐνέργεια* εἶναι ἡ πηγὴ τῶν πρωταρχικῶν πεδίων καὶ δυνάμεων ποὺ διαμόρφωσαν τὸ ἀρχικὸ Σύμπαν. Ἐκτοτε, ὅλες οἱ μορφές ἐνέργειας μέσῳ τῶν φυσικῶν πεδίων καὶ τῶν δυνάμεων ποὺ παράγουν μετασχηματίζουν ἀέναα τὴν ἐνέργεια καὶ ὁδηγοῦν στὴν ἀέναν ἀλλαγὴ καὶ ἐξέλιξη τοῦ Σύμπαντος, ὥς τὴ σημερινὴ μορφὴ του (τὸ σημερινὸ σύμπαν).

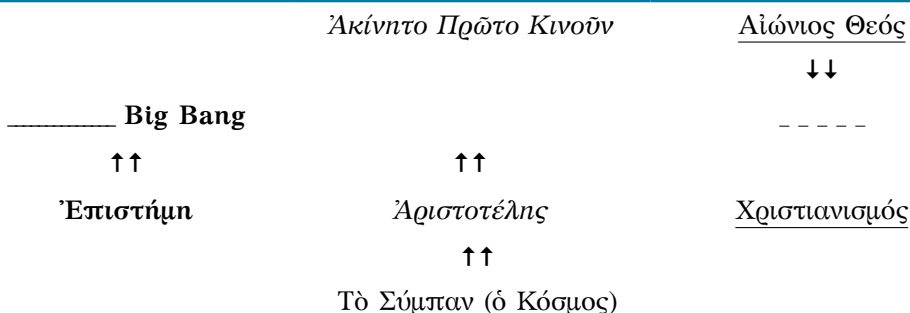
χθοῦμε, ἀκόμη, ἓνα Δημιουργό, ὁ ὁποῖος *ἰδίᾳ βουλήσει* δημιούργησε τὸ Σύμπαν *ἐκ τοῦ μηδενός* καὶ ὅτι ἡ στιγμή τῆς Δημιουργίας συνιστᾷ τὴν ἀρχικὴ ἐπαφὴ τοῦ ἄπειρου καὶ τοῦ πεπερασμένου. Τίποτε φυσικὸ δὲν ὑπῆρχε πρὶν ἀπὸ ἐκείνη τὴ στιγμή, ὅπου τὸ Σύμπαν ἄρχισε νὰ ὑπάρχει. Ἡ *ἄκτιστη ἐνέργεια* τοῦ Θεοῦ ἦταν πέραν τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου, καὶ ἀπὸ αὐτὴν προῦλθε ἡ *πρωταρχικὴ κτιστὴ (φυσικὴ) ἐνέργεια* στὴν ἀρχὴ τοῦ χρόνου, καὶ ἀπὸ αὐτὴν προῦλθε –μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου– ὅ,τι ὑλικὸ ὑπάρχει. *Τὰ πάντα, ἐπομένως, εἶναι ἐνέργεια: ἄκτιστη ἐνέργεια αἰωνίως καὶ κτιστὴ ἐνέργεια στὴν ἀρχὴ τοῦ Σύμπαντος καὶ ἀκολουθῶς.*

Θὰ μπορούσε, ἀκόμη, νὰ συναγάγει κανεὶς λογικὰ ὅτι, ἐφόσον δὲν ὑπῆρχαν *ἄκτιστες ἐνέργειες στὸ Σύμπαν, προτοῦ τὸ Σύμπαν ἀρχίσει νὰ ὑπάρχει*, ὅλες οἱ ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ *στὸ Σύμπαν (στὴν Κτί-*

ση) ἔχουν μιὰ ἀρχή: τὴν κοσμικὴ ἔκρηξη.

Ἄς ἀποδεχθοῦμε, ἐπίσης, ὅτι ἡ πλέον προφανὴς διάκριση μεταξὺ τοῦ Δημιουργοῦ καὶ τοῦ Σύμπαντος εἶναι ὅτι τὸ Σύμπαν εἶναι κτιστὸ καὶ ἔχει μιὰ ἀρχή, ἐνῶ ὁ Δημιουργὸς εἶναι ἄπειρος, ἄκτιστος, ἄχρονος. ἡ *κτιστὴ (φυσικὴ) ἐνέργεια* δρᾷ στὸ Σύμπαν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ Σύμπαντος, ἐνῶ, σύμφωνα μὲ τὴν Ἀνατολικὴ (Ὁρθόδοξη) Χριστιανικὴ Θεολογία, οἱ *ἄκτιστες ἐνέργειες* τοῦ Θεοῦ εἶναι αἰώνιες καὶ ἐντὸς τῆς ἀνθρώπινης ἐμπειρίας. Ἡ ἐπιστήμη δὲν ἀσχολεῖται μὲ τὶς *ἄκτιστες ἐνέργειες* ἢ μὲ τὴν *οὐσία* τοῦ Θεοῦ, διότι δὲν ἀνήκουν στὸν ὠρό της. Ἡ ἐπιστήμη ἀσχολεῖται καὶ ἀποκαλύπτει τὶς ἐπιδράσεις καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν δράσεων τῆς *κτιστῆς* (φυσικῆς) ἐνέργειας.

Μὲ βάση τὰ ἀνωτέρω, τὰ προηγούμενα σχήματα ὁλοκληρώνονται ὅπως δείχνει τὸ Σχῆμα 5.

Σχήμα 6: Ἡ ἐπιστημονική (_____ Big Bang), ἡ Ἀριστοτελική (Ἀκίνητο Πρῶτο Κινούν) καὶ ἡ Χριστιανική (Αἰώνιος Θεός) θεώρηση.

4.3. Ἡ Ἐπιστημονική, ἡ Φιλοσοφική καὶ ἡ Χριστιανική Θεώρηση

Τὸ ἀπλὸ σχῆμα 6 ἐπιχειρεῖ νὰ συνθέσῃ τὴν ἐπιστημονικὴν, τὴν Ἀριστοτελικὴν καὶ τὴ Χριστιανικὴ ἄποψιν. Στὸ σχῆμα, ἡ ἀρχὴ τοῦ Σύμπαντος ἀντιστοιχεῖ στὴ γραμμὴ ποὺ προσδιορίζεται ὡς τὸ big bang, στὸ ὁποῖο ἔφθασε ἡ ἐπιστήμη, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ σημερινὸ Σύμπαν (ἀπὸ τὸν σημερινὸ κόσμον). Τὸ Ἀκίνητο Πρῶτον Κινούμενον τοῦ Ἀριστοτέλη ὑποδεικνύεται μὲ πλάγιους χαρακτῆρες, πέρα ἀπὸ τὸ βέλος ποὺ δείχνει πρὸς τὰ ἄνω, πέρα ἀπὸ τὸ big bang, στὸ ὁποῖο ἔφθασε ὁ Ἀριστοτέλης, ἀρχίζοντας, ὅπως καὶ ἡ ἐπιστήμη, ἀπὸ τὸν σημερινὸν κόσμον. Ὁ Δημιουργὸς Θεὸς τοῦ Χριστιανισμοῦ μὲ ὑπογραμμισμένους χαρακτῆρες εἶναι τοποθετημένος πέρα ἀπὸ τὸ big bang, καὶ τὰ βέλη δείχνουν πρὸς τὰ κάτω, ἀπὸ τὸν αἰώνιον Θεὸ πρὸς τὸ big bang.

Τὸ Ἀκίνητο Πρῶτο Κινεῖν τοῦ Ἀριστοτέλη βρίσκεται ἐκτὸς τοῦ φυσικοῦ κόσμου καὶ δὲν παρεμβαίνει σὲ αὐτόν. Ὁ Δημιουργὸς Θεὸς τοῦ Χριστιανισμοῦ βρίσκεται αἰωνίως πέραν τοῦ χρόνου· καὶ ἐνῶ ὑπερβαίνει τὸν κόσμον, βρίσκεται διὰ τῶν ἐνεργειῶν του πάντοτε παντοῦ παρὼν σὲ αὐτόν.

5. Πρὸς τὸ Ὅλον – Πέραν τῆς Ἐπιστήμης

Ὅρθα ἐλέγχῃ ὅτι ἡ ἔφεση γιὰ γνώση εἶναι ἔμφυτη. Ὡστόσο, πρέπει νὰ γνωρίζει κανεὶς πόσο καλὰ γνωρίζει αὐτὸ ποὺ γνωρίζει καὶ σὲ τί εἶδους γνώση ἀναφέρεται. Τὰ ὅρια τῆς γνώσης δὲν εἶναι ἀπόλυτα καὶ διαφέρουν, ὅπως καὶ τὸ περιεχόμενο, ἡ ἀξία καὶ οἱ συνθήκες κάτω ἀπὸ τίς ὁποῖες αὐτὴ ἀποκτᾶται. Προφανῶς, τὰ δεδομένα τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης διαφέρουν ἀπὸ ἐκεῖνα τῆς ἱστορίας καὶ τῆς πίστεως, ἔχουν ὅμως ἀμφότερα ἀδιαμφισβήτητη ὑπόστασις. Εἴτε κινεῖται κανεὶς μέσα στὰ ὅρια τῆς ἐπιστήμης, εἴτε κινεῖται πέραν τῆς ἐπιστήμης στὸν χῶρο τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς πίστεως, ἐπιβάλλεται νὰ γνωρίζει πῶς γνωρίζει αὐτὸ ποὺ γνωρίζει, γιὰ τὸ ποῖον καὶ ἡ ἀξία τῆς γνώσης τοῦ ἐξαρτῶνται ἅμεσα ἀπὸ τὴ μέθοδο ποὺ χρησιμοποίησε, γιὰ νὰ γνωρίσει: τὴν ἀκρίβεια τῶν ἐπιστημονικῶν δεδομένων, τὴ δυνατότητα τῆς πειραματικῆς μεθόδου, τὴν ἐγκυρότητα τοῦ μοντέλου, τῶν ὑποθέσεων, τῶν ἐννοιῶν, καὶ τὴ μαθηματικὴ, λογικὴ, ἐπαγωγικὴ ἢ κάθε ἄλλου εἶδους προσέγγισις.

Ὑπάρχουν θεμελιακές, αὐταπόδεικτες καὶ διαχρονικὲς ἀλήθειες, ποὺ καλὰ γνωρίζουμε, οἱ ὁποῖες βρίσκονται πέραν τοῦ

χώρου τῆς ἐπιστήμης καὶ πολλές φορές ἴσως καὶ πέραν τῆς λογικῆς, ἀλήθειες ποὺ δὲν χρειάζονται ἐπιστημονικὴ ἀπόδειξη. Ὅψεις τῆς ἀνθρώπινης γνώσης, ἐμπειρίας καὶ ὑπαρξης ποὺ καθορίζουν τὸ ποιὸν τῆς ζωῆς· καὶ μιλῶ γιὰ τὶς πανανθρώπινες ἀξίες, τὴν ἀξιοπρέπεια, τὴ φιλία, τὴν ἀνταποδοτικότητα, τὴν ἀγάπη

*Ὁ Θεὸς τῆς πίστεως εἶναι
καὶ ὁ Θεὸς τῆς Ἐπιστήμης.
Μπορεῖ κανεῖς
–ἐπιστήμονας καὶ μὴ
ἐπιστήμονας– νὰ τὸν
λατρεύει στὴν ἐκκλησία,
στὸ ἐπιστημονικὸ ἐργαστή-
ριο, καὶ ὅπουδῆποτε, ὅπο-
τεδῆποτε. Ὑπὸ μία προϋ-
πόθεση ὅμως: ὅτι ὑπάρχει
πίστις. Γιατὶ μόνο ὅπου
ὑπάρχει πίστις μπορεῖ
ἡ ἐπιστήμη νὰ συνυπάρξει
μὲ τὴν πίστιν.*

καί, ναί, γιὰ τὴν πίστιν στὸν Θεό. Αὐτή, πέραν τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης, δὲν πληροῖ προφανῶς τὰ αὐστηρὰ ἐπιστημονικὰ κριτήρια, δὲν εἶναι ἐπιστήμη, συμπληρώνει ὅμως, κατὰ τὴν ἀποψή μου, τὴ γνώση μας ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη.

Συνοψίζοντας, ἀποδέχομαι μὴ ἀρχὴ τοῦ Σύμπαντος καὶ ἓνα Δημιουργὸ τοῦ Σύμπαντος, ὁ ὁποῖος δημιούργησε τὸ Σύμπαν «ἐκ τοῦ μηδενός». Ἀπὸ τὴν ἄκτιστη ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ προῆλθε ἡ πρωταρχικὴ (φυσικὴ) ἐνέργεια στὴν ἀρχὴ τοῦ χρόνου, ἀπὸ τὴν ὁποία προέκυψε ὅ,τι ὕλικό ὑπάρχει. Τὰ πάντα εἶναι, ἐπομένως, ἐνέργεια: ἄκτιστη ἐνέργεια ποὺ αἰωνίως

ὑπάρχει καὶ κτιστή (φυσικὴ) ἐνέργεια ποὺ ὑπάρχει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ Σύμπαντος.

Τελικά, κλείνω μὲ τὰ ἐξῆς τρία συμπεράσματα:

1. Ἡ ἐπιστήμη καὶ ὁ Χριστιανισμός, ἀκολουθώντας διαφορετικοὺς δρόμους, ἔφθασαν στὸ κοινὸ συμπέρασμα ὅτι ὑπῆρξε μὴ ἀρχὴ τοῦ Κόσμου. Στὴν ἀρχή, σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιστήμη, ὅλα ἦσαν ἄυλη ἐνέργεια.

2. Ἡ ἐπιστήμη, ἡ φιλοσοφία καὶ ὁ Χριστιανισμός –πάλι ἀκολουθώντας διαφορετικούς, ἀλλὰ συμπληρωματικούς δρόμους– ἔφθασαν στὸ κοινὸ συμπέρασμα ὅτι στὴν ἀρχὴ τοῦ Σύμπαντος καὶ ἔκτοτε ἡ ἐνέργεια εἶναι τὸ κρίσιμο στοιχεῖο τοῦ Φυσικοῦ Κόσμου.

3. Τὰ βασικὰ ἐπιστημονικὰ ἐρωτήματα παραμένουν ἐπιστημονικὰ ἀναπάντητα. Πῶς ἡ μετάβαση ἀπὸ τὸ «τίποτε» στὸν Φυσικὸ Κόσμο τῆς ἐνέργειας; πῶς ἀπὸ τὰ νεκρὰ ἄτομα στὴ ζωή; πῶς ἀπὸ τὴ ζωσα ὕλη στὸν ἄνθρωπο; πῶς ἀπὸ τὴν ἐφήμερη ὑπαρξη στὸν Φυσικὸ Κόσμο τῶν ἀέναντων μετασχηματισμῶν τῆς ἐνέργειας καὶ τῆς ἀέναντος ἀλλαγῆς στὴν ἄχρονη αἰωνιότη-
τα; Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὰ ἐρωτήματα αὐτά, ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ θρησκεία εἶναι δύο ἐν πολλοῖς διαφορετικοὶ κόσμοι. Ὡστόσο, ἡ κατανόηση τοῦ ΟΛΟΥ ἐπιβάλλει τὴν ἐνοποίηση τῆς γνώσης ἀπὸ τὸν Φυσικὸ Κόσμο καὶ τὸν Κόσμο πέραν τοῦ Φυσικοῦ. Ὁ Θεὸς τῆς πίστεως εἶναι καὶ ὁ Θεὸς τῆς Ἐπιστήμης. Μπορεῖ κανεῖς –ἐπιστήμονας καὶ μὴ ἐπιστήμονας– νὰ τὸν λατρεύει στὴν ἐκκλησία, στὸ ἐπιστημονικὸ ἐργαστήριον, καὶ ὅπουδῆποτε, ὅποτεδῆποτε. Ὑπὸ μία προϋπόθεση ὅμως: ὅτι ὑπάρχει πίστις. Γιατὶ μόνο ὅπου ὑπάρχει πίστις μπορεῖ ἡ ἐπιστήμη νὰ συνυπάρξει μὲ τὴν πίστιν.

ΛΟΥΚΑΣ Γ. ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΥ
Ἱεροδιδάκτορας
Πρόεδρος Ἐπιτροπῆς Ἐνέργειας
τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

ΜΕΤΤΕΡΝΙΧ: Ο ΟΡΚΙΣΜΕΝΟΣ ΕΧΘΡΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

ΜΕΡΟΣ Β΄

Στὸ προηγούμενο, Α' μέρος τῆς μελέτης μας, ἀναζητήσαμε τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους ὁ καγκελάριος καὶ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Αὐστριακῆς αὐτοκρατορίας Κλέμενς φὸν Μέττερνιχ ὑπῆρξε ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ὀρκισμένος ἐχθρὸς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Ὅπως εἶδαμε, οἱ φόβοι του ἦταν πολὺ λογικοί: Ἄν ἀναγνωρίζοταν σὲ ἓνα ἔθνικὸ πληθυσμὸ, ἐν προκειμένῳ στοὺς Ἕλληνες τῆς Ὁθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, τὸ δικαίωμα νὰ κτίσουν τὸ δικό τους κράτος μετὰ ἀπὸ μιὰ ἐπιτυχημένη ἐξέγερση, αὐριο-μεθαύριο τίποτα δὲν θὰ ἐμπόδιζε νὰ διεδικήσουν τὸ ἴδιο δικαίωμα καὶ οἱ Οὔγγροι, οἱ Ἰταλοὶ, οἱ Κροάτες, οἱ Σλοβένοι, οἱ Τσέχοι, οἱ Σλοβάκοι ἢ κάποιοι ἄλλοι ἀπὸ τοὺς ἐθνικοὺς πληθυσμοὺς ποὺ βρίσκονταν μέσα στὰ ὅρια τῆς Αὐστριακῆς αὐτοκρατορίας. Ὅταν λοιπὸν ὁ Μέττερνιχ κατέβαλλε κάθε δυνατὴ προσπάθεια, γιὰ νὰ κατασταλεῖ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση στὴν Ὁθωμανικὴ αὐτοκρατορία, ἐνιωθε ὅτι ἔσπευδε νὰ σβήσει τὴ φωτιά στὸ σπίτι τοῦ γείτονα, γνωρίζοντας πολὺ καλὰ ὅτι, ἂν αὐτὴ ἐξαπλωνόταν, θὰ ἔκαιγε καὶ τὸ δικό του!

Μετὰ τὴν ἀναζήτηση τῶν λόγων ποὺ ἔκαναν τὸν Μέττερνιχ ὀρκισμένο ἐχθρὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης, διεξήλθαμε τοὺς ἐπιδέξιους διπλωματικοὺς ἐλιγμούς τοῦ δαιμόνιου Αὐστριακοῦ διπλωμάτη ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης μέχρι καὶ τὸ Συνέδριο τῆς Βερόνας, ποὺ ἀποτελέσει, τοῦλάχιστον σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴ στάση τῶν Εὐρωπαίων ἔναντι τῆς Ἐπανάστασης, ἓνα πραγματικὸ διπλωματικὸ θρίαμβο τοῦ Μέττερνιχ καὶ τῆς πολιτικῆς του.

Σύντομα ὁμως νέφη ἄρχισαν νὰ σκιάζουν ἐκ νέου τὸν ὀρίζοντα καὶ νὰ ἀπαιτοῦν νέους ἐλιγμούς ἀπὸ τὸν Μέττερνιχ. Ὁ νέος Βρετανὸς ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν, Τζῶρτζ Κάννινγκ, ἐμφάνιζε τάσεις ἀναθεώρησης τῆς ἀπροκάλυπτα καταδικαστικῆς γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση πολιτικῆς ποὺ εἶχε ἀκολουθήσει ἡ Μεγάλῃ Βρετανία ὡς τότε. Ὁ Μέττερνιχ εἶχε διακρίνει αὐτὲς τὲς τάσεις καὶ ἔλεγε χαρακτηριστικὰ γιὰ τὸν Κάννινγκ ὅτι δὲν ἦταν ἐμπρηστής, ἀλλὰ σὲ περίπτωσι ἐκρηγῆς πυρκαγιᾶς θὰ βρισκόταν ἀνάμεσα στὶς φλόγες καὶ τὴν πυροσβεστικὴ ἀντλία. Τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1824 ὁ τσάρος Ἀλέξαν-

δρος αἰφνιδίασε τοὺς πάντες, προτείνοντας αὐτὸ ποὺ ἔχει μείνει γνωστὸ ὡς Σχέδιο τῶν Τριῶν Τιμημάτων: τὴν ἴδρυσιν στὸν ἐλλαδικὸ χῶρο τριῶν αὐτόνομων Ἡγεμονιῶν, ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχία τοῦ Σουλτάνου, κατὰ τὸ πρότυπο τῶν Παραδουνάβιων Ἡγεμονιῶν. Τὸ σχέδιο βεβαίως αὐτὸ ἀπορρίφθηκε, ὅχι μόνο ἀπὸ τὸν Σουλτάνο, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι, μετὰ τὲς νίκες τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς Ἐπανάστασης, προσδοκοῦσαν καὶ ἀξίωναν κάτι περισσότερο. Ἀλλὰ στὴν Εὐρώπῃ ἡ ρωσικὴ κίνηση τάραξε τὰ λιμνάζοντα ὕδατα. Ἡ Ἀγγλία, μὴ θέλοντας νὰ ἀφήσει στὴ Ρωσία τὴν πρωτοβουλία τῆς ἐπίλυσης τοῦ ἐλληνικοῦ ζητήματος, ἄρχισε νὰ ἐπεξεργάζεται καὶ αὐτὴ

ένα δικό της σχέδιο, για την ίδρυση μιᾶς αυτόνομης ἑλληνικῆς ἐπικράτειας, φόρου ὑποτελοῦς στὸν Σουλτᾶνο.

Ὁ Μέττερνιχ συνειδητοποίησε ὅτι ἔπρεπε νὰ παρέμβει. Καὶ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο παρενέβη, χωρὶς ὑπερβολή, ξεπερνάει κάθε φαντασία. Σὲ μιὰ σύσκεψη μὲ ἐκπρὼσώπους τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Ἀγγλίας, γνωρίζοντας ὅτι οἱ Ρῶσοι θὰ ἐπέμεναν στὸ Σχέδιο τῶν Τριῶν Τμημάτων, ἐνῶ καὶ οἱ Ἀγγλοὶ φλέεραν μὲ τὴ σκέψη τῆς παραχώρησης στὸν Ἕλληνα περιορισμένης αὐτονομίας στὴν Πελοπόννησο καὶ τὴς Κυκλάδες, ὁ Μέττερνιχ ἔκανε τὸ ἀνήκουστο. Πρότεινε τὴ δημιουργία μιᾶς... ἀνεξάρτητης Ἑλλάδας, ποὺ τὰ ὄριά της μάλιστα θὰ περιλάμβαναν τὰ εὐρωπαϊκὰ ἐδάφη τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ποὺ ἀνῆκαν κάποτε στὸ Βυζάντιο. Ὅλοι πάγωσαν. Ὅπως σημειώνει ὁ Αὐστριακὸς διπλωμάτης Πρόκες φὸν Ὅστεν, ὁ ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν τῆς Ρωσίας Νέσσελροντ, μόλις ἄκουσε αὐτὴ τὴν ἀπροσδόκητη πρόταση, «ἔμεινε ἄλαλος», καὶ ὅταν συνῆλθε ἀπὸ τὴν ἀμνηχανία, ψέλλισε ὅτι «*ἡ Ρωσία οὐδέποτε θὰ ἤθελε ἀνεξάρτητη Ἑλλάδα*». Ἡ συζήτηση σταμάτησε ἐκεῖ, χωρὶς νὰ τεθεῖ καὶ θέμα παραχώρησης αὐτονομίας. Ὁ δαυμόνιος Μέττερνιχ εἶχε, γιὰ μιὰ ἀκόμη φορά, θριαμβεύσει.

Ὁ Μέττερνιχ ὅμως συνειδητοποιοῦσε ὅτι, σὲ ὅσους ἐλιγμούς καὶ νὰ κατέφευγε, τὸ ἑλληνικὸ ζήτημα θὰ ἔπαυε νὰ ὑφίσταται καὶ νὰ ἀπασχολεῖ τοὺς Εὐρωπαίους, μόνο ἂν οἱ ὀθωμανικὲς δυνάμεις κατάφεραν νὰ πνίξουν στὸ αἷμα τὴν ἐπανάσταση. Αὐτὸ τὸν ἔκανε νὰ χαίρεται τὶς ὀθωμανικὲς νίκες, σὰν νὰ ἐπρόκειτο γιὰ νίκες τῶν αὐστριακῶν ὅπλων. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ἀντίδρασί του στὸ νέο τῆς καταστροφῆς τῶν Ψαρῶν, ποὺ τὸ ἔμαθε μὲ ἐπιστολὴ ποὺ ἔλαβε στὰ λουτρά τοῦ Ἰσχλ, ὅπου βρισκόταν, στίς 18/30 Ἰουλίου 1824. Ὁ διπλωμάτης Φρῆντριχ Γκέντς (1764-1832), σύμβουλος τοῦ Μέττερνιχ καὶ

ἄσπονδος ἐχθρὸς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης, ἀφηγεῖται τὴ στιγμὴ ὡς ἐξῆς:

«Ὁ πρίγκιπας εἶχε βγεῖ πεζὸς γιὰ περίπατο, στὸν ὁποῖο δὲν μποροῦσα δυστυχῶς νὰ τὸν ἀκολουθήσω. Ἔστειλα ὅμως τὸν Φράντς σὲ ἀναζήτησί του καὶ τοῦ ἀπέστειλα τὴ σπουδαία αὐτὴ ἐπιστολή, σὲ ἓνα μέρος ὅπου βεβαίως οὐδέποτε γινόταν λόγος γιὰ τὸν καπετὰν πασᾶ. Ὁ πρίγκιπας ἦλθε μετὰ ἀπὸ λίγο κοντά μου καὶ –πολὺ ἥσυχα, γιὰ νὰ μὴν ἀκούσουν οἱ φίλοι τῶν Ἑλλήνων– χαρήκαμε ἀπὸ κοινὸ γιὰ τὴν ἀγγελία τοῦ γεγονότος, τὸ ὁποῖο μπορεῖ πολὺ εὐκόλα νὰ ἀποτελέσει τὴν ἀρχὴ τοῦ τέλους τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασης».

Ἐν τῷ μεταξύ, ὁ Μέττερνιχ παρακολουθοῦσε μὲ ἀνησυχία τὴ διόγκωση τοῦ φιλελληνικοῦ κύματος στὴν Εὐρώπη. Ὁ ἥρωικὸς ἀγώνας τῶν Ἑλλήνων δύσκολα θὰ μποροῦσε νὰ ἀφήσει κάποιον ἀσυγκίνητο. Ἀκόμα καὶ ὁ προαναφερθεὶς ἀμέσως παραπάνω διπλωμάτης Φρῆντριχ Γκέντς, ἀμετακίνητος ὅπως καὶ ὁ ἴδιος ὁ Μέττερνιχ ἐχθρὸς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης, ἔγραψε σὲ ἀναφορὰ ποὺ ὑπέβαλε τὴν 9^η Σεπτεμβρίου 1825 στὴν Ἱερὰ Συμμαχία σχετικὰ μὲ τὸ Μεσολόγγι: «*Ὅ, τι καὶ ὅπως καὶ ἂν φρονεῖ κανεὶς περὶ τῶν Ἑλλήνων, κανένας δὲν μπορεῖ νὰ ἀναγνώσει χωρὶς ἐνδιαφέρον, χωρὶς συμπάθεια μάλιστα, τὰ ἀποσπάσματα τοῦ ἡμερολογίου τῆς πολιορκίας, διότι οὔτε φίλοι οὔτε ἐχθροὶ μποροῦν νὰ ἀρνηθῶν ὅτι ἡ ὑπεράσπιση τοῦ Μεσολογγίου, ὅποιαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ ἔκβασί της, εἶναι ἀληθὲς “ἡρώων ἔργον”*».

Ἡ ὑπογραφὴ τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς Πετροῦπολης ἀπὸ τὴν Ἀγγλία καὶ τὴ Ρωσία, λίγο μόλις πρὶν τὴν ἥρωικὴ Ἐξοδο τοῦ Μεσολογγίου, στίς 23 Μαρτίου / 4 Ἀπριλίου 1826, σηματοδοτοῦσε μιὰ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, τὶς ὁποῖες μὲ πάθος –ἀλλὰ καὶ μὲ κάθε εἶδους δολοπλοκίες, ὅπως εἶδαμε– ὑπερασπιζόταν ὁ Μέττερνιχ. Μὲ τὸ

Πρωτόκολλο της Πετρούπολης, η Άγγλία και η Ρωσία συμφώνησαν να μεσολαβήσουν για τον τερματισμό των έχθροπραξιών, προτείνοντας την ίδρυση μίας φόρου ύποτελους στον Σουλτάνο αυτόνομης ελληνικής επικράτειας. Ο Μέττερνιχ αποκάλεσε το Πρωτόκολλο της Πετρούπολης «*ἀχώνευτο προϊόν αντιμαχομένων ιδεών και συμφερόντων*». Θεωρούσε όμως –και σε αυτό συμφωνούσε απολύτως με τον Σουλτάνο– ότι μετά την πτώση του Μεσολογγίου το Πρωτόκολλο δεν είχε πλέον καμμία σημασία, καθώς το ελληνικό ζήτημα θα λυνόταν στα πεδία των μαχών με θρίαμβο των όθωμανικών όπλων.

Τότε όμως ο Μέττερνιχ, ο άσυναγώνιστος στη διπλωματική σκακιέρα, έκανε τη λάθος κίνηση. Θέλοντας να «μπλοκάρει» τις συζητήσεις για το ελληνικό ζήτημα, στις 26 Δεκεμβρίου 1826 έδωσε διαταγή στον πρεσβευτή της Αυστρίας στο Λονδίνο να μη συμμετέχει πλέον στις σχετικές συναντήσεις. Ήταν πεπεισμένος ότι η αποχώρηση της Αυστρίας θα παρέλυε τον μηχανισμό αναζήτησης λύσης στο ελληνικό ζήτημα, και έτσι θα κερδιζόταν ο χρόνος που χρειαζόταν, ώστε ο Σουλτάνος να καταστείλει την επανάσταση και να μπορεί μετά να λέει ότι ελληνικό ζήτημα δεν υφίσταται. Η κίνηση όμως του Μέττερνιχ είχε εν προκειμένω τὰ έντελως αντίθετα αποτελέσματα. Όχι μόνο δεν έπτόησε καθόλου τις άλλες Μεγάλες Δυνάμεις, αλλά και τούς έλυσε τὰ χέρια, ώστε να προχωρήσουν σε μιὰ πιὸ δραστηκή τακτοποίηση του ελληνικού ζητήματος.

Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν ἡ καθοριστική Συνθήκη τοῦ Λονδίνου, στίς 6 Ἰουλίου 1827. Ἡ συνθήκη ὑπογράφηκε ἀπὸ τίς δύο Δυνάμεις πού εἶχαν ὑπογράψει τὸ Πρωτόκολλο τῆς Πετρούπολης, τὴν Ἀγγλία καὶ τὴ Ρωσία, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴ Γαλλία, πού ἔσπευσε νὰ συμμετάσχει καὶ αὐτὴ στίς ἐξελίξεις, φοβούμενη ὅτι διαφορετικὰ θὰ ἔμενε ἐκτὸς τοῦ νυμφῶνος τῶν διπλωματικῶν

ἐξελίξεων. Ἡ Συνθήκη τοῦ Λονδίνου προέβλεπε τὴν ἴδρυση μιᾶς φόρου ὑποτελους στὸν Σουλτάνο αυτόνομης ελληνικής επικράτειας, ὅπως ἄλλωστε καὶ τὸ Πρωτόκολλο τῆς Πετρούπολης. Τὸ πραγματικὰ νέο ἐδῶ εἶναι ὅτι οἱ τρεῖς Μεγάλες Δυνάμεις ἀναλάμβαναν νὰ παρέμβουν γιὰ τὴν ἐπιβολὴ ἄμεσης ἀνακωχῆς, προβλέποντας μάλιστα τὴ χρῆση στρατιωτικῆς βίας ἐνάντια στὴν πλευρὰ πού δὲν θὰ συμμορφωνόταν. Ἡ συγκεκριμένη πρόβλεψη τῆς Συνθήκης τοῦ Λονδίνου εἶναι αὐτὴ πού ἀνοίξε τὸν δρόμο γιὰ τὸ Ναβαρίνο καὶ τίς καθοριστικὲς ἐξελίξεις πού αὐτὸ δρομολόγησε.

Ὅμως, ἔναν μόλις μῆνα μετὰ τὴν ὑπογραφή τῆς Συνθήκης τοῦ Λονδίνου, ἔνα ἀπροσδόκητο γεγονός κινδύνευσε νὰ ἀλλάξει δραματικὰ τὸν ροῦ τῶν γεγονότων. Ὁ Τζῶρετζ Κάννινγκ, ὁ ἀρχιτέκτονας τῆς Συνθήκης τοῦ Λονδίνου, ὁ ὁποῖος εἶχε γίνει καὶ πρῶθυπουργὸς τῆς Ἀγγλίας ὡρῖτερα τὸν ἴδιο χρόνο, ἔφυγε ξαφνικὰ ἀπὸ τὴ ζωὴ στίς 8 Αὐγούστου 1827. Ἡ πρῶθυπουργικὴ θητεία τοῦ Κάννινγκ παραμένει μέχρι σήμερα ἡ συντομώτερη στὴν ἱστορία τοῦ Ἡνωμένου Βασιλείου, μόλις 119 ἡμέρες, ὁ δὲ Κάννινγκ εἶναι γνωστὸς στὴν Ἀγγλία ὡς ὁ «Χαμένος Ἡγέτης» («Lost Leader»). Γιὰ τὸν Μέττερνιχ, ὁ θάνατος τοῦ Κάννινγκ ἦταν θεῖο δῶρο. Μόλις πληροφορήθηκε τὸν θάνατό του, ἔβγαλε ἕναν στεναγμὸ ἀνακουφίσεως καὶ κυνικῶτα τὸν χαρακτήρισε ὡς «*χάρη τῆς Θεῆας Προνοίας*». Καὶ ἀπὸ τὴν ὀπτική του γωνία, δὲν εἶχε ἄδικο νὰ ἐπιχαίρει. Ἡ νέα βρετανικὴ κυβέρνηση τοῦ Οὐέλλινγκτον ἄρχισε νὰ ἐμφανίζει σαφεῖς τάσεις νὰ ἀποστῇ ἀπὸ τὴν πολιτικὴ τοῦ Κάννινγκ καὶ νὰ ἐπιστρέψει στὴ λογικὴ τῆς νομιμότητας καὶ στίς ἀρχὲς τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας.

Ὡστόσο, ἡ Συνθήκη τοῦ Λονδίνου εἶχε θέσει σὲ κίνηση ἕναν μηχανισμό πού παρέμενε ἐξαιρετικὰ ἐπικίνδυνος, παρὰ τὸν θάνατο τοῦ ἀρχιτέκτονά του. Ἀνὰ πᾶσα ὥρα καὶ στιγμὴ μποροῦσε νὰ συμβεῖ τό

Τέτοιο ἦταν τὸ κλίμα αἰσιοδοξίας ποὺ κυριαρχοῦσε ἐκεῖνες τὶς ἡμέρες τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1827 στὴν Κωνσταντινούπολη.

Στὴν Πύλη συντάχθηκαν μάλιστα εὐχαριστήριες ἐπιστολὲς πρὸς τὸν Αὐστριακὸ αὐτοκράτορα Φραγκίσκο καὶ τὸν Μέττερνιχ, τοὺς «εἰλικρινέστερους φίλους τοῦ Σουλτάνου, τῶν δικαιωμάτων καὶ τῆς κραταιᾶς βασιλείας του». Οἱ ἐπιστολὲς ἐστάλησαν μέσα σὲ κλίμα εὐεξίας.

Πλὴν ὅμως, ἦταν ἤδη ἀργά. Στὴν Πύλη δὲν τὸ εἶχαν μάθει ἀκόμα, ἀλλὰ τό «ἀτύχημα» ποὺ φοβόταν ὁ Μέττερνιχ εἶχε ἤδη γίνεи στὸ Ναβαρίνο. Τὰ δεδομένα εἶχαν ἀλλάξει ἄρδην.

Μπορεῖ ὁ Μέττερνιχ νὰ εἶχε σπεύσει νὰ χαρακτηρίσει τὸν θάνατο τοῦ Κάννινγκ «χάρη τῆς Θείας Προνοίας», ἀλλὰ ἡ Θεία Πρόνοια εἶχε ἀποφασίσει ἄλλιῶς.

«ἀτύχημα». Ὁ Μέττερνιχ συνειδητοποίησε ὅτι ἔπρεπε νὰ παρέμβει ἄμεσα, γιὰ νὰ προλάβει τυχὸν δυσάρεστες ἐξελίξεις. Καὶ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἐπέλεξε νὰ παρέμβει ἀναδεικνύει, γιὰ μὴ ἀκόμη φορὰ, τὴ διπλωματικὴ του εὐφυΐα.

Συγκεκριμένα, στὶς 2 Ὀκτωβρίου 1827 ἀπέστειλε διεξοδικὸ ἔγγραφο μὲ ἀναλυτικὲς ὁδηγίες πρὸς τὸν ἐπιτετραμμένο τῆς Αὐστρίας στὴν Κωνσταντινούπολη βαρὼν Ὅττενφελντς, μὲ τὴν ὑπόδειξη τὸ ἔγγραφο αὐτὸ νὰ ἐπιδειχθεῖ καὶ στὸν Ρεῖζ ἐφέντη. Στὸ ἔγγραφο ἐκτίθετο ἡ κατάσταση ποὺ εἶχε διαμορφωθεῖ καὶ τὸ ἀδιέξοδο στὸ ὁποῖο φαίνονταν νὰ ἔχουν ὀδηγηθεῖ οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στὴν Ὑψηλὴ Πύλη καὶ τὶς τρεῖς συμμάχους χῶρες κατόπιν τῆς Συνθήκης τοῦ Λονδίνου. Ὁ πυρήνας τοῦ προβλήματος, κατὰ τὸν Μέττερνιχ, ἦταν ὅτι οἱ τρεῖς Μεγάλες Δυνάμεις ποὺ εἶχαν ὑπογράψει τὴ Συνθήκη τοῦ Λονδίνου εἶχαν ἀποφασίσει νὰ μεσολαβήσουν, ἐπιβάλλοντας ἀνακωχή, καὶ ἡ Ὄθωμανικὴ αὐτοκρατορία εἶχε ἀπορρίψει τὴ μεσολάβησίν τους. Ὅπως εἶχαν διαμορφωθεῖ τὰ πρᾶγματα, δὲν ἦταν εὐκόλο νὰ ἀναθεω-

ρηθοῦν οἱ ἀποφάσεις ποὺ εἶχαν ληφθεῖ στὸ Λονδίνο, ποὺ προέβλεπαν τὴ χρῆση τῶν ὀπλῶν. Ἀνὰ πᾶσα ὥρα καὶ στιγμὴ κινδύνευε νὰ γίνεи τό «ἀτύχημα», τὸ ὁποῖο θὰ ὀδηγοῦσε σὲ πόλεμο. Ἡ πρόταση τοῦ Μέττερνιχ ἦταν ἡ ἑξῆς: Νὰ ἀποδεχθεῖ ἡ Πύλη τὴν ἀνάγκη ἐξασφαλίσεως τῆς εἰρήνης καὶ νὰ προτείνει ὡς διαιτητὴ στὴ διαφορὰ ποὺ εἶχε μὲ τὶς τρεῖς Δυνάμεις ποὺ εἶχαν ὑπογράψει τὴ Συνθήκη τοῦ Λονδίνου... τὴν Αὐστρία. Ἔτσι ἡ Αὐστρία, ποὺ ἐν προκειμένῳ ἦταν οὐδέτερη δύναμη σὲ σχέση μὲ τὰ ὅσα εἶχαν ἀποφασισθεῖ στὸ Λονδίνο, θὰ ξαναέμπαινε δυναμικὰ στὸ παιχνίδι. Ἡ Πύλη γνώριζε ἀσφαλῶς πόσο εὐνοϊκὰ διέκειτο ἡ Αὐστρία ἀπέναντι στὰ τουρκικὰ συμφέροντα, ἀλλὰ καὶ πόσο ἦταν σὲ θέση νὰ ἐπηρεάσει τὶς ὑπόλοιπες Δυνάμεις. Μέσα ἀπὸ τὴ διαδικασία τῆς διαιτησίας, ἦταν περισσότερο ἀπὸ σίγουρο ὅτι ἡ νέα βρετανικὴ κυβέρνηση θὰ δεχόταν μὲ ἀνακούφιση τὴν παρέμβαση τῆς Βιέννης. Ἡ Γαλλία θὰ ἀκολουθοῦσε. Ἡ Ρωσία, ἂν δὲν ἀκολουθοῦσε καὶ αὐτή, θὰ ἐνιωθε πολὺ ἀπομονωμένη, γιὰ νὰ ἀποτολμήσει μιὰ ἐνοπλὴ σύγκρουση μὲ τὴν Ὄθωμανικὴ

αυτοκρατορία. Ή τόσο επικίνδυνη Συνθήκη του Λονδίνου θα είχε ακυρωθεί εν τοις πράγμασι. Αυτή ήταν η πρόταση του Μέττερνιχ. Μέσα από αυτήν, ο Αυστριακός διπλωμάτης έδινε ένα ακόμα δείγμα της διπλωματικής του ευφυΐας.

Ο Ρεΐξ έφέντης δεν δυσκολεύθηκε να κατανοήσει ότι η πρόταση του Μέττερνιχ έσφριζε την κατάσταση, βγάζοντας τον Σουλτάνο από το άδιέξοδο. Ασφαλώς, ο Μέττερνιχ ως μεσολαβητής θα έκανε να χρονίσει η υπόθεση, ενώ εν τω μεταξύ ο Ίμπραήμ θα υπέτασσε με μιὰ οργανωμένη έκστρατεία την Ύδρα και τις Σπέτσες και θα παρέλυε όριστικά την Πελοπόννησο. Έτσι, η Έλληνική Έπανάσταση θα είχε καταπνιγεί όριστικά, με αποτέλεσμα *de facto* πλέον να μην υπάρχει Έλληνικό ζήτημα. Τότε, το πρόβλημα θα λυνόταν το πολύ πολύ με την παροχή περιορισμένης αυτονομίας στην Πελοπόννησο, η οποία δεν θα διέφερε από την παροχή μερικών προνομίων. Και όλα αυτά θα εμφανίζονταν ως αποτέλεσμα της μεγαλοθυμίας του Σουλτάνου. Ο Σουλτάνος Μαχμούτ κυριεύθηκε από τέτοια αισιοδοξία, ώστε άφοσιώθηκε στη μελέτη βιογραφιών ήγεμόνων άναμορφωτών των κρατών τους, όπως ο Μέγας Πέτρος και ο Μέγας Φρειδερίκος – φανταζόμενος ασφαλώς ότι σε αυτούς σύντομα θα έρχοταν να προστεθεί και ο ίδιος.

Τέτοιο ήταν το κλίμα αισιοδοξίας που κυριαρχούσε εκείνες τις ημέρες του Οκτωβρίου του 1827 στην Κωνσταντινούπολη. Στην Πύλη συντάχθηκαν μάλιστα ευχαριστήριες επιστολές προς τον Αυστριακό αυτοκράτορα Φραγκίσκο και τον Μέττερνιχ, τούς «*είλικρινέστερους φίλους του Σουλτάνου, των δικαιωμάτων και της κραταιάς βασιλείας του*». Οι επιστολές στάλθηκαν μέσα σε κλίμα ευξίας. Πλήν όμως, ήταν ήδη αργά. Στην Πύλη δεν το είχαν μάθει ακόμα, αλλά τό «ατύχημα» που φοβόταν ο Μέττερνιχ είχε ήδη γίνει στο Ναβαρίνο. Τα δεδομένα είχαν αλλάξει

άρδην. Μπορεί ο Μέττερνιχ να είχε σπεύσει να χαρακτηρίσει τον θάνατο του Κάννινγκ «*χάρη της Θείας Προνοίας*», αλλά η Θεία Πρόνοια είχε αποφασίσει αλλιώς.

Το νέο της ναυμαχίας του Ναβαρίνου έπεσε στη Βιέννη σαν κεραυνός εν αιθρία. Η αυστριακή αντίδραση υπήρξε έντονη – και βεβαίως άναμενόμενη. Τη στιγμή που ο Μέττερνιχ ένιωθε ότι είχε αρχίσει να ξηλώνεται και να καταρρέει ό,τι είχε οικοδομήσει ο Κάννινγκ με τη Συνθήκη του Λονδίνου, ξαφνικά τα πάντα άνατρέπονταν. Ο Αυστριακός αυτοκράτορας Φραγκίσκος χαρακτήρισε την ένέργεια των τριών ναυάρχων στο Ναβαρίνο ως δολοφονία. Ο Αυστριακός πρεσβευτής στο Λονδίνο πρίγκιπας Έστερχάζυ παραλλίλισε το Ναβαρίνο προς τη διάλυση της Πολωνίας. Ο ίδιος ο Μέττερνιχ θεώρησε το Ναβαρίνο ως άρχη της βασιλείας του άληθινού χάους (και είδαμε βεβαίως τί έννοούσε με αυτό).

Ο Μέττερνιχ είχε χάσει πλέον κάθε δυνατότητα παρέμβασης στα γεγονότα που δρομολογήθηκαν. Σχεδόν σαν θεατής παρακολουθούσε τη Συνθήκη της Άλεξάνδρειας, με την οποία ο Μωχάμετ Άλυ της Αιγύπτου, με τα πυροβόλα του βρετανικού στόλου του Κόδρινγκτον να σημαδεύουν τα άνάκτορά του, δέχθηκε να άποσύρει τα αιγυπτιακά στρατεύματα από την Πελοπόννησο· την άπόβαση στην Πελοπόννησο γαλλικών στρατευμάτων υπό τον στρατάρχη Νικολά-Γιοζέφ Μαιζόν για την έπιτήρηση της εκκένωσης της Πελοποννήσου από τον Ίμπραήμ και της παράδοσης των φρουρίων στα όποια παρέμενε τουρκική φρουρά· τον ρωσο-τουρκικό πόλεμο, που οδήγησε στην ταπεινωτική ήττα των Τούρκων και τη Συνθήκη της Άδριανούπολης, με την οποία ο Σουλτάνος δεχόταν την παραχώρηση στους Έλληνες αυτονομίας.

Η τελευταία παρέμβαση του Μέττερνιχ στο έλληνικό ζήτημα έμελλε να είναι μιὰ παρέμβαση σχεδόν... φιλελληνική. Ο

Η τελευταία παρέμβαση του Μέττερνιχ στο ελληνικό ζήτημα έμελλε να είναι μιὰ παρέμβαση σχεδόν... φιλελληνική. Ο Μέττερνιχ ήταν από τους πρώτους που πρότειναν να περιορισθεί μὲν ἡ Ελλάδα στὴν Πελοπόννησο, ἀλλὰ μὲ ἀπόλυτη ἀνεξαρτησία, ἀντὶ τῆς αὐτονομίας, που συζητεῖτο μέχρι τότε. Βεβαίως, δὲν ἐπρόκειτο γιὰ ὄψιμο... φιλελληνισμό. Τὸ σκεπτικὸ τοῦ Μέττερνιχ ἦταν ὅτι ἡ ἐξάσκηση τῆς ρωσικῆς ἐπιρροῆς θὰ ἦταν δυσκολώτερη πάνω σὲ ἀνεξάρτητο κράτος, παρὰ σὲ ὑποτελῆ ἐπικράτεια, που θὰ εἶχε τὴν ἀνάγκη προστασίας.

Μέττερνιχ ἦταν ἀπὸ τοὺς πρώτους που πρότειναν νὰ περιορισθεῖ μὲν ἡ Ἑλλάδα στὴν Πελοπόννησο, ἀλλὰ μὲ ἀπόλυτη ἀνεξαρτησία, ἀντὶ τῆς αὐτονομίας, που συζητεῖτο μέχρι τότε. Βεβαίως, δὲν ἐπρόκειτο γιὰ ὄψιμο... φιλελληνισμό. Τὸ σκεπτικὸ τοῦ Μέττερνιχ ἦταν ὅτι ἡ ἐξάσκηση τῆς ρωσικῆς ἐπιρροῆς θὰ ἦταν δυσκολώτερη πάνω σὲ ἀνεξάρτητο κράτος, παρὰ σὲ ὑποτελῆ ἐπικράτεια, που θὰ εἶχε τὴν ἀνάγκη προστασίας. Οἱ Ἕλληνοι, που φοβόνταν καὶ αὐτοὶ τὴν ἐπέκταση τῆς ἐπιρροῆς τῆς Ρωσίας, συμφώνησαν πλήρως. Οἱ Ρῶσοι δὲν μπορούσαν νὰ ποῦν ὄχι, ἀλλὰ ἐπέμειναν νὰ τεθοῦν τὰ ὅρια ἐπὶ τῆς γραμμῆς Παγασπητικοῦ-Ἀμβρακικοῦ (προφανῶς ἐκτιμοῦσαν ὅτι μὲ μιὰ τέτοια φιλελληνικὴ παρέμβαση θὰ αὔξαναν τὴν ἐπιρροή τους στὸ κράτος που θὰ γεννιόταν). Κάπως ἔτσι φθάσαμε στὸ Πρωτόκολλο τῆς Ἀνεξαρτησίας, που ὑπεγράφη στὸ Λονδίνο στὶς 22 Ἰανουαρίου / 3 Φεβρουαρίου 1830 καὶ διεκίχρυσσε τὴν ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδας.

Ὁ Μέττερνιχ στὸ περιθώριο

Ὁ Μέττερνιχ σημάδεψε μιὰ ὁλόκληρη ἐποχὴ στὴν Εὐρώπη, ἀλλά, ὅπως συνήθιζον νὰ λένε στὰ ἀγγλικά, “he overlived

his era”. Συνέχισε δηλαδὴ νὰ ζεῖ, ὅταν ἡ ἐποχὴ του εἶχε πρὸ πολλοῦ πεθάνει.

Σημαντικὸ ρόλο στὴν ἀποδοκιμασία του ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς Αὐστριακοὺς ἔπαιξε ἡ σκληρὴ στάση του ἀπέναντι στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, τὴ στιγμὴ που ὁ ἀγώνας τῶν Ἑλλήνων προκαλοῦσε παγκόσμια αἴσθηση καὶ θαυμασμό. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τῆς ἀποδοκιμασίας τοῦ Μέττερνιχ γιὰ τὴ στάση του ἀπέναντι στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση ἀποτελεῖ ἓνα γερμανικὸ βιβλίο που κυκλοφόρησε στὴν Εὐρώπη (εἰδικὰ στὴν Αὐστρία κρυφά) τὸ 1836, μὲ τὸν τίτλο: *Εὐρωπαϊκὰ μυστικὰ ἐνὸς ἀποσχισθέντος. Ὁ Μέττερνιχ καὶ ἡ Εὐρώπη, ἡ Βιέννη καὶ ἡ Αὐστρία*. Ἐπρόκειτο γιὰ ἓνα πυκνογραμμμένο βιβλίο 247 σελίδων, σχήματος 13x20 ἐκ. Ὡς τόπος ἐκδόσεως ἀναγραφόταν στὸ ἐξώφυλλο τὸ Ἀμβούργο, ὡς ἐκδότης κάποιος Γκέοργκ Μπόρμαν, ἐνῶ δὲν ὑπῆρχε τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα. Ὡστόσο, ὁ ἀναφερόμενος τόπος ἐκδόσεως δὲν ἦταν ὁ πραγματικός, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἐκδότη ἦταν φανταστικὸ. Στὴν πραγματικότητα, τὸ βιβλίο εἶχε τυπωθεῖ στὴν Ἑλβετία, στὸ Σάνκτ Γκάλλεν, καὶ ἐκδότες ἦταν οἱ γνωστοὶ Βάρτμαν καὶ Σάντλ. Εὐλόγα θὰ διερωτηθεῖ κανεὶς ποῖος ὁ λόγος τῆς τόσης μυστικότητας. Ἡ ἀπάντηση εἶναι ὅτι τὸ βιβλίο ἦταν μιὰ ἀνοικτὴ

καταγγελία του Μέττερνιχ, της αυστριακής πολιτικής και των αρχών της Τεράς Συμμαχίας. Στο στόχαστρο του ανώνυμου συγγραφέα μπαίνει, εκτός από τον Μέττερνιχ, και ο Ουέλλινγκτον, καθώς οι δύο αυτοί εμφανίζονται να ένσαρκώνουν όχι απλώς τη συντήρηση, αλλά και την αναληψία. Ιδιαίτερα συγκλονιστική είναι η καταγγελία του κυνισμού με τον οποίο οι ηγέτες της Τεράς Συμμαχίας αντιμετώπισαν την Έλληνική Επανάσταση. Χαρακτηριστικά είναι τα παρακάτω αποσπάσματα από το βιβλίο:

«Όσο ψηλότερα ανέβαιναν οι κραυγές των θυμάτων στον ούρανό, όσο περισσότερο κομματιάζαν τα σώματα των ήρωικών Ελλήνων νεκρών, όσο πιο πολύ τα έγδερναν, τα περνούσαν στη σούβλα και τα έσχιζαν ζωντανά, όσο περισσότερο κρεμούσαν στα δέντρα τα βρέφη από τα ποδαράκια τους ή τα έκοβαν στη μέση, όσο περισσότερο άτιμαζαν μάννες, τις έσερναν απ' τα μαλλιά, τις έριχναν στα πηγάδια, τις έσφαζαν και τις χώριζαν στα τέσσερα, όσο πιο πολύ οι Τούρκοι έκοβαν τα στήθη ζωντανών Ελληνίδων ή έχωναν στα γεννητικά τους όργανα πυρακτωμένα σίδερα και τους έσχιζαν τις κοιλίες και τις έπνιγαν με τα ίδια τους τα έντερα (γιατί συνέβαιναν όλα αυτά), τόσο πιο φωτεινά γίνονταν κι άστραφταν από χαρά τα πρόσωπα του Μέττερνιχ και του Ουέλλινγκτον, τόσο πιο χαρούμενα

‘Ο Μέττερνιχ σημάδεψε
μια όλοκληρη εποχή στην
Ευρώπη, αλλά, όπως
συνηθίζουν να λένε στα
αγγλικά, “he overlived his
era”. Συνέχισε δηλαδή να
ζει, όταν η εποχή του είχε
πρό πολλού πεθάνει.

έστελνε ο πρέσβης τα νέα του από την Κωνσταντινούπολη στη Βιέννη, και τόσο πιο ήρεμος πήγαινε ο Μέττερνιχ με τη γυναίκα του να ξαπλώσουν στο κρεβάτι».

«Ενώ σέ όλοκληρη την Ευρώπη δεν είχε μείνει μάτι χωρίς δάκρυ και ευαίσθητη καρδιά που να μη συγκινήθηκε από την ανήκουστη αθλιότητα των Ελλήνων θυμάτων του πολέμου, ο Μέττερνιχ και ο Ουέλλινγκτον χαμογελούσαν μεταξύ τους αναγαλλιάζοντας».

«Όλοκληρη η Ευρώπη έφριττε και έτριζε, ακούγοντας και βλέποντας τις ανείπωτες θηριωδίες, και μόνο αυτοί οι δύο έμεναν ήρεμοι και παρακολουθούσαν το σχέδιό τους με μια ψυχραιμία που παρόμοιά της οι άνθρωποι δεν έχουν γνώρισει. [...] Οι ουρανομήκεις φλόγες των πόλεων και των χωριών που έκαιγαν άγγιζαν την καρδιά των Γροιλανδών και των

Αυτό που τελικά έστρεψε την κοινή γνώμη ενάντια στον Μέττερνιχ ήταν η προσήλωση του Αυστριακού καγκελάριου στις αρχές της απολυταρχικής διακυβέρνησης, στη βίαιη καταστολή, στη λογοκρισία του τύπου, στον έλεγχο των πάντων μέσα από ένα ασφυκτικό δίκτυο κατασκόπων. Και όλα αυτά, σέ μια εποχή που οι φιλελεύθερες ιδέες κέρδιζαν όλο και περισσότερο τους λαούς της Ευρώπης. ‘Ο Μέττερνιχ κατέληξε να είναι το απόλυτο σύμβολο της συντήρησης και του ολοκληρωτισμού.

Φωτογραφία του Μέττερνιχ
σὲ προχωρημένη ηλικία.

Ἰνδιάνων καὶ τοὺς ἀνάγκαζαν σὲ δάκρυα συμπάθειας, καὶ μόνο ὁ Μέττερνιχ καὶ ὁ Οὐέλλινγκτον ἀτένιζαν ἥρεμοι τὰ ἐρεῖπια καὶ ξέσταιναν τὰ χέρια τους στὴ στάχτη ποὺ τρεμόσβηνε».

«Χιλιάδες καταχτυπημένα καὶ κουρελιασμένα βρέφη πέθαιναν ἀπὸ τὴν πείνα πάνω στὴν ἀνασκαλεμένη γῆ χωρὶς δέντρα καὶ χωράφια, στὸ κλασικὸ χῶμα, κλαίγοντας μὲ ἀσάλευτα χεράκια καὶ βλέμματα πρὸς τὸν μαστὸ τῆς μάννας, ἀλλὰ ὁ Μέττερνιχ καὶ ὁ Οὐέλλινγκτον ἔβλεπαν χαμογελώντας τὶς δημοσιευμένες εἰκόνες ποὺ ἔδειχναν βρέφη νὰ σπαράζουν κρεμασμένα ἀπὸ τὰ ποδαράκια τους καὶ τὶς κρεμοῦσαν στοὺς τοίχους τῶν σπιτιῶν τους λέγοντας καθισχυαστικά: «Οἱ μικροὶ ἀντάρτες δὲν θὰ μᾶς βλάψουν πιά»».

Μέχρι σήμερα, τὸ βιβλίο αὐτὸ εἶναι σπάνιο καὶ περιζήτητο στὴν Εὐρώπη, ιδιαίτερα μεταξὺ τῶν ἱστορικῶν καὶ τῶν μελετητῶν τῆς πολιτικῆς τοῦ Μέττερνιχ. Ἄν γνωρίζουμε σήμερα τὸν συγγραφέα του, αὐτὸ τὸ χρωστάμε... στὴν καλὴ δουλειὰ τῶν πρακτόρων τοῦ Μέττερνιχ. Ἦδη λίγους μῆνες μετὰ τὴν ἔκδοση τοῦ βιβλίου, δύο μυστικὲς ἐκθέσεις, τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1836 καὶ τὸν Μάρτιο τοῦ 1837, ἀποκάλυπταν

τὴν ταυτότητα τοῦ ἀνώνυμου συγγραφέα. Ἐπρόκειτο γιὰ τὸν Γερμανὸ πομπιή, θεατρικὸ συγγραφέα καὶ γνωστὸ μποῦμι τῆς ἐποχῆς του, μὲ πάθος γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ τὴ δημοκρατία, Μὰξ (Μαξιμίλιαν) Λέοπολντ Λάνγκενσβαρτς (Maximilian Leopold Langenschwarz, 1801-1852).

Αὐτὸ ποὺ τελικὰ ἔστρεψε τὴν κοινὴ γνώμη ἐνάντια στὸν Μέττερνιχ ἦταν ἡ προσίλωση τοῦ Αὐστριακοῦ καγκελάρου στὶς ἀρχὲς τῆς ἀπολυταρχικῆς διακυβέρνησης, στὴ βίαιη καταστολή, στὴ λογοκρισία τοῦ τύπου, στὸν ἔλεγχο τῶν πάντων μέσα ἀπὸ ἓνα ἀσφυκτικὸ δίκτυο κατασκόπων. Καὶ ὅλα αὐτά, σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ οἱ φιλελεύθερες ιδέες κέρδιζαν ὅλο καὶ περισσότερο τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης. Ὁ Μέττερνιχ κατέληξε νὰ εἶναι τὸ ἀπόλυτο σύμβολο τῆς συντήρησης καὶ τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ. Αὐτὸς ἦταν ποὺ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1819 ἔγραφε στὸν συνεργάτη του διπλωμάτη Φρῆντριχ Γκέντς: «Σήμερα τὸ μεγαλύτερο –καὶ ἐπομένως τὸ πιὸ ἄμεσο– κακὸ εἶναι ὁ τύπος» (βλ. Alan Palmer, *Metternich. Councillor of Europe*, Orion, London 1972, σελ. 182). Αὐτὸς εἶναι ποὺ, ὅταν πληροφορήθηκε τὴν ἔκρηξη τῆς Ἰουλιανῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1830 στὴ Γαλλία, μίλησε γιὰ τὸ «τέλος τῆς Παλαιᾶς Εὐρώπης» καὶ ἀναφώνησε: «Ὅλο τὸ ἔργο τῆς ζωῆς μου καταστράφηκε» (βλ. Alan Palmer, ὁ.π., σελ. 246). Δὲν εἶναι τυχαίو ὅτι οἱ Γερμανοὶ φιλελεύθεροὶ ἀποκαλοῦσαν τὸν Μέττερνιχ »*Metternacht*«, ποὺ σημαίνει Μεσονύκτιο (Κυριάκος Σιμόπουλος, *Πῶς εἶδαν οἱ ξένοι τὴν Ἑλλάδα τοῦ '21, 1^{ος} τόμος, 1821-1822*, Ἐκδόσεις Στάχυ, Ἀθήνα 1999, σελ. 26-27, ὑποσ. 9).

Στὸ τέλος, στὴν ἐπανάσταση τοῦ 1848 στὴ Βιέννη, ποὺ ὁ Μέττερνιχ δὲν μπόρεσε νὰ προβλέψει, ὁ Αὐστριακὸς καγκελάριος ἀποτέλεσε τὸν κύριο στόχο τῶν διαδηλωτῶν. Ὁ ἴδιος ὁ αὐτοκράτορας ἀναγκάσθηκε νὰ ζητήσῃ τὴν παραίτησή του, τὴν ὁποία ὁ Μέττερνιχ ὑπέβαλε, γιὰ νὰ φυγαδευθεῖ στὴ συνέχεια μόλις καὶ

μετά βίας από την όρμη του όχλου και να διαφύγει στην Αγγλία. Μετά από λίγα χρόνια, επέστρεψε στη Βιέννη, χωρίς να αναλάβει πλέον κανένα επίσημο αξίωμα, αν και υπήρξε σύμβουλος του νέου αυτοκράτορα Φραγκίσκου Ιωσήφ. Όταν έφυγε από τη ζωή, στις 11 Ιουνίου 1859, σε ηλικία 86 ετών, τον τίμησε όλη η Βιέννη, αλλά στον διεθνή τύπο ο θάνατός του πέρασε σχεδόν απαρατήρητος (βλ. Alan Palmer, ό.π., σελ. 328-340).

Επίμετρο

Από τα όσα είδαμε παραπάνω, καταλαβαίνουμε πολύ καλά τους λόγους για τους οποίους ο Μέττερνιχ υπήρξε απί

πληθυσμούς που βρίσκονταν μέσα στα όρια της Αυστριακής αυτοκρατορίας. Αν η φωτιά που είχε ξεσπάσει στην Οθωμανική αυτοκρατορία δεν σβηνόταν εγκαίρα και εξαπλωνόταν, θα έκαιγε σίγουρα και το δικό του σπίτι.

Από μία άποψη, οι φόβοι του Μέττερνιχ ήταν σωστοί. Πράγματι, η φωτιά που άναψε σε αυτήν έδω τη γη, τη γη την ελληνική, εξαπλώθηκε γρήγορα. Δεν περιορίστηκε μόνο στην Οθωμανική αυτοκρατορία. Η Αυστριακή αυτοκρατορία προσπάθησε απεγνωσμένα να μείνει μακριά από τις φλόγες. Ακρωτηριάστηκε από την άφύπνιση του Ιταλικού έθνικού αίσθήματος. Πάλεψε να κατευνάσει την πιο άμεση απειλή, που αντιπροσώπευε ο σύγγερκος

Σίγουρα, ο Μέττερνιχ ήταν ένας δεξιότεχνης της διπλωματίας. Οί κινήσεις του που είδαμε σε αυτό το άρθρο στη σκακιέρα της διεθνούς διπλωματίας, με σταθερό στόχο του την καταστολή της Ελληνικής Επανάστασης, αποδεικνύουν πόσο σπουδαίος στρατηγός ήταν στον πόλεμο της διπλωματίας. Αλλά οί Έλληνες είχαν έναν στρατηγό ανώτερο από αυτόν: είχαν το Δίκαιο του Αγώνα τους. Και ο στρατηγός αυτός, το Δίκαιο του Αγώνα τους, τους ενέπνεε και τους κατηύθυνε σε κινήσεις που ακύρωναν ακόμα και τις πιο επιδέξιες από τις κινήσεις του αντιπάλου τους.

αρχής μέχρι τέλους όρκισμένος έχθρος της Ελληνικής Επανάστασης. Οί φόβοι του ήταν πολύ λογικοί. Αν αναγνωριζόταν σε έναν έθνικό πληθυσμό, εν προκειμένω στους Έλληνες της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, το δικαίωμα να κτίσουν το δικό τους κράτος μετά από μια επιτυχημένη εξέγερση, αύριο-μεθαύριο τίποτα δεν θα έμπόδιζε να διεδικήσουν το ίδιο δικαίωμα και οί Ούγγροι, οί Ιταλοί, οί Κροάτες, οί Σλοβένοι, οί Τσέχοι, οί Σλοβάκοι ή κάποιος άλλος από τους εθνικούς

έθνικισμός, μετασχηματιζόμενη σε Αυστροουγγαρία, σε Δυναδική Μοναρχία. Αλλά οί έστίες της φωτιάς ξεπηδούσαν ή μία μετά την άλλη. Σπίθες της ίδιας αυτής φωτιάς ήταν οί πυροβολισμοί που ρίχθηκαν στο Σεράγεβο της Βοσνίας από έναν Σέρβο έθνικιστή, τον Γαβρίλο Πρίντσιπ, στις 28 Ιουνίου 1914, πυροβολισμοί που στοίχισαν τη ζωή του Αρχιδούκα Φραγκίσκου Φερδινάνδου και της συζύγου του Σοφίας. Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, που ακολούθησε, ήταν ή επιθανάτια αγωνία της πάλης

“Όσο και ἂν μετὰ τὸν Β΄ Παγκόσμιον Πόλεμον ὑπάρχει μιὰ τάση ὁ Μέττερνιχ νὰ ἀντιμετωπίζεται μὲ περισσότερη κατανόηση, μὲ ἔμφαση στὴν προσπάθειά του γιὰ τὴ θεμελίωση ἑνὸς συλλογικοῦ συστήματος ἀσφαλείας στὴν Εὐρώπη, ὥστόσο δὲν εἶναι καθόλου σίγουρο ὅτι ἡ πολιτικὴ του ἦταν ἡ σωστή, ἀκόμα καὶ γιὰ τὴν ἴδια τὴν πατρίδα του. Μία ἀπὸ τὶς συνηθέστερες κριτικὲς ποὺ ἀσκοῦνται στὸν Μέττερνιχ εἶναι ὅτι, ἂν δὲν εἶχε σταθεῖ ἐμπόδιο στὴν πρόοδο, ἡ Αὐστρία μπορεῖ νὰ εἶχε προχωρήσει ἔγκαιρα σὲ μεταρρυθμίσεις καὶ νὰ εἶχε ἀντιμετωπίσει καλύτερα τὰ προβλήματα ποὺ συνεπαγόταν ἡ πολυεθνικὴ τῆς σύνθεση, καὶ τότε ὁ Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος μπορεῖ νὰ μὴν εἶχε ξεσπάσει ποτέ.

ποτέ κραταιᾶς αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία διαλύθηκε μὲ τὸ τέλος του.

Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι ὁ Μέττερνιχ εἶχε δίκιο. Ὅσο καὶ ἂν μετὰ τὸν Β΄ Παγκόσμιον Πόλεμον ὑπάρχει μιὰ τάση ὁ Μέττερνιχ νὰ ἀντιμετωπίζεται μὲ περισσότερη κατανόηση, μὲ ἔμφαση στὴν προσπάθειά του γιὰ τὴ θεμελίωση ἑνὸς συλλογικοῦ συστήματος ἀσφαλείας στὴν Εὐρώπη, ὥστόσο δὲν εἶναι καθόλου σίγουρο ὅτι ἡ πολιτικὴ του ἦταν ἡ σωστή, ἀκόμα καὶ γιὰ τὴν ἴδια τὴν πατρίδα του. Μία ἀπὸ τὶς συνηθέστερες κριτικὲς ποὺ ἀσκοῦνται στὸν Μέττερνιχ εἶναι ὅτι, ἂν δὲν εἶχε σταθεῖ ἐμπόδιο στὴν πρόοδο, ἡ Αὐστρία μπορεῖ νὰ εἶχε προχωρήσει ἔγκαιρα σὲ μεταρρυθμίσεις καὶ νὰ εἶχε ἀντιμετωπίσει καλύτερα τὰ προβλήματα ποὺ συνεπαγόταν ἡ πολυεθνικὴ τῆς σύνθεση, καὶ τότε ὁ Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος μπορεῖ νὰ μὴν εἶχε ξεσπάσει ποτέ [Alan Sked, “Metternich”, *History Today* 33 (6/1983), σελ. 43]· ἀλλὰ ὁ Μέττερνιχ ἔσπευσε νὰ σπκώσει τὴ σημαία τοῦ ἀμειλίκτου πολέμου ἀπέναντι σὲ κάθε φιλελεύθερη ἰδέα καὶ σὲ κάθε προσπάθεια ἐθνικῆς ἀφύπνισης (Robin Okey, *The Habsburg monarchy, c. 1765-*

1918, Macmillan, 2001, σελ. 98).

Σίγουρα, ὁ Μέττερνιχ ἦταν ἕνας δεξι-οτέχνης τῆς διπλωματίας. Οἱ κινήσεις του ποὺ εἶδαμε σὲ αὐτὸ τὸ ἄρθρο στὴ σκακιέρα τῆς διεθνούς διπλωματίας, μὲ σταθερὸ στόχο του τὴν καταστολὴ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης, ἀποδεικνύουν πόσο σπουδαῖος στρατηγὸς ἦταν στὸν πόλεμον τῆς διπλωματίας. Ἀλλὰ οἱ Ἕλληνες εἶχαν ἕναν στρατηγὸ ἀνώτερο ἀπὸ αὐτόν: εἶχαν τὸ Δίκαιο τοῦ Ἀγῶνά τους. Καὶ ὁ στρατηγὸς αὐτός, τὸ Δίκαιο τοῦ Ἀγῶνά τους, τοὺς ἐνέπνεε καὶ τοὺς κατηύθυνε σὲ κινήσεις ποὺ ἀκύρωναν ἀκόμα καὶ τὶς πιὸ ἐπιθετικὲς ἀπὸ τὶς κινήσεις τοῦ ἀντιπάλου τους.

Τελικά, ὁ Μέττερνιχ διάλεξε νὰ πολεμήσει μὲ πάθος τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, γιὰτὶ προέκρινε τὸ συμφέρον (ὅπως τοὐλάχιστον τὸ κατανοοῦσε) ἀπέναντι στὸ δίκαιο. Σίγουρα, ἡ πολιτικὴ του δὲν ὑπηρετοῦσε τὸ δίκαιο. Καὶ ἡ εἰρωνεία εἶναι ὅτι, ὅπως ἀναδεικνύεται ἀπὸ τὴν κριτικὴ ποὺ ἔχουν ἀσκήσει πολλοὶ ἱστορικοὶ στὸ πρόσωπό του, τελικὰ δὲν ὑπηρετοῦσε οὔτε τὸ συμφέρον...

Δρ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ

ΚΥΝΗΓΙ ΚΟΜΗΤΩΝ

Μεγάλο ενδιαφέρον δείχνουν οι αστρονόμοι και οι διαστημικοί επιστήμονες τα τελευταία 35 χρόνια για την έρευνα και τη μελέτη των κομητών.

Πρώτος στόχος ο κομήτης του Χάλλεϋ

Η αρχή έγινε με τον κομήτη του Χάλλεϋ, ο οποίος εμφανίστηκε το 1986 και παρατηρήθηκε από πολλούς ερασιτέχνες αστρονόμους μόνο με τηλεσκόπια, διότι δεν ήταν ορατός με γυμνό μάτι. Ο κομήτης αυτός έχει περίοδο περιφοράς γύρω από τον Ήλιο 76 χρόνια, και η προηγούμενη εμφάνισή του, το 1910, ήταν πολύ έντυπωσιακή. Τότε η Γη πέρασε, στις 19 Μαΐου, μέσα από την ουρά του. Για τον λόγο αυτό προκλήθηκε μεγάλη άνησυχία στους ανθρώπους, επειδή η ουρά του, όπως και η ουρά κάθε κομήτη, περιείχε ύδροκυάνιο, και υπήρχε κίνδυνος δηλητηρίασης των ζωικών οργανισμών της Γης. Το ποσό, όμως, του αερίου αυτού είναι αμελητέο, και έπομένως τελείως ακίνδυνο.

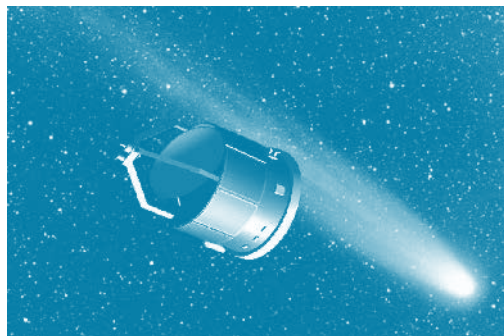
Μάταια τότε οι αστρονόμοι διακήρυτταν ότι η ουρά του κομήτη ήταν απείρως αραϊότατη και τελείως ακίνδυνη. Μάλιστα ο Έλληνας αστρονόμος, τότε, Δημήτριος Αιγινίτης δήλωσε ότι κανένα κακό δεν περιμένει τους ανθρώπους από τη διέλευση του κομήτη, αλλά η γνώμη του δεν είχε καμμία αξία μπροστά στον ορυμαγδό των δημοσιογραφικών πρακτορειών των έφημερίδων. Τη νύκτα, λοιπόν, της 18^{ης} προς τη 19^η Μαΐου 1910, ενώ οι μὲν πιστοὶ ἔκαναν δεήσεις στις ἐκκλησίες, οἱ δὲ εὖθυμοι περιμέναν τὸ τέλος τοῦ κόσμου στὰ οἶνοπωλεῖα, οἱ αστρονόμοι, με ἀνοικτοὺς τοὺς θόλους τῶν ἀστεροσκοπειῶν, ἀνέμεναν ἀμφίβολα

γεγονότα. Ἀλλὰ τίποτε δὲν συνέβη καὶ κανένα παράξενο φαινόμενο δὲν κατέδειξε τὴ συνάντηση τῆς οὐράς τοῦ κομήτη μὲ τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς Γῆς.

Διαστημικά σκάφη ποὺ πλησίασαν τὸν κομήτη

Δύο σοβιετικά διαστημικά σκάφη «Βέγκα» ("Vega") ἐκτοξεύθηκαν, γιὰ νὰ συναντήσουν τὸν κομήτη τοῦ Χάλλεϋ, τὸ 1986. Ὁ «Βέγκα - 1» ἐκτοξεύτηκε στὰ τέλη Δεκεμβρίου τοῦ 1984 καὶ πλησίασε τὸν κομήτη τὸν Μάρτιο τοῦ 1986, σὲ ἀπόσταση 10.000 χλμ. Τὸν φωτογράφησε καὶ ἀνέλυσε τὰ ἀέρια γύρω ἀπὸ τὸν πυρήνα του. Μερικὲς ἡμέρες ἀργότερα ἐκτοξεύθηκε ὁ «Βέγκα - 2» καὶ πλησίασε τὸν κομήτη ἐπίσης τὸν Μάρτιο τοῦ 1986 στὴν ἴδια περίπου ἀπόσταση. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ διαστημικά σκάφη διέθεταν 12 ὄργανα γιὰ διάφορες μετρήσεις καὶ ἐρευνες, ἀλλὰ μετέφεραν καὶ ἐξοπλισμὸ ἀπὸ τὶς συνεργαζόμενες χώρες τῆς πρώην Σοβιετικῆς Ἑνώσεως. Τελικὰ ἔγιναν τεχνητοὶ πλανῆτες.

Λίγο ἀργότερα, τὸν Αὐγούστο τοῦ 1985, οἱ Ἰάπωνες ἐκτόξευσαν τὸ «Σουϊζέι» ("Suisel"), τὸ ὁποῖο πέρασε κοντὰ στὸν κομήτη τοῦ Χάλλεϋ τὸν Μάρτιο τοῦ ἐπομένου ἔτους, σὲ ἀπόσταση 16.500 χλμ. περίπου. Τὸ «Σουϊζέι» μελέτησε τὸ νέφος τῶν ὕδρο-

Τὸ διαστημικὸ σκάφος «Τζιόττο», ποὺ πλησίασε τὸν κομήτη τοῦ Χάλλεϋ τὸ 1986

γονικῶν ἀερίων ποὺ περιβάλλει τὸν κομήτη.

Ἀκολούθησαν οἱ Εὐρωπαῖοι, ποὺ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1985 ἐκτόξευσαν τὸν «Τζιόττο» ("Giotto"), ποὺ τὸ Μάρτιο τοῦ 1986 πέρασε 500 χλμ. κοντὰ στὸ κέντρο τοῦ κομήτη, τὸν φωτογράφησε πολλὲς φορὲς καὶ διαπίστωσε ὅτι ὁ πυρήνας του ἀποτελεῖται ἀπὸ στερεὰ κομμάτια πάγου.

Καθὼς ὁ «Τζιόττο» ἀπομακρυνόταν ἀπὸ τὸν Χάλλεϋ, οἱ ἐπιστήμονες τοῦ Κέντρου Διαστημικῶν Ἐπιχειρήσεων (ESOC) τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ὑπηρεσίας Διαστήματος (ESA), στὸ Darmstadt τῆς νοτιοδυτικῆς Γερμανίας, ἀποφάσισαν νὰ συνεχίσουν τὴν καταγραφὴ ἐπιπλέον στοιχείων, γιὰ νὰ ἐκτιμίσουν τὴν κατάστασι τοῦ διαστημικοῦ σκάφους καὶ τὴν ικανότητά του νὰ φέρει εἰς πέρας μιὰ νέα ἀποστολή. Ἔτσι, ἐνεργοποίησαν τοὺς προωθητήρες, ποὺ θὰ τὸν ἔφερναν κοντὰ στὴ Γῆ, τὸν Ἰούλιο τοῦ 1990. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ θὰ χρησιμοποιεῖτο ἡ γίνην βαρύτητα, γιὰ νὰ ὀδηγήσει τὸν «Τζιόττο» πρὸς ἕναν δευτέρου κομήτη.

Πραγματικά, ὕστερα ἀπὸ πολλὰς ρυθμίσεις στὴν τροχιά τοῦ «Τζιόττο» κατάφεραν νὰ τὸν φέρουν σὲ τροχιά γύρω ἀπὸ τὴ

Γῆ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1990 καὶ σὲ ἀπόστασι 22.731 χλμ. Ἦταν ἡ πρώτη φορὰ ποὺ ἕνα διαστημικὸ ὄχημα ἐπέστρεψε κοντὰ στὴ Γῆ ἀπὸ τὰ βάθη τοῦ μεσοπλανητικοῦ χώρου. Ἡ βαρυτικὴ ἐπίδρασι τῆς Γῆς αὗξησε τὴν περιόδο περιφορᾶς του, καὶ στὴ συνέχεια, μὲ κατάλληλους χειρισμοὺς ἀπὸ τὴ Γῆ, ἔθεσε τὸ σκάφος σὲ τροχιά συνάντησις μὲ τὸν κομήτη Grigg - Skjellerup.

Πραγματικά, ὁ «Τζιόττο» συνάντησε τὸν κομήτη τὸν Ἰούλιο τοῦ 1992, σὲ ἀπόστασι 200 χλμ. Καθὼς δὲ τὸν πλησίαζε, ἀνίχνευσε ἄτομα ὀξυγόνου. Τότε τὸ Κέντρο Ἐλέγχου ἐνεργοποίησε ξανὰ τοὺς προωθητήρες τοῦ «Τζιόττο», γιὰ νὰ τὸν θέσει σὲ τροχιά, ποὺ τὸν ἔφερε ἐκ νέου κοντὰ στὴ Γῆ τὸ 1999. Ἦταν πραγματικά ἐντυπωσιακὸ τὸ ταξίδι τοῦ «Τζιόττο», μέσα στὸ ἀχανὲς πλανητικὸ μας σύστημα.

Τὸ ὄνομα τοῦ διαστημοπλοίου ὀφείλεται στὸν διάσημο Ἰταλὸ ζωγράφου Τζιόττο, ὁ ὁποῖος τὸ 1303 ἀποτύπωσε ἕναν κομήτη, ὡς ἀστὲρι τῶν Μάγων, στὸν ζωγραφικὸ πίνακά του τῆς Γέννησις τοῦ Χριστοῦ, ἐπιπαρασμένους ἀπὸ τὴν ἐμφάνισι τοῦ κομήτη τοῦ Χάλλεϋ τὸ ἔτος ἐκεῖνο.

Τέλος, ὁ «Πλανήτης - Α» τῆς Ἰαπωνίας ἐκτοξεύθηκε στὶς 8.3.1986, μὲ σκοπὸ νὰ πλησιάσει τὸν κομήτη τοῦ Χάλλεϋ καὶ νὰ τὸν φωτογραφίσει ἀπὸ κοντὰ. Πραγματικά, τὸν πλησίασε σὲ ἀπόστασι 200.000 χλμ.

Δεύτερος στόχος ὁ κομήτης Οὐάιλντ

Τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1999 ἐκτοξεύθηκε τὸ διαστημικὸ σκάφος «Σταρντάστ» ("Stardust" = «Ἀστερόσκονη») ἀπὸ τὴ NASA, μὲ σκοπὸ νὰ πλησιάσει ὅσο γίνεται περισσότερο τὸν κομήτη «Οὐάιλντ - 2» ("Wild - 2"). Πραγματικά, τὸν πλησίασε τὸν Ἰανουάριο τοῦ 2004 σὲ ἀπόστασι μόλις 240 χλμ. καὶ «παρατήρησε» τὸν πυρήνα τοῦ κομήτη, ποὺ εἶχε διάμετρο 5 χλμ. καὶ ἦταν ἔντονα διαβρωμένος. Μὲ ἕνα δὲ μικρὸ

Τζιόττο, «Ἡ προσκύνησι τῶν Μάγων», μὲ τὸν κομήτη τοῦ Χάλλεϋ νὰ ἀπεικονίζεται πάνω ἀπὸ τὴ φάτνη.

βραχίονά του, που ήταν σαν σφουγγάρι, μάζεψε πολλά δείγματα των σωματιδίων από τα όποια αποτελείται ή οὐρά του κομήτη. Ύστερα άρχισε να επανακαμπτει προς τη Γη, όπου έφθασε τον Ιανουάριο του 2006, και μιά κάπουλα του όχήματος έπεσε στην έρημο «Μοχάβε» της Γιούτα (Utah) των ΗΠΑ με άλεξίπτωτο και περισυλλέχθηκε. Μέσα σε μιά σφραγισμένη κάπουλα ήταν το πρώτο δείγμα που ήλθε ποτέ στη Γη από το μακρινό ήλιακό σύστημα. Το σφουγγάρι μάζεψε περίπου 50 εκατομμύρια σωματίδια, κανένα μεγαλύτερο από κεφαλάκι καρφίτσας. Αυτό το μικροσκοπικό δείγμα, λιγότερο από ένα γραμμάριο, ήταν άστρική σκόνη.

Από αναλύσεις των δειγμάτων, που έγιναν σε 50 εργαστήρια όλου του κόσμου, βρέθηκε ότι ό «Ουάιλντ - 2» είναι πραγματικά ένα ασυνήθιστο μίγμα.

Πρώτα πρώτα, περιέχει ελάχιστο ύλικό από την εποχή προδ του σχηματισμού του ήλιακού μας συστήματος και άρκετό ύλικό που σχηματίστηκε σε πολύ ύψηλές θερμοκρασίες κοντά στον νεογέννητο Ήλιο μας. Αυτό σημαίνει κατά τους ειδικούς ότι το πρώιμο ήλιακό μας σύστημα ήταν πολύ πιο ταραχώδες από ό,τι νομίζαμε. Σωματίδια που δημιουργήθηκαν στο καυτό ήλιακό μας σύστημα μετακινήθηκαν μυστηριωδώς μέχρι την τροχιά του Πλούτωνα, από όπου προήλθε ό κομήτης «Ουάιλντ - 2».

Το δεύτερο είναι ότι στα δείγματα ανιχνεύθηκαν δύο όργανικές ενώσεις, ή μεθυλαμίνη και ή αιθυλαμίνη, ουσίες που αποτελούν τα δομικά συστατικά των άμυνοξέων, τα όποια, με τη σειρά τους, αποτελούν τη βάση των πρωτεϊνών και της ζωής. Η ανακάλυψη αυτή είναι ένδεχόμενο να αλλάξει τη θεωρία μας για την εμφάνιση της ζωής στη Γη. Ός σήμερα θεωρούσαμε ότι τα άμυνοξέα δημιουργήθηκαν στην πρωταρχική ατμόσφαιρα της Γης από τους κεραυνούς, κατά τη διάρκεια των μεγάλων καταιγίδων. Σήμερα διαπιστώνουμε ότι αυτό δεν είναι

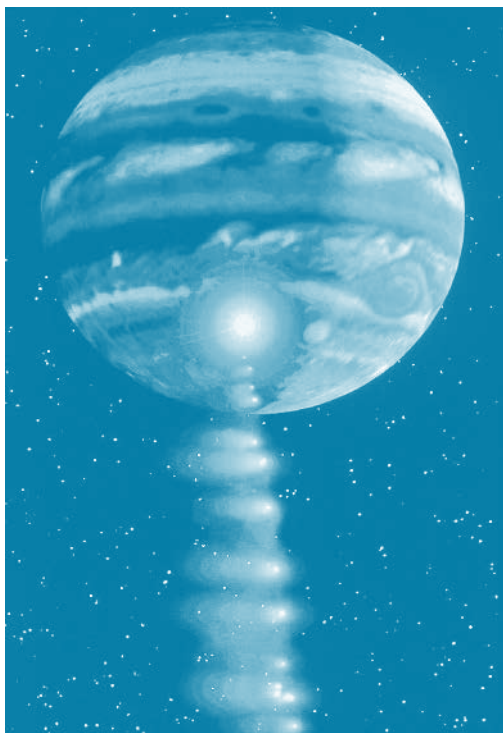
άπαραίτητο, αφού τα άμυνοξέα θα μπορούσαν να έχουν μεταφερθεί στη Γη από τους μυριάδες κομήτες που έπεσαν στην επιφάνειά της κατά τα πρώτα στάδια της ζωής του ήλιακού μας συστήματος.

Ό κόσμος φαντάζεται ότι οι κομήτες σχηματίζονται σε απόλυτη απομόνωση, κάτι που σίγουρα δεν είναι αληθές, σχολιάζει ό Ντόν Μπραουνλνι του Πανεπιστημίου της Ουάσιγκτον, έπιστημονικός υπεύθυνος της αποστολής του «Σταρντάστ» της NASA. Έκτιμά δε ότι το 10% των ύλικων των κομητών προέρχεται από το έσωτερικό του ήλιακού μας συστήματος.

Τρίτος στόχος ό κομήτης Σουμέικερ - Λέβυ

Ό κομήτης Σουμέικερ - Λέβυ (Shoemaker - Levy comet) ανακαλύφθηκε από το ζεύγος των έρασιτεχνών άστρονόμων Σουμέικερ (Eugene και Caroline Shoemaker) και τον φίλο τους Λέβυ (David Levy) στις 25.3.1993, την ώρα που κινούταν όχι γύρω από τον Ήλιο, αλλά γύρω από τον Δία! Τόν Ιούλιο του 1992, ό κομήτης πέρασε πολύ κοντά στον Δία και σε απόσταση μόλις 1,25 άκτίνες του Δία. Τότε οι παλιρροιογόνες δυνάμεις του Δία που άσκήθηκαν επάνω του τόν διέσπασαν σε 7 κομμάτια, τα όποια πλησίαζαν όλο και περισσότερο στον πλανήτη.

Τόν Ιούλιο του 1994 ό κομήτης είχε χωρισθεί σε 21 κομμάτια, τα όποια έπεφταν στον Δία από τις 16 έως τις 24 Ιουλίου, με ταχύτητες 216.000 χλμ/ώ. Ήταν ένα θαυμάσιο θέαμα, που κινηματογραφήθηκε από πολλά άστεροσκοπεία, μεταξύ των όποιων και του Σκίνακα της Κρήτης. Έξάλλου, την πρόσκρουση στον Δία κατέγραψαν μικρά και μεγάλα τηλεσκόπια, όπως το διαστημικό τηλεσκόπιο «Χάμπλ», ό έξερευνητικός δορυφόρος «Γαλιλαίος», το τηλεσκόπιο του Παλομάρ, άλλα μεγάλα τηλεσκόπια της Ισπανίας, της Χιλής, της Χαβάνης κ.λπ.

*Ο κομήτης Σουμέικερ – Λέβη πέφτει
πάνω στον Δία*

Σύμφωνα με τους υπολογισμούς, ο κομήτης άρχισε να περιφέρεται γύρω από τον Δία το 1929 και είχε περίοδο 2 έτη.

Οι συγκρούσεις από την πτώση των τμημάτων του κομήτη στον Δία ήταν σφοδρότατες. Άρκει να αναφερθεί ότι η κινητική ενέργεια που απελευθερώθηκε από την πτώση του θραύσματος (F) ισοδυναμούσε με έκρηξη ισχύος 6 τρισεκατομμυρίων τόνων, δηλ. εκατοντάδες φορές ισχυρότερη από όλες μαζί τις πυρηνικές κεφαλές του παγκοσμίου όπλοστασίου. Όπως είναι φανερό, αν το θραύσμα αυτό είχε κτυπήσει τη Γη, θα είχε εξαφανίσει σε μία στιγμή ολόκληρο τον ανθρώπινο πολιτισμό! Θα ήταν μία καταστροφή παρόμοια με εκείνη του θανάτου των δεινοσαύρων.

Όσο για την οπτική εικόνα της σύ-

γκρουσης των κομματιών του κομήτη με τον Δία, δυστυχώς κανένας παρατηρητής της Γης δεν μπόρεσε να παρακολουθήσει άπευθείας την άλυσίδα των συγκρούσεων, αφού αυτές έγιναν στην άθεατη πλευρά του Δία. Μια άποψη των συνεπειών των συγκρούσεων πήραμε, όταν ο πλανήτης, περιστρεφόμενος, έστρεψε την περιοχή των συγκρούσεων προς τη Γη. Από μία εύτυχη συγκυρία, όμως, μπορέσαμε να παρακολουθήσουμε απ' ευθείας τις συγκρούσεις των κομψικών θραυσμάτων με τον Δία μέσω της κάμερας του διαστημικού έργαστηρίου «Γαλιλαίος».

Τέταρτος στόχος ο κομήτης «Τέμπελ - 1»

Ο κομήτης «Τέμπελ - 1» ("Tempel - 1" comet) ανακαλύφθηκε στις 3 Απριλίου 1867, όταν ο ομώνυμος αστρονόμος έργαζόταν στο άστεροσκοπείο της Μασσαλίας της Γαλλίας. Η θέση του κομήτη ήταν σχεδόν ιδανική, για να ανακαλυφθεί, αφού μεταγενέστεροι υπολογισμοί έδειξαν πώς στις 15 Μαΐου βρέθηκε στο έγγυτατο προς τη Γη σημείο της τροχιάς του. Ο ίδιος κομήτης παρατηρήθηκε για τελευταία φορά στις 27 Αυγούστου 1867 από τον Ιούλιο Σμιτ (Julius Schmidt), τον διευθυντή του Άστεροσκοπείου Αθηνών.

Ο κομήτης αυτός είναι τακτικός έπισκέπτης του ήλιακού μας συστήματος, αφού έχει περίοδο 5,5 έτων, ωστόσο τα χαρακτηριστικά της τροχιάς του υπόκεινται σε μεταβολές, διότι, καθώς έχει πολύ έκκεντρη τροχιά, περνώντας από τη γειτονιά του Δία, έπηρεάζεται από την ισχυρή βαρύτητα του γίγαντα αυτού πλανήτη. Το περιήλιό του είναι πάντως 1,5 αστρονομική μονάδα περίπου (μία αστρονομική μονάδα είναι η απόσταση Γης - Ήλιου = 150 εκατομμύρια χιλιόμετρα). Μετρήσεις της ανακλαστικότητας, της περιστροφής και της θερμοκρασίας του από τα μεγάλα διαστημικά τηλεσκόπια

«Χάμπλ» (Hubble) και «Σπίτζερ» (“Spitzer”), έδειξαν ότι ο «Τέμπελ - 1» είναι ένα μαύρο αντικείμενο με διαστάσεις 14 x 4 χλμ.

Στις 12.1.2005 εκτοξεύθηκε το διαστημικό σκάφος της NASA «Ντίπ Ίμπακτ» (“Deep Impact” = «Μεγάλη Πρόσκρουση») για εξάμηνι απόστολη προς τον κομήτη «Τέμπελ - 1», προκειμένου να πλήξει τον πυρήνα του και να ανοίξει μια μεγάλη τρύπα σαν το Κολοσσαίο. Στις 4.7.2005 το «Ντίπ Ίμπακτ» απελευθέρωσε ένα χάλκινο βλήμα βάρους 370 κιλών και μεγέθους όσο ένα πλυντήριο, το οποίο έπληξε τον κομήτη από απόσταση 500 χλμ. και άνοιξε έναν κρατήρα επάνω του, διαμέτρου από 50 έως 250 μ. Την ίδια στιγμή, τόσο το βλήμα, κατά τις στιγμές της κίνησης, όσο και το κύριο σκάφος, κατέγραψαν την πρόσκρουση με τα τηλεσκόπιά τους. Μία φωτογραφία έδειξε ένα κωνικό σύννεφο σκόνης να αναδύεται από το σημείο της πρόσκρουσης. Άλλες φωτογραφίες αργότερα έδειξαν ότι ένας τεράστιος σχηματισμός με τη μορφή λαμπροού τόξου εμφανίστηκε στα όρατά, αλλά και στα υπέρυθρα μήκη κύματος, κάνοντας τον κομήτη έως και 5 φορές λαμπρότερο, ή δε κόμπι του παρουσιάστηκε πολύ πιο έκτεταμένη και ασύμμετρη. Ο λαμπρός σχηματισμός είχε μήκος 1500 χλμ. και μάλλον οφείλεται στο υλικό που εκτοξεύθηκε βίαια από τον κομήτη, με ταχύτητα πάνω από 1000 χλμ./ώ.

Ής σημειωθεί ότι η διαστημική βολίδα έστελνε συνεχώς φωτογραφίες από τον κομήτη μέχρι και 3,5 δευτερόλεπτα πριν από την πρόσκρουση. Η πρόσκρουση παρατηρήθηκε και με τα τηλεσκόπια της Γης, όταν αυτή απείχε περίπου 133 εκατομμύρια χιλιόμετρα από τον κομήτη. Επίσης παρατηρήθηκε και από τα τηλεσκόπια του Διαστήματος «Χάμπλ», «Τσάντρα», «Ροζέτα» κ.ά. Κατά την παρατήρηση μάλιστα από την ομάδα παρατηρήσεων του «Σπίτζερ», μετείχε και ο Έλληνας αστρονόμος Βασίλειος Χαριανδάρης, ερευνητής, τότε,

του Πανεπιστημίου του Κορνέλ (Cornell) και σήμερα καθηγητής του Πανεπιστημίου Κρήτης. Οι επιστήμονες ελπίζουν ότι με την επιχείρηση αυτή θα ανακαλύψουν τα μυστικά της προέλευσης του ήλιακού μας συστήματος, καθώς τα υλικά των κομητών έμπεριέχουν αρχέγονα στοιχεία της συγκρότησης του Ήλιου και των πλανητών. Οι πρώτες πάντως έρευνες έδειξαν ότι ο κομήτης δεν περιέχει έντυπωσιακές ποσότητες νερού και άλλων στοιχείων, που αναμένονταν να υπάρχουν στο βάθος του κρατήρα που άνοιξε ή έκρηξη.

Πέμπτος στόχος ό κομήτης Τζιακόμπι - Ζίνερ

Ο περιοδικός κομήτης «Τζιακόμπι - Ζίνερ» (“Giacobini - Zinner” comet), ανακαλύφθηκε στις 20.12.1900 από τον Τζιακόμπι, του Αστροσκοπείου της Μασσαλίας, στον άστερισμό του Ύδροχού. Παρατηρήθηκε δε εκ νέου στις 23.10.1913 από τον Ζίνερ, ο οποίος υπολόγισε την τροχιά του. Η διάμετρος του πυρήνα του εκτιμάται ότι είναι 2 χλμ. Ένα διαστημικό σκάφος «Έξπλόρερ» πέρασε στην ούρα του στις 11.9.1985.

Η Γη κατά την ετήσια κίνησή της τέμνει την τροχιά του κομήτη κατά τις 9 και 10 Οκτωβρίου, οπότε παρατηρούνται στον ουρανό οι Δρακοντίδες διάττοντες αστερές. Η απόσταση του περιηλίου του είναι 0,73 α.μ. Ο κομήτης αυτός φαίνεται ότι διαλύθηκε και μετατράπηκε σε ένα νέφος μετεώρων, το οποίο δημιούργησε στα 1946 μια βροχή 100 Δρακοντιδών το λεπτό, που προκάλεσαν φαντασμαγορικά φαινόμενα.

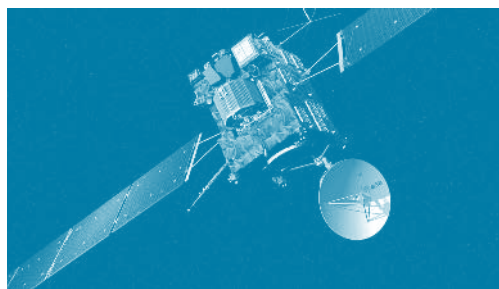
Έκτος στόχος ο κομήτης «Τσουρόμοφ - Γερασιμένκο»

Προς τον κομήτη «Τσουρόμοφ - Γερασιμένκο» (“Churyumov - Gerasimenko”) στάλθηκε η διαστημική άκατος «Ροζέτα» (“Rosetta”), που εκτοξεύθηκε στις 2.3.2004

ἀπὸ τὸ Κουροῦ τῆς Γαλλικῆς Γουιάνας. Μετέφερε τὸ ρομποτικὸ ἐξερευνητικὸ ὄχημα «Φιλαί» ("Philae"), τὸ ὁποῖο προσεδάφισθηκε ὁμαλὰ στὴν ἐπιφάνειά του. Γιὰ πρώτη φορὰ στὴ σχετικὰ μικρὴ ἱστορία τῆς διαστημικῆς, ἓνα διαστημικὸ ὄχημα (ἄκατος) προσεδάφισθηκε στὴν ἐπιφάνεια ἑνὸς κομήτη. Ζύγιζε 3.000 κιλά, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 1700 κιλά ἦταν καύσιμα, τὰ 165 ἐπιστημονικὲς συσκευές, ἐνῶ τὸ ὄχημα «Φιλαί» ζύγιζε 100 κιλά. Μὲ τὰ ἥλιακὰ πτερύγια ἀνοικτὰ φθάνει τὰ 32 μ. πλάτος. Γιὰ ἓνα διάστημα περίπου δύο ἐτῶν ἡ ἄκατος βρισκόταν σὲ τροχιά γύρω ἀπὸ τὸν κομήτη καὶ χαρτογραφοῦσε ἀναλυτικὰ τὴν ἐπιφάνειά του. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς χαρτογράφησης καθόρισαν σὲ ποιά περιοχὴ τοῦ κομήτη θὰ προσεδάφισθῇ, τὸ 2014, ἓνα μικρότερο «ἀποβατικὸ» σκάφος, ἡ "Rosetta - Lander", γιὰ νὰ μελετήσῃ ἀπὸ κοντὰ τὴν ἴσως ἀρχαιότερη ὕλη τοῦ ἡλιακοῦ μας συστήματος. Οἱ μετρήσεις αὐτὲς ἦταν οἱ πλέον κρίσιμες τῆς ἀποστολῆς, ἀφοῦ μᾶς ἔδωσαν πολύτιμες πληροφορίες «ἀπὸ πρῶτο χέρι» γιὰ τὶς φυσικὲς καὶ χημικὲς διεργασίες ποὺ καθόρισαν τὴν ἐξέλιξη τοῦ ἡλιακοῦ μας συστήματος πρὶν ἀπὸ 4,5 δισεκατομμύρια χρόνια. Ἡ ταχύτητα διαφυγῆς τοῦ κομήτη ἦταν μόλις 5,4 χλμ/ῶ. Ἕνα πῆδημα θὰ ἀρκοῦσε, γιὰ νὰ ξεφύγῃ κανεὶς ἀπὸ τὴν ἔλξη του καὶ νὰ περιπλανηθῇ στὸ Διάστημα.

Ἱστορικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴ «Ροζέτα»

Τὸ διαστημικὸ ὄχημα "Rosetta" πῆρε τὸ ὄνομά του ἀπὸ τὴν αἰγυπτιακὴ Ροζέτα, ποὺ ὑπῆρξε τὸ κλειδί τῆς κατανόησης τῆς αἰγυπτιακῆς ἱερογλυφικῆς γραφῆς. Ἡ ξακουστὴ στήλη ἀπὸ βασιλῆα ἀνακαλύφθηκε τὸ 1799 ἀπὸ στρατιῶτες τοῦ Ναπολέοντα κοντὰ στὴν πόλη Ρασίντ τῆς Αἰγύπτου, καὶ τὸ κείμενο ποὺ εἶναι χαραγμένο πάνω της ἀναφέρεται στὴν 1^η ἐπέτειο τῆς ἐνθρόνισης τοῦ Πτολεμαίου

Καλλιτεχνικὴ ἀπεικόνιση τῆς διαστημικῆς ἁκάτου «Ροζέτα»

τοῦ Ἐπιφανοῦς, τὸν Μάρτιο τοῦ 156 π.Χ. Τὸ κείμενο τῆς στήλης εἶχε χαραχθῇ σὲ τρία ἀλφάβητα, τὸ ἑλληνικὸ, τὸ ἱερογλυφικὸ καὶ τὸ δημῶδες αἰγυπτιακὸ. Μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου, ὁ γλωσσολόγος Ζάν-Φρανσουά Σαμπολιὼν μπόρεσε πρῶτος νὰ ἀποκρυπτογραφήσῃ τὰ αἰγυπτιακὰ ἱερογλυφικὰ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ 1^{ου} μισοῦ τοῦ 19^{ου} αἰῶνα. Ὅπως, λοιπόν, ἡ αἰγυπτιακὴ Ροζέτα ἀποτελέσε τὸ κλειδί τῆς κατανόησης τῆς ἱερογλυφικῆς γραφῆς, ἔτσι καὶ ἡ διαστημικὴ «Ροζέτα» ἀποτελεῖ τὸ κλειδί τῆς κατανόησης τῶν κομητῶν.

Τὸ τελικὸ, ὁμως, διάβασμα τῶν ἱερογλυφικῶν ἔγινε μὲ σύγκριση ἑνὸς ἄλλου κειμένου, ποὺ εἶναι γραμμένο πάνω σὲ ἓναν ὀβελίσκο. Τὸν ὀβελίσκο τῶν Φιλῶν. Ὁ ὀβελίσκος αὐτὸς βρέθηκε τὸ 1815 στὸ μικρὸ νησάκι Φιλαὶ τοῦ Νείλου καὶ σήμερα βρίσκεται κι αὐτὸς στὸ Ντόρσετ τῆς Ἀγγλίας. Καὶ σ' αὐτὸν ὑπάρχει κείμενο ἱερογλυφικῶν καὶ ἑλληνικῶν, ποὺ τὸ διάβασε ὁ Ἄγγλος αἰγυπτιολόγος Μπάνκς (William John Bankes). Τὰ δύο κείμενα καὶ οἱ ἀναγνώσεις τῶν Σαμπολιὼν καὶ Μπάνκς συγκρίθηκαν μεταξύ τους καὶ ἔφεραν τὴν τελικὴ ἀποκρυπτογράφηση τῶν ἱερογλυφικῶν.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ

Μαθηματικὸς

Πρόεδρος τῆς Ἑταιρείας

Ἀστρονομίας καὶ Διαστήματος

ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΤΗΣ ΑΓΙΑ-ΣΟΦΙΑΣ

Ταφτάδες βγάξει ὁ βασιλιάς, ὁρμίνιες στέλνει ὁ ρήγας,
πού 'ναι τοῦ κάλλους σύντροφος, τῆς ὁμορφιάς κολίγας,
νά χτίσει τὴν ἀγία-Σοφιά,
μὲ γράμματα καὶ μὲ ψηφιά.

Τεχνίτες εἶναι ὁλόγυρα, ὁ βασιλιάς στὴ μέση,
τὰ σχέδια δείχνουν τὰ πολλά, κανένα δὲν τ' ἀρέσει,
ἔγνοια τὸν κατατρῶει πολλή,
ποιὰ νά 'ναι τοῦ Θεοῦ ἡ βουλή.

Ὁ πατριάρχης, σχόλη μιά, κι ὁ ρήγας λειτουργιέται,
ἀποσχολάει ἡ ἐκκλησιά, κάθε ἀγιοκέρι σβνέται,
στὸν πατριάρχη ταπεινὸς
σκύβει ὁ Ἰουστινιανός.

Καὶ παίρνοντας ἀντίδωρο ἀπ' τ' ἅγιο του τὸ χέρι,
πολὺ προσέχει, τοῦ Θεοῦ αὐτὸς τοὺς νόμους ξέρει,
τὸ εὐλογημένο τὸ ψωμὶ
νά μὴν τοῦ πέσει χάμω, μί.

Μ' ἀλίμονο, τ' ἀντίδωρο ξεπέφτει καὶ κυλάει,
ψάχνει νά τό βρεῖ ὁ βασιλιάς, τ' ἀντίδωρ' ὅμως πάει,
μέλισσα, νά την, τὸ κρατᾶ
κι ἀπ' τὸ παράθυρο πετᾶ.

Θωρεῖ ὁ ρήγας τὴ μέλισσα ποὺ χάνεται ὁλοῖσια
καὶ νά τρυγήσουν διαμηνᾶ ὅπου κρατᾶν μέλισσα
κι ὅπου ξανθόμελο ρυακεῖ,
τ' ἀντίδωρο μὴ βροῦν' ἐκεῖ.

Τρυγᾶν κρηνιά οἱ μελισσουργοί, ψάχνουν μέσα στο μέλι,
μὰ μόν' ὁ πρωτομάστορας τὸ βρίσκει τὸ κουβέλι,
τ' ἀντίδωρο βρίσκει βαθιὰ
μὲς σὲ κερήθρα του ξανθιά.

Κι ἐκεῖ –τί θᾶμα πού 'ναι αὐτό, ὅπου δὲν ἔχει ταῖρι–
βλέπει μιὰ ὑπέργλαμπρη ἐκκλησιὰ ἀπὸ μελισσοκέρι,
μιὰν ἐκκλησιὰ πελεκητή,
π' ἄλλη δὲ μοιάζει σὰν κι αὐτή.

Θρόνο θωρεῖ γιὰ βασιλιά, θρόνο γιὰ πατριάρχη,
θρόνο νὰ λέει τὴν ψαλμουδιὰ γι' αὐτὸν τὸν κανονάρχη,
θόλους, φανέστρες στὴ σειρὰ,
καμπάνες καὶ καμπαναριά.

Βλέπει τέμπλο, βλέπει ἱερό, βλέπει νὰ 'χει ἅγιο βῆμα,
βλέπει στὴν ἅγια τράπεζα τ' ἀντίδωρου τὸ τρίμμα·
τὴν παίρνει εὐθύς στὴν ἀγκαλιὰ
καὶ τήνε πᾶει στὸ βασιλιά.

– Τὸ βρῆκα, μέγα βασιλιά, τὸ βρῆκα, μέγα ρήγα,
τὸ βρῆκα τ' ἅγιο ἀντίδωρο στίς κήρινες ποὺ πῆγα,
τὸ βρῆκα σὲ μικρὴ ἐκκλησιὰ,
σ' ἐτούτη τὴν κεροπλασιά.

– Ἐτοῦτο σχέδιο τοῦ Θεοῦ, τοῦ Πλάστη ρέγκι ἐτοῦτο,
παράξει πρωτομάστορα, νὰ ἰδῶ το δῶσέ μου το,
ἔτσι, σὰν νὰ 'ναι ζωγραφιά,
θὰ φκιάσεις τὴν ἅγια-Σοφιά.

– Ρήγα, θὰ κάμω τὸ ναὸ ἴδιον σὰν τῆς κυψέλης.
– Πάρε ἀχάτη χιλιάκριβο, μάρμαρα τῆς Πεντέλης,
πάρε λογάρι περισσό,
ἀσήμι, μάλαμα, χρυσό.

Ἐναν σταυρὸ περίτσανο στὸν τροῦλο στῆσε ἀπάνω,
νὰ διώχνει τ' ἅγιο του τὸ φῶς κάθε σκοτάδι πλάνο,
ν' ἀστράφτει ἀπ' τὶς ἀναλαμπές
γύρα-τριγύρα κι ὁ κουμπές.

Πολλὰ κρέμασε σήμαντρα κι ἀρίφνητες καμπάνες,
τὸ λάλημά τους σὰν γλυκιές φωνές νὰ 'ναι ἀπὸ μάνες
καὶ τοῦ Ὑψίστου τὸ λαὸ
νὰ προσκαλοῦνε στὸ ναό.

Νά 'ναι αὐτὸς τῆς χαρᾶς πηγὴ καὶ τῆς ζωῆς ἡ βρύση,
 νὰ κρένεται σ' Ἀνατολή, ν' ἀκούγεται στὴ Δύση,
 κι ἡ θεία ἡ αὔρα νὰ θροεῖ
 μέρα καὶ νύχτα καὶ πρωῒ.

Ἀντάμα μὲ τὶς ψαλμουδιὲς καὶ μὲ τὰ λόγια ἀντάμα,
 νὰ στέλνεται πρὸς τὸ Θεὸ εὐωδερὸ θυμιάμα
 καὶ μοσχολίβανο ξανθό,
 σὰν μύρωμα λὲς ἀπ' ἀνθό.

Προσγέρνει ὁ πρωτομάστορας στὸν ἄρχοντα καὶ δράμει,
 δράμει τὴν ἅγια τὴ Σοφία, καθὼς τοῦ 'πε, νὰ κάμει
 καὶ τοὺς μαστόρους του καλεῖ,
 Θεοῦ ἡ ἐκκλησιὰ ἐντολή.

Γλωσσάρι

ἀρίφνητη, ἡ = ἀμέτρητη.
 ἀχάτης, ὁ = ἡμιπολύτιμη πέτρα.
 κανονάρχης, ὁ = βοηθὸς ψάλλτη, καλονάρχης.
 κίρινα, ἡ = κυψέλη.
 κολίγας, ὁ = συνεταῖρος, σέμπρος.
 κουβέλι, τό = κυψέλη.
 κουμπές, ὁ = ὁ τροῦλος τῆς ἐκκλησίας, ὁ θόλος.
 κρηνί, τό = κυψέλη, κουβέλι, κίρινα.
 λογάρι, τό = θησαυρὸς, χρυσάφι.
 ρέγκι, τό = σχέδιο.
 ταφτάς, ὁ = γραπτὴ διαταγή, ἐντολή.
 τρίμμα, τό = μικρὸ κομμάτι ψωμοῦ ἢ τυριοῦ.
 φανέστρα, ἡ = φεγγίτης, παράθυρο.
 ψηφί, τό = ψηφίδα, κομμάτι πέτρας ἢ γυαλιοῦ γιὰ ψηφιδωτό.

Ὑπομνηματισμός

Ὁ βυζαντινὸς αὐτοκράτορας Ἰουστινιανός, κατὰ τὴ λαϊκὴ παράδοση, ἀποφασίζοντας νὰ κτίσει τὸ ἔτος 532 στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ ναὸ τῆς ἁγίας Σοφίας, διαμίνυσε καὶ τοῦ προσκόμισαν οἱ πολιτικοὶ μηχανικοὶ κι οἱ ἀρχιτέκτονες διάφορα σχέδια, ἀλλὰ κανένα δὲν τὸν ἱκανοποίησε. Στὴν ἀπόλυση κάποιας θείας λειτουργίας, ἐνῶ ὁ αὐτοκράτορας ἔσκυβε νὰ πάρει ἀπ' τοῦ Πατριάρχου τὸ χέρι τὸ ἀντίδωρο, τοῦ ἔπεσε αὐτὸ χάμω. Μάταια ἔψαξε νὰ τὸ βρεῖ. Σ' αὐτὴ τὴν προσπάθειά του, βλέπει ἔξαφνα μιὰ μέλισσα νὰ κρατᾷ στὸ στόμα τὸ πεσμένο

ἀντίδωρο καὶ νὰ βγαίνει ἀπ' τὸ παράθυρο τῆς ἐκκλησίας. Ὅποτε, πρόσταξε νὰ τρυγήσουν οἱ μελισσοργοὶ τὰ μελίσσια τους, μὴν τυχὸν βρεθεῖ τ' ἀντίδωρο. Κανένας ἄλλος δὲν βρῆκε τὸ ἀντίδωρο, παρὰ μόνον ὁ πρωτομάστορας, ποὺ μέσα σὲ μιὰ κυψέλη ἐντόπισε, ἀντὶ γιὰ κερήθρα, μιὰ περλίτεχνη ἐκκλησιὰ, στῆς ὁποίας τὴν ἅγια τράπεζα ἦταν τοποθετημένο τὸ χαμένο ἀντίδωρο. Τὴν πλαστούργησε ἡ μέλισσα, μὲ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ, σὰν σχέδιο γιὰ τὸ βασιλιά καὶ ὅμοια μ' αὐτὴ ἀνοικοδόμησαν τὴν ἁγία Σοφία.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΝ. ΣΑΝΤΑΡΜΗΣ

Η ΔΙΑΦΟΡΑ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ

Σ’ ένα δοκίμιό του με τίτλο «Ο ναός και η πιάτσα» (στον τόμο *Κρίση κι έλεγχος της εποχής μας*, Οί Έκδόσεις τών Φίλων, 1989), ο Άγγελος Τερζάκης εξετάζει την αγωνιστική θέση του Ήσου ως πρὸς τὴν προστασία τῆς ιερότητος τοῦ ναοῦ σὲ ἀντίθεση μὲ ἐκείνους ποὺ εἶχαν

ταὶ ἀπὸ διάφορους μελετητὲς εἶναι ὅτι ἡ θρησκεία τοῦ Χριστοῦ, ὅπως τὴν παραλάβαμε, δὲν διακατέχεται ἀπὸ «ἀναισθητικό», ἀλλὰ ἀπὸ «διεγερτικό» πνεῦμα. Στόχος τῆς εἶναι ἡ ἐνεργητικὴ κατόπιν ἀποδοχῆς στράτευση, καὶ ὅχι ἡ ἀπλῆ συμμόρφωση σὲ κανόνες καὶ νόμους. Ἡ ἀτελεύτητη μάχη τοῦ χριστιανοῦ εἶναι αὐτὴ ποὺ ὁδηγεῖ στὶς

Τὸ μήνυμα ποὺ μὲ σαφήνεια παρέχεται ἀπὸ διάφορους μελετητὲς εἶναι ὅτι ἡ θρησκεία τοῦ Χριστοῦ, ὅπως τὴν παραλάβαμε, δὲν διακατέχεται ἀπὸ «ἀναισθητικό», ἀλλὰ ἀπὸ «διεγερτικό» πνεῦμα. Στόχος τῆς εἶναι ἡ ἐνεργητικὴ κατόπιν ἀποδοχῆς στράτευση, καὶ ὅχι ἡ ἀπλῆ συμμόρφωση σὲ κανόνες καὶ νόμους. Ἡ ἀτελεύτητη μάχη τοῦ χριστιανοῦ εἶναι αὐτὴ ποὺ ὁδηγεῖ στὶς μυστικὲς πλευρὲς τῆς ἀλήθειας, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀξιοπρέπειας. Μὲ ἀγῶνα ἐνσαρκώνονται τὰ ὁράματα καὶ οἱ ἀρχὲς ἀποκτοῦν περιεχόμενο.

μεταβάλλει τὸν χώρο σὲ ἐμπορικὴ «πιάτσα».

Ἡ ἀγωνιστικὴ πλευρὰ τοῦ Ήσου, ἡ ὁποία ἐκδηλώθηκε καὶ μὲ τὸ μὲ διάφορες ἐρμηνεῖες περιεχόμενο τοῦ «*Οὐκ ἤλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μαχαίραν*», δείχνει τὴν αὐστηρή, θαρραλέα καὶ ἀντικομοφορμιστικὴ θέση Του. Στὴ συγκεκριμένη περίπτωσι ξεπεράστηκε ἡ θεωρητικὴ διδασκαλία, ἡ διακήρυξη γενικῶν ἀρχῶν, καὶ σήμανε ἡ ὥρα τῆς πράξης, τῆς ἀντίθεσιν μὲ τὰ κατεστημένα.

Ἔχουν γραφεῖ πολλὰ κείμενα γιὰ τὴν ἐπαναστατικότητα ποὺ χαρακτηρίζει κάποιες πλευρὲς τοῦ Ήσου καὶ γιὰ τὴ μαχητικότητα τῆς διδασκαλίας Του. Ἔχουν γραφεῖ μάλιστα καὶ ἀπὸ διακριτοὺς συγγραφεῖς οἱ ὅποιοι λόγῳ ἰδεοληπιῶν ἀντιμάχονται τὶς θρησκείες.

Τὸ μήνυμα ποὺ μὲ σαφήνεια παρέχε-

μυστικὲς πλευρὲς τῆς ἀλήθειας, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀξιοπρέπειας. Μὲ ἀγῶνα ἐνσαρκώνονται τὰ ὁράματα καὶ οἱ ἀρχὲς ἀποκτοῦν περιεχόμενο.

Σημαντικὴ συμμετοχὴ στὸ θέμα παρέχει τὸ δοκίμιό τοῦ Εὐ. Παπανούτσου «Ο Χριστὸς τοῦ πολέμου» (Ο Λόγος καὶ ὁ Ἄνθρωπος, Ἰκαρος, 1971), ὅπου ἀναφέρει, ὅπως καὶ σ’ ἄλλο κείμενό του: «*Καὶ ὅμως, δὲν ἦταν πάντα τόσο γλυκὺς ὅσο τὸν θέλωμε. Εἶχε τὸ χαμόγελο στὰ χεῖλη ἀπέναντι στὴν πόρνη, ποὺ ἔβρεξε τὰ πόδια του μὲ τὰ δάκρυά της, καὶ στὸ ληστή, ποὺ λυπήθηκε στὴ σταυρωμένη του ἀθωότητα. Ἀλλὰ τὰ χέρια του ἤξεραν καὶ τὸ φραγγέλιο νὰ μεταχειρίζονται, ὅταν ἔπρεπε νὰ χτυπηθεῖ ἡ καπηλεία, ποὺ τίποτα δὲν θέλει νὰ σεβαστεῖ. Μνημονεύουμε τὸν οἶκτό του, ἀλλὰ λησμονοῦμε τὴν ὀργή του. Τὴ συκιὰ τὴν*

ἄγωνα τὴν καταράσθηκε, καὶ ξεράθηκε. Τὸν δοῦλο ποὺ ἔκρυψε τὸ τάλαντό του καὶ δὲν τὸ πολλαπλασίασε δὲν τὸν συγχώρεσε ποτέ. Στους πλούσιους δὲν ἄνοιξε τίς πόρτες τῆς βασιλείας του καὶ ἀπέναντί στον ψεῦδος καὶ στὴν ὑποκρισία ἦταν κι ἔμεινε σ' ὅλη τὴ ζωὴ του σκληρός, δριμύς, ἀνοικτίμων. Ὅ,τι τὸν ἐξόργιζε περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο ἦταν ἀκριβῶς ὁ φαρισαϊσμός, τὸ ψεῦσμα τῆς ψυχῆς κάτω ἀπὸ τὴ σχολαστικότητα ποὺ πιθηκίζει τὴν ἐξωτερικὴ συμπεριφορὰ τῆς ἀρετῆς. Ὁ νεκρὸς τύπος, ἡ φόρμουλα ἢ ψυχρὴ δὲν ἔβρισκαν ἔλεος στὰ μάτια του.

τῆς συγκατάθεσης, δὲν ὑποτάσσεται σὲ καταπιέσεις ἢ ἐκβιασμούς. Ὑψώνει σὲ κανόνα ζωῆς τὸ ἀνθρώπινο ἐνάντια στὴ βαρβαρότητα. Ὁ Χριστιανισμὸς μάχεται τὸν περιορισμὸ τῆς χρονικότητας καὶ καταξιώνει τὴν ὕπαρξη ὡς πόθο ἐλεύθερης προσέγγισης πρὸς τὸν Θεό. Ἡ πράξη ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἀπαντητικὴ στὶς συντεταγμένες τοῦ ἀνθρώπινου προβληματισμοῦ. Δὲν εἶναι καταπιεζόμενη ἀπὸ ἐρμηνεῖες κεμένων καὶ αὐθαίρετες παραγγελίες προσώπων. Οἱ ἀρχὲς τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἰσοπολιτείας

Οἱ ἀρχὲς τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἰσοπολιτείας εἶναι ἐκεῖνες ποὺ ἀποτελοῦν ἐσώτατο σταθερὸ πάθος γιὰ τὴ θρησκεία τοῦ Χριστοῦ. Ἡ εἰδοποιὸς διαφορὰ τῆς προστακτικῆς μαχητικότητας τοῦ χριστιανοῦ ἀπὸ τοὺς πιστοὺς ἄλλων θρησκειῶν εἶναι ὅτι περιέχει τὴ σαφεῖ ἐντολὴ τῆς ἀποφυγῆς στὶς ἐνέργειές τους πνεύματος μίσους καὶ ἐκδίκησης. Ὁ χριστιανὸς καλεῖται στὸν ἱστορικὸ δρόμο τῆς ζωῆς του νὰ εἶναι εὐθύς καὶ τίμιος μαχητής, νὰ κοιτάζει μπροστὰ πρὸς τὸ Καλό.

Τὴν ἄγνοια καὶ τὴν πλάνη θὰ τὴ συγχωροῦσε. Τὴν ἀδυναμία τὴν ἔβλεπε μὲ ἐπιείκεια. Ὁ φαρισαϊσμός ὅμως εἶναι ἐσκεμμένη καὶ ἐμπρόθετη νοθεία».

Σήμερα, ὅποτε οἱ ἀξιώσεις τοῦ δογματισμοῦ δὲν ἱκανοποιοῦν, ὁ χριστιανικὸς στοχασμὸς μὲ τὴ δημιουργικὴ του νοηματικὴ παρέχει διεξόδους ποὺ ὀδηγοῦν στὴν ἀνθρωπομετρικὴ ἐλπίδα, ἡ ὁποία στὸν ρυθμὸ τῆς ἀτομικῆς ζωῆς ἀποτελεῖ φῶς παρήγορο, εἶναι ἡ ἀναπνοὴ τῆς ζωῆς.

Ὁ χριστιανισμὸς σέβεται τὸν ἄνθρωπο, ὅποιος κι ἂν εἶναι, φίλος ἢ ἀντίπαλος. Σὲ ἀντίθεση μὲ ἄλλες θρησκείες, ποὺ ἐξοντῶνουν ἀδίστακτα, ὑποκριτικά, στὸ ὄνομα παραδεισιακῶν ἐξαγγελιῶν, ὅσους θεωροῦν ὡς ἐχθρούς, ὁ Χριστιανισμὸς κινεῖται στὰ πλαίσια τῆς συνειδησιακῆς ἐλευθερίας

εἶναι ἐκεῖνες ποὺ ἀποτελοῦν ἐσώτατο σταθερὸ πάθος γιὰ τὴ θρησκεία τοῦ Χριστοῦ. Ἡ εἰδοποιὸς διαφορὰ τῆς προστακτικῆς μαχητικότητας τοῦ χριστιανοῦ ἀπὸ τοὺς πιστοὺς ἄλλων θρησκειῶν εἶναι ὅτι περιέχει τὴ σαφεῖ ἐντολὴ τῆς ἀποφυγῆς στὶς ἐνέργειές τους πνεύματος μίσους καὶ ἐκδίκησης. Ὁ χριστιανὸς καλεῖται στὸν ἱστορικὸ δρόμο τῆς ζωῆς του νὰ εἶναι εὐθύς καὶ τίμιος μαχητής, νὰ κοιτάζει μπροστὰ πρὸς τὸ Καλό. Αὐτὴ ἀκριβῶς εἶναι ἡ διαφοροποίηση τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ ἄλλα θρησκευτικὰ ἢ κοινωνικοπολιτικὰ κηρύγματα, διδασκαλία ποὺ ξεπέρασε τὰ πνευματικὰ σύνορα καὶ ἀπῆρφησε τὰ πνευματικὰ τεῖχη.

ΔΙΟΝΥΣΗΣ Κ. ΜΑΓΚΛΙΒΕΡΑΣ

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΟΛΙΓΑΡΚΕΙΑΣ

Ένα πολύ ενδιαφέρον όμοτιπλο δημοσίευμα έδιαβάσαμε στὸ διαδίκτυο. Τὸ ἄρθρο ἀναφέρεται στὴν ολιγάρκεια συγχρόνων μας ποιιτῶν. Παραθέτομε κάποια χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα: «Ὅτι μὲ τὰ ἀπολύτως ἀπαραίτητα περνάει κανεὶς ἐξίσου καλὰ ὅπως μὲ τὰ πολλὰ, δὲν χρειάζονται ἄλλες ἀποδείξεις ἀπὸ τὰ σπίτια τριῶν σπουδαίων ποιιτῶν. Τοῦ Τάσου Λειβαδίτη, τοῦ Νίκου Καρούζου καὶ τοῦ Μίλτου Σαχτούρη. Σ' ἓνα μικροαστικὸ διαμέρισμα τῆς γωνίας Ἀχαρνῶν καὶ Ἡπείρου ὁ πρῶτος, σ' ἓνα ἡμιυπόγειο ἐνάμισι δωματίου τῆς ὁδοῦ Σούτσου ὁ δεύτερος καὶ σ' ἓνα δυαράκι τῆς ὁδοῦ Μνηθύμνης, ποὺ ἔβλεπε μάλιστα στὸν «ἀκάλυπτο», ὁ τρίτος. Ὅπως ἀναλογίζεται κανεὶς τὴ ζωὴ τους, δὲν θὰ συμπέρανε πὼς ὑπῆρξαν ἄνθρωποι δυστυχισμένοι, γιατί ἔμεναν σὲ ταπεινά, ταπεινότατα σπίτια. Ἐπιπλέον, στίς κουβέντες τους δὲν θὰ διέκρινε κανεὶς τὴν ἐλαχιστότερη ἐπιθυμία, γιὰ νὰ ἀλλάξει, μετακομίζοντας, ἡ ζωὴ τους. Ἀντίθετα, αἰσθανόσουν τὰ σπίτια αὐτὰ νὰ εἶναι ἡ εὐτυχία τους, καὶ ἂν δυστυχίσανε ἦταν γιατί τὸ εἶχαν ἐπιλέξει οἱ ἴδιοι νὰ δυστυχίσουν. Ἔτσι ὥστε μόνο δυστυχεῖς δὲν θὰ μπορούσε νὰ τοὺς χαρακτηρίσει κανεὶς. Μὲ σπίτια μάλιστα ποὺ κανεὶς δὲν θὰ ζήλευε νὰ μένει σὲ ἀντίστοιχά τους, θὰ προσθέταμε πὼς εἶχαν ἐπαναστατήσει ὡς συνειδήσεις, πολὺ πρὶν ἐκφραστοῦν ἐπαναστατικὰ μὲ τὴν ποίησή τους. Ὁ Καρούζος, μάλιστα, ὅταν θέλησε νὰ τοῦ χαρίσει κάποιος ἓνα ἠλεκτρικὸ ψυγεῖο, τὸν ἀποπῆρε λέγοντάς του πὼς: «Δὲν μ' ἐνδιαφέρει ἡ ἄνεση, μ' ἐνδιαφέρει νὰ

βλέπω τὴν πραγματικότητα τῆς ζωῆς». Ἐνῶ ὁ Ἑλύτης σὲ ὅποιον τὸν ρωτοῦσε «Πὼς βολεῦεται σὲ ἓνα διαμέρισμα δυὸ δωματίων» ἀπαντοῦσε: «Μὰ τί νὰ τὰ κάνω τ' ἄλλα δωμάτια, γιὰ νὰ βάλω μέσα μπουφέδες;»... Ἔνας κόσμος ποὺ γίνεται συναρπαστικὸς χάρη στὰ πράγματα ποὺ δὲν σταματάει νὰ θέλει κανεὶς, κάνει ἀδιανόητη τὴν ἀποκόλληση ἀπὸ μέσα του. Κάτι χειρότερο, ποὺ εἶναι μᾶς ἀσύλληπτης κοινωνικῆς καὶ ἠθικῆς τάξεως παραχάραξη τοῦ κόσμου: Ἔνας ἄνθρωπος ποὺ ζεῖ μέσα στὴν εὐμάρεια πιστεύει πὼς, ἀφοῦ ἀπολαμβάνει, δὲν τοῦ ἀξίζει ὁ θάνατος, ἐνῶ δικαιολογούμενα μποροῦν νὰ πεθάνουν ὅσοι πένονται, ἀφοῦ δὲν ἔχουν τίποτα νὰ χάσουν» (Θανάση Νιάρχου, «Ἡ ἐπανάσταση τῆς ολιγάρκειας», *Τὰ Νέα* 22.2.2007).

Συναφὲς μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ κεμένου αὐτοῦ εἶναι καὶ ἓνα πρόσφατο δημοσίευμα, τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται σὲ ἓναν μινιμαλισμὸ ἀνατολικῆς προελεύσεως, ὁ ὁποῖος εἰσέρχεται σταδιακῶς καὶ στὴν χώρα μας. Πηγὴ αὐτοῦ τοῦ ρεύματος εἶναι τὸ βιβλίο ἱαπωνίδος συγγραφέως, τὸ ὁποῖο ἔχει πωλήσει πάνω ἀπὸ ἑπτὰ ἑκατομμύρια ἀντίτυπα. «Ἄν σοῦ δίνει κάτι χαρά, ἄς τὸ κρατήσεις. Τὰ ὑπόλοιπα δὲν σοῦ χρειάζονται... Αὐτὰ ποὺ δὲν πληροῦσαν τίς βασικὲς αὐτὲς προϋποθέσεις θὰ τὰ χάριζα σὲ φίλες μου ἢ θὰ τὰ δώριζα σὲ ιδρύματα. Τελικὰ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ἐξαφάνισα πάνω ἀπὸ τὰ μισὰ μου ροῦχα. Ὅπως σημείωσε, κατάφερε νὰ μείνει μὲ μόλις 34 κομμάτια, ροῦχα καὶ παπούτσια μαζί... Αὐτὸ ποὺ μὲ τραβάει στὸν μινιμαλισμὸ εἶναι ἡ οἰκονομία χρόνου ποὺ σοῦ ἐξασφαλίζει. Ἀρχίζει νὰ ἀδειάζει τὸ μυαλό σου ἀπὸ τὴ

Τὸ κίνητρο τῆς ὀλιγαρκείας δὲν πρέπει νὰ εἶναι μόνον ἡ χαρὰ τῆς ἀπλῆς ζωῆς, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ἡ πληρότης τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς μὲ τὴν προσφορὰ μας πρὸς τὸν συνάνθρωπο. Τὰ ἀγαθὰ τὰ ὅποια μᾶς χαρίζει ὁ δωρεοδότης Κύριος δὲν μᾶς ἀνήκουν ὡς ἰδιοκτησία, ἀλλὰ εἵμαστε διαχειριστές των καὶ θὰ δώσωμε λόγο γιὰ τὴν ὀρθὴ ἢ μὴ διαχείρισί των.

φασαρία τῶν καθημερινῶν ἀποφάσεων, ὅπως τί θὰ βάλω. Ἐχοντας λιγώτερα πράγματα καὶ πιὸ ἐπιλεκτικά, ὅ,τι καὶ νὰ τραβήξεις ἀπὸ τὴν ντουλάπα σοῦ ταιριάζει. Ἐχεις τέσσερα παντελόνια ποὺ πᾶνε μὲ 15 μπλουζες καὶ εἶσαι πολὺ πιὸ στυλάτος ἀπὸ τότε ποὺ εἶχες πάρα πολλά... Τί νόημα εἶχε νὰ ἔχω 15 κουπες τοῦ καφέ ποὺ ποτὲ δὲν χρησιμοποιοῦ; ... Τὰ πράγματα τοποθετοῦνται στὴ μέση τοῦ δωματίου ἢ πάνω στὸ κρεβάτι ἢ πάνω στὴν τραπεζαρία, ἀναλόγως, καὶ ἀρχίζει ἡ ἀξιολόγησί τους. Πόσο τὸ χρειάζομαι; Μοῦ ἀρέσει πραγματικά; Θὰ μπορούσα νὰ ζήσω χωρὶς αὐτό; Μήπως σὲ κάποιον ἄλλον θὰ ἦταν πιὸ χρήσιμο;» («Μόδα τὸ οὐκ ἐν τῷ πολλῷ τὸ εὖ», *Ἡ Καθημερινὴ* 18.11.2018, σ. 33).

Γιὰ ἐμᾶς τοὺς Ὁρθοδόξους Χριστιανοὺς δὲν χρειάζεται ἡ καταφυγὴ μας σὲ ἀνατολικῆς προελεύσεως θεωρίες περὶ χαρᾶς καὶ ὀλιγαρκείας. Τὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Κυρίου μας περιέχει πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. «Ὁ ἔχων δύο χιτῶνας μεταδότω τῷ μὴ ἔχοντι, καὶ ὁ ἔχων βρώματα ὁμοίως ποιείτω» (Λουκ. 3:11). «Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν τί φάγητε καὶ τί πίητε, μηδὲ τῷ σώματι ὑμῶν τί ἐνδύσασθε» (Ματθ. 6:25). «Ἐχοντες δὲ διατροφὰς καὶ σκεπάσματα, τούτοις ἀρκεσθισόμεθα» (Α΄ Τιμ. 6:8). Καὶ ἀκολουθῶς οἱ ἅγιοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας διδάσκουν μὲ

ἐπιγραμματικὸ τρόπο: «Ἐστω τοίνυν ἡ χρῆσις τῇ χρεῖα σύμμετρος» (Μ. Βασιλείου, *Λόγος ἀσκητικός*, 4, ΒΕΠ 53, 381). Τὸ μέτρο καὶ ἡ ὀλιγαρκεία πρέπει νὰ εἶναι κριτήρια τῶν ἀγορῶν μας καὶ στόχοι γιὰ τὴν ζωὴ μας.

Τὸ κίνητρο τῆς ὀλιγαρκείας δὲν πρέπει νὰ εἶναι, ὅμως, μόνον ἡ χαρὰ τῆς ἀπλῆς ζωῆς, τὴν ὁποία ἀναφέρει τὸ δημοσίευμα, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ἡ πληρότης τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς μὲ τὴν προσφορὰ μας πρὸς τὸν συνάνθρωπο. Τὰ ἀγαθὰ τὰ ὅποια μᾶς χαρίζει ὁ δωρεοδότης Κύριος δὲν μᾶς ἀνήκουν ὡς ἰδιοκτησία, ἀλλὰ εἵμαστε διαχειριστές των καὶ θὰ δώσωμε λόγο γιὰ τὴν ὀρθὴ ἢ μὴ διαχείρισί των. Πρῶτα πρέπει νὰ ἀνοίγωμε τὴν καρδιά μας καὶ ἔπειτα τὴν ντουλάπα μας, γιὰ νὰ προσφέρωμε ὅ,τι δὲν μᾶς χρειάζεται.

Στὴν περίοδο τῆς οἰκονομικῆς κρίσεως τὴν ὁποία διανύομε, τὰ ἀνωτέρω σχολιαζόμενα δημοσιεύματα μᾶς ὑποδεικνύουν ἓνα ἀντισυμβατικὸ καὶ «ἐπαναστατικὸ» δρόμο, τόσο ὅμως συμβατὸ μὲ τὴν χριστιανικὴ μας πίστι καὶ τόσο παραθεωρημένο: τῆς ὀλιγαρκείας καὶ τοῦ ἀπλοῦ τρόπου ζωῆς. «Εὐμβλέψατε εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ ... καταμάθετε τὰ κρῖνα τοῦ ἀγροῦ» (Ματθ. 6:26,28), μᾶς ψιθυρίζει γιὰ ἄλλη μία φορὰ τὸ στόμα τοῦ θείου Διδασκάλου.

Ι. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Εἰς μνημόσυνον ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΑΡΑΓΚΟΣ

Μὲ τὸν Γεώργιο Μαραγκὸ εἶχαμε φιλία ποὺ μετρᾷ 25 χρόνια, ἀπ' ὅταν μαζί ἀντάμα, ἐκεῖνος ὡς ἀρχηγὸς καὶ ἐγὼ ὡς ὑπεύθυνος Ἰατρείου, βρεθίκαμε στὶς Κατασκηνώσεις τῆς Λέσχης τοῦ Ἐργαζομένου Παιδιοῦ στὸν Ἅγιο Ἀνδρέα Ἀττικῆς. Μετὰ τὸ πτυχίό μας, καὶ οἱ δύο μας ξενιτευθήκαμε στὴν Ἀμερική, γιὰ νὰ ἀνταμώσουμε πάλι, μετὰ ἀπὸ χρόνια, πίσω στὴν πατρίδα.

Ὁ Γεώργιος Μαραγκὸς στὴν Ἀμερική ἔγινε Καθηγητὴς Παιδιατρικῆς καὶ Ἑφηβικῆς Ἰατρικῆς στὸ Creighton University τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς τῆς Νεμπράσκα, τῆς Πολιτείας ὅπου ἔμενε χρόνια, γιὰ νὰ γυρίσει ὡς ἐπισκέπτης Καθηγητὴς τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Τὸ 1992 ἰδρύθηκε στὴν Ἀθήνα ἡ Ἑλληνικὴ Ἑταιρεία Παιδιατρικῆς καὶ Ἑφηβικῆς Ἰατρικῆς, μὲ ἰδρυτικὸ Πρόεδρό της τὸν Γεώργιο Μαραγκό, μὲ σκοπὸ νὰ εὐαισθητοποιήσει τοὺς Ἕλληνες εἰδικούς καὶ ἐκπαιδευτικούς στὴν ἰδιαίτερότητα τῆς φροντίδας τῶν ἐφήβων καὶ μὲ ὄραμα τὴ δημιουργία ἐξωτερικῶν ἱατρείων, θαλάμων γιὰ ἐφήβους καὶ συμβουλευτικῶν σταθμῶν γενικῆς ἐφηβικῆς ἱατρικῆς, καθὼς καὶ τὴν ἐκπαίδευση σὲ θέματα πρόληψης καὶ ἀγωγῆς ὑγείας μέσῳ προγραμμάτων στὸ σχολεῖο καὶ ἐνημέρωσης γονέων.

Ὁ Γεώργιος ἄσκησε τὴν Ἰατρικὴ ὡς Ἀποστολὴ καὶ ὡς Λειτουργία, προσφέροντας τὴ

βοήθειά του καὶ τὴν ἀγάπη του ἀμέριστα, ὄχι μόνο στὸ παιδί, μὰ καὶ στοὺς συνοδοὺς γονεῖς. Γι' αὐτὸ ὑπῆρξε ἀγαπητὸς καὶ τιμήθηκε ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη ἀναστροφή του καὶ τὴν ἱατρικὴ οἰκογένεια.

Τὸ 2010 ἡ Ἑλληνικὴ Ἑταιρεία Παιδιατρικῆς καὶ Ἑφηβικῆς Ἰατρικῆς θέσπισε τὸ βραβεῖο «Γεώργιος Μαραγκὸς», μὲ χρηματικὸ ἔπαθλο, τὸ ὁποῖο ἀπονέμεται ἐτησίως, στὸ πλαίσιο τῶν Ἑντατικῶν Σεμιναρίων Ἑφηβικῆς Ἰατρικῆς στὴν ἐπιστημονικὴ ἐργασία ποὺ ἀξιολογεῖται ὡς καλύτερη ἀπὸ τὴν Ἐπιστημονικὴ Ἐπιτροπὴ τῶν Σεμιναρίων.

Ὁ Γεώργιος δημιούργησε μιὰ ὁμορφὴ οἰκογένεια, μὲ σύντροφό του τὴν ἀγαπητὴ μας Ὑλγα καὶ τοὺς δύο συναδέλφους γιατρούς, τὸν Δημήτρη καὶ τὴν Ἀνυ καὶ τὸν Σπύρο καὶ τὴ Σύνθια, μὲ τὰ τέσσερα ἐγγόνια του.

Ὁ Γεώργιος Μαραγκὸς ὑπῆρξε μέλος τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων. Ἐφυγε σὲ ἡλικία 88 ἐτῶν, μιὰ μέρα Πασχαλιᾶς, τὴν ἡμέρα ποὺ ἐορτάζουμε τὴν Ἀνάσταση τοῦ Κυρίου μας. Καὶ ἀρμόζει νὰ τὸν ἀποχαρετίσουμε μὲ ἓνα «Χριστὸς ἀνέστη»!

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΕΚΗΣ
Ὁμότιμος Καθηγητὴς Χειρουργικῆς

Ἡ ἀνάνεωση τῆς συνδρομῆς μπορεῖ νὰ γίνει μὲ τοὺς ἑξῆς τρόπους:

Γιὰ συνδρομὴ Ἑσωτερικοῦ

- α) Μὲ κατάθεση στὴν τράπεζα Eurobank, στὸν λογαριασμὸ ποὺ διατηρεῖ ἡ Χριστιανικὴ Ἐνωσις Ἀκτίνων ὑπ' ἀριθμ.: 0026-0201-94-0100366081 (IBAN: GR1102602010000940100366081). Νὰ ζητᾷτε νὰ σημειώνεται ρητῶς τὸ ὀνοματεπώνυμό σας στὴν Αἰτιολογία.
- β) Στὰ ΕΛΤΑ μὲ ταχυδρομικὴ ἐπιταγὴ στὴ διεύθυνση τοῦ περιοδικοῦ (Καρύτση 14, 105 61 Ἀθήνα). Προβλέπεται ἐπιβάρυνση μὲ ταχυδρομικὰ τέλη.
- γ) Στὰ ΕΛΤΑ μὲ ἔντυπο ταχυπληρωμῆς ποὺ συναποστέλλεται μὲ τὸ τελευταῖο τεύχος κάθε χρονιάς γιὰ ὅσους ἔχουν ὀφειλῇ. Σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωσι δὲν προβλέπεται ἐπιβάρυνση μὲ ταχυδρομικὰ τέλη.

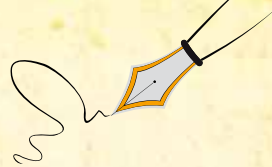
- δ) Στὰ Βιβλιοπωλεῖα «ΖΩΗ» καὶ συνεργαζόμενα βιβλιοπωλεῖα.
- ε) Σὲ κατὰ τόπους συνεργάτες καὶ ἀντιπροσώπους, οἱ ὅποιοι καὶ θὰ κόβουν σχετικὲς ἀποδείξεις.

Γιὰ συνδρομὴ Ἐξωτερικοῦ

Παρακαλοῦμε μὴν ἀποστέλλετε ἐπιταγές, γιατί ἀδυνατοῦμε νὰ τὶς εἰσπράξουμε. Ἡ συνδρομὴ μπορεῖ νὰ κατατεθεῖ μὲ τραπεζικὸ ἔμβασμα. Τὰ στοιχεῖα ποὺ θὰ χρειαστεῖτε εἶναι:

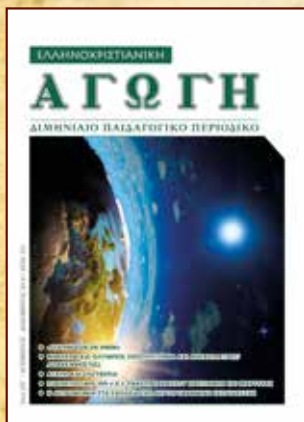
– IBAN: GR1102602010000940100366081
– BIC/Swift Code: ERBKGRAA

‘Αξίζει νά διαβάσετε

Το μηνιαίο Ὁρθόδοξο Χριστιανικό Περιοδικό με την ιστορία τῶν 100 χρόνων του κοντά στὸν ἑλληνικὸ λαό.

Περιοδικό με ἱστορία 60 ἐτῶν, πού ἀπευθύνεται στὴ γυναῖκα, στὴν πνευματικὴ καὶ κοινωνικὴ τῆς παρουσία.

Ἕνα περιοδικό – πολύτιμος συμπαράστατης γιὰ ἐκπαιδευτικούς καὶ γονεῖς.

Νεανικὸ περιοδικό τῆς “Χριστιανικῆς Φοιτητικῆς Ἐνώσεως” – με τὸν ἐνθουσιασμό τῆς νεότητος καὶ τὴ σφραγίδα τῆς πίστεως καὶ τῆς παιδείας.

Τὸ μηνιαῖο παιδικὸ περιοδικό πού κυκλοφορεῖ ἀπὸ τὸ 1946 – ἓνας πολύτιμος πνευματικὸς φίλος γιὰ τὰ Ἑλληνόπουλα.

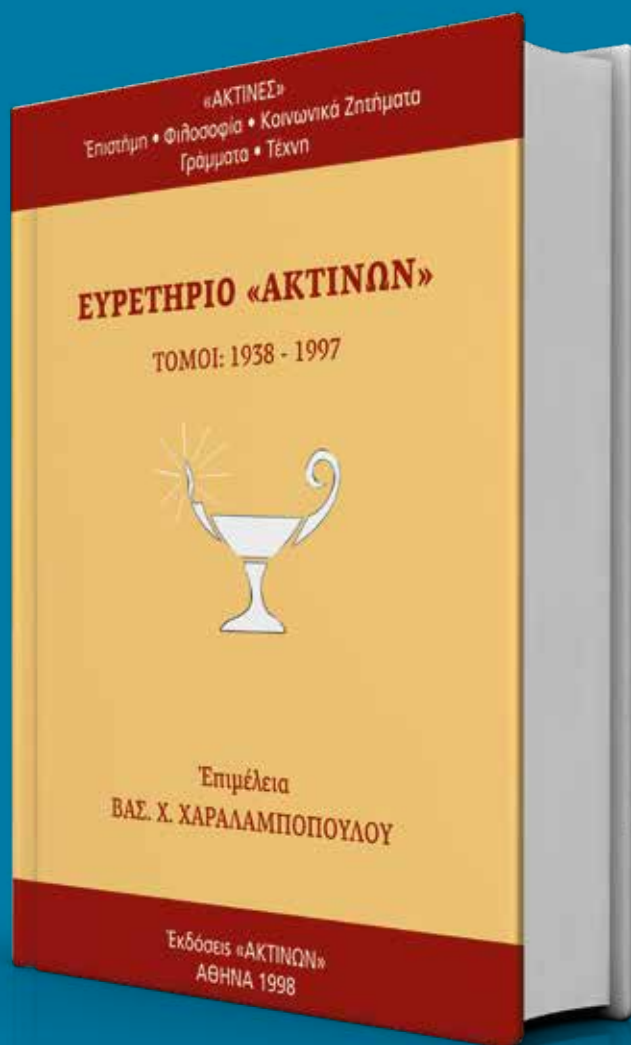
ΚΩΔΙΚΟΣ:
01 1692

«ΑΚΤΙΝΕΣ»
ΚΑΡΥΤΣΗ 14, Τ.Τ. 10561
ΑΘΗΝΑ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ:

όλοι οί τόμοι τοῦ περιοδικοῦ «Ἀκτῖνες»
καθώς καί τό εὔρετήριο τῶν ἐτῶν 1938-1997

«Χριστιανική Ένωση Επιστημόνων»

Καρύτση 14, 105 61 Ἀθήναι, Τηλ. 210 32.35.023